

EKONOMICKÝ ČASOPIS

23 | 1975 | 4

8.— Kčs

Z OBSAHU

ELIÁŠ, Juraj: Regulácia dôchodkov hospodárskych organizácií – MELICHER, Emil: Zmeny tovarovej štruktúry vo vzájomnom obchode krajín RVHP – SLEZAK, Ervín – SYSAK, Mikuláš: Výpočet cenovej hladiny pomocou exaktných metód – TRÁVNIK, Igor: Modelové aspekty permanentného plánovania – GOLIKOV, V. A.: O protirečeniach medzi záujmami socialistickej spoločnosti a podnikového kolektívu – Recenzie a bibliografia – Správy

Ekon. Čas. 23, č. 4, s. 289–384

VEDA, VYDAVATEĽSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

895 30 Bratislava, Klemensova 27

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Časopis pre marxisticko-leninskú ekonomickú teóriu

Ekonomický časopis prináša state a diskusné príspevky z oblasti marxistickej politickej ekonómie, plánovitého riadenia a rozvoja socialistického národného hospodárstva, teórie hospodárskej politiky, financií, ekonomiky priemyslu, poľnohospodárstva a ostatných úsekových ekonomík. Venuje pozornosť otázkam medzinárodnej socialistickej integrácie, vedeckotechnickej revolúcie a využívaniu ekonomicko-matematických metód. Zaoberá sa aj ekonomikou kapitalistických a rozvojových krajín a kritikou buržoázných ekonomických teórií. Prináša recenzie teoretických prác, bibliografiu a správy z vedeckého života.

Ekonomický časopis печатает статьи и дискуссии из области марксистской политической экономики, планового управления и развития социалистического национального хозяйства, теории экономической политики, финансов, экономики промышленности, сельского хозяйства и других отраслевых экономик. Он уделяет внимание вопросам международной социалистической интеграции, научно-технической революции и использованию экономико-математических методов. Занимается также и экономикой капиталистических и развивающихся стран равно как и критикой буржуазных экономических теорий. В журнале публикуются рецензии теоретических работ, библиография и новости из научной жизни.

Ekonomický časopis brings articles and discussions on marxist political economy, planned management and development of the socialist national economy, theory of the economic policy, finances, industrial economics, economics of agriculture and other branch economics. It gives attention to the questions of the international socialist integration, scientific-technical revolution and applying of the economic-mathematical methods. It also deals with the economic problems of the capitalist and developing countries and with the critics of the bourgeois economic theories as well. It brings reviews of theoretical publications, bibliography and news about the scientific life.

Hlavný redaktor Andrej Lantay
Výkonná redaktorka Zdenka Sláviková
Redaktorka Katarína Rybanská
Tajomníčka redakcie Naďa Proksová

Redakčná rada: Ivan Figura, Štefan Fišera, Vladislav Garaj, Štefan Heretik, Pavel Hoffmann, Filip Hronský, Michal Hronský, Jan Iša, František Jarušek, Miloslav Jirges, Milan Kodaj, Ján Kúkel, Adam Laščiak, Ivan Okáli, Jan Příklad, Pavol Rapoš, Štefan Samson, Eduard Šarmír, Ladislav Unčovský, Libor Zátpek, Ján Zervan

Adresa redakcie: ul. Obrancov mieru 4, 884 16 Bratislava, telefón 35761-5

Číslo bolo redakčne spracované v novembri 1974

OBSAH

State

ELIÁŠ, Juraj: Regulácia dôchodkov hospodárskych organizácií	— — — —	291
MELICHER, Emil: Zmeny tovarovej štruktúry vo vzájomnom obchode krajín RVHP	—	312
SLEZÁK, Ervín — SYSÁK, Mikuláš: Výpočet cenovej hladiny pomocou exaktných metód		326

Diskusia

TRÁVNÍK, Igor: Modelové aspekty permanentného plánovania	— — — —	339
--	---------	-----

Zo zahraničnej vedy

GOLIKOV, V. A.: O protirečeniach medzi záujmami socialistickej spoločnosti a podnikového kolektívu	— — — —	355
--	---------	-----

Recenzie a bibliografia

GERGELYI, K. — KOLEK, J. — ŠUJAN, I.: Komplexné prognózy v socialistickom hospodárstve — V. Garaj	— — — —	368
OLSEVIČ, Ju, Ju: Efektivnosť ekonomiki a socializm — L. Hermannová	— —	370
Bibliografia — L. Greiner	— — — —	374

Správy

Celoštátna vedecká demografická konferencia (E. Kozíková)	— — — —	380
---	---------	-----

СОДЕРЖАНИЕ

Статьи

ЭЛИАШ, Юрай: Регуляция доходов хозяйственных организаций	— — — —	291
МЕЛИХЕР, Эмил: Изменение товарной структуры в торговле стран СЭВ	— —	312
СЛЕЗАК, Эрвин — СЫСАК, Микулаш: Расчет уровня цен с помощью экзактных методов	— — — —	326

Дискуссия

ТРАВНИК, Игор: Модельовые аспекты перманентного планирования	— — —	339
--	-------	-----

Наука за рубежом

ГОЛИКОВ, В. А.: О противоречиях между интересами социалистического общества и коллектива предприятия — — — — —	355
--	-----

Рецензии и библиография

ГЕРГЕЛИ, К. — КОЛЕК, Й. — ШУЯН, И.: Комплексные прогнозы в социалистическом хозяйстве — В. Гарай — — — — —	368
ОЛЬСЕВИЧ, Ю. Ю.: Эффективность экономики социализма — Л. Германнова	370
Библиография — Л. Грайнер — — — — —	374

Сообщения

Общегосударственная научная демографическая конференция (Е. Козикова) —	380
---	-----

CONTENTS

Articles

ELIÁŠ, Juraj: Regulation of Revenues in Socialist Business Organizations — —	291
MELICHER, Emil: Changes in Commodity Structure in Mutual Trade between CMEA Countries — — — — —	312
SLEZÁK, Ervín — SYSÁK, Mikuláš: Calculations of Price Level with the Help of Exact Methods — — — — —	326

Discussion

TRÁVNIK, Igor: Model Aspects of Permanent Planning — — — — —	339
--	-----

Science Abroad

GOLIKOV, V. A.: On Contradictions between Interests of Socialist Society and Collectives of Socialist Enterprises — — — — —	355
---	-----

Book Reviews and Bibliography

GERGELYI, K. — KOLEK, J. — ŠUJAN, I.: Complex Forecasts in Socialist Economy — V. Garaj — — — — —	368
OLSEVIČ, Ju. Ju.: Effectiveness of Economy under Socialism — L. Hermannová	370
Bibliography — L. Greiner — — — — —	374

Reports

Allstate Scientific Demographic Conference (E. Kozíková) — — — — —	380
--	-----

Regulácia dôchodkov hospodárskych organizácií

ELIÁŠ, Juraj

Úvod

Jedným z typických javov moderných ekonomík je nesporne skutočnosť, že ich reprodukčný proces sa realizuje s čoraz väčšou účasťou centralizovaných celo-spoločenských peňažných fondov. Podiel štátneho rozpočtu (ako hlavného reprezentanta centralizovaných peňažných fondov) na národnom dôchodku sústavne rastie. Tým sa stáva problematika racionálneho rozdelenia vytvorených zdrojov na centralizované a decentralizované použitie objektom neustálej pozornosti tak finančnej teórie, ako aj hospodárskej politiky. Na oboch úrovniach sa hľadajú metódy, formy a nástroje, pomocou ktorých je možné realizovať racionálne rozdelenie vytvorených zdrojov pri sústavnom raste efektívnosti reprodukčného procesu. Okrem nástrojov cenovej a mzdovej politiky uplatňujú sa tu aj nástroje finančnej politiky, pôsobiace v oblasti regulácie disponibilných dôchodkov ponechaných ekonomickým subjektom na decentralizované použitie. Osobitný význam má táto problematika v podmienkach celospoločenského vlastníctva výrobných prostriedkov a plánovitého rozvoja národného hospodárstva — v podmienkach ekonomiky socialistických štátov.

V týchto súvislostiach si kladieme za cieľ zaoberať sa reguláciou dôchodkov ako účinnou formou racionálneho rozdeľovania vytvorených zdrojov hospodárskych subjektov s osobitným zreteľom na problémy regulácie prostredníctvom odvodov z titulu rozdelenia zisku v ekonomikách socialistických štátov.

Podstata regulácie

S reguláciou dôchodkov hospodárskych subjektov ako s objektívnym finančno-ekonomickým javom sa stretávame v hospodárskej politike štátov bez ohľadu na ich spoločenské zriadenie; súvisí to s imanentnými funkciami štátu a nevyhnutnosťou zabezpečiť tieto funkcie potrebnými zdrojmi. Z historického hľadiska regulácia dôchodkov súvisí so zavedením daní ako mocenského nástroja.

štátov; prostredníctvom daní sa totiž regulácia dôchodkov začala v hospodárskej politike výraznejšie prejavovať. Pravda, v prvých fázach zavádzania daní v kapitalizme bola regulácia dôchodkov viac-menej iba pasívnym odrazom primárnej funkcie daní — fiškálnej funkcie; tým, že hospodárskym subjektom sa ukladali dane, automaticky sa reguloval aj ich disponibilný dôchodok. No neskoršie, keď sa v kapitalistickej ekonomike stále nástojčivejšie prejavovali negatívne stránky živelného hospodárstva, začali kapitalistické štáty (najmä pod vplyvom teoretických prác A. Wagnera a A. Schöffleho, ale hlavne nového učenia J. Keynesa) cielavedome využívať dane aj na reguláciu dôchodkov so zámerom aktívne ovplyvňovať proces rozdeľovania národného dôchodku, a tým podporiť sledované ekonomické, ale aj politicko-sociálne zámery (a ciele) štátu.¹

Avšak v takejto pozitívnej úlohe sa regulácia dôchodkov môže plne využiť až v podmienkach socializmu. Tu, pravda, podporuje splnenie zámerov socialistického štátu, ktorého funkcie sú v porovnaní s funkciami kapitalistického štátu kvalitatívne odlišné a kvantitatívne bohatšie. Preto aj regulácia dôchodkov, najmä dôchodkov štátnych hospodárskych organizácií, má v ekonomike socialistického štátu kvalitatívne a kvantitatívne nové postavenie a úlohy.

Všeobecne možno však uviesť, že podstatou regulácie dôchodkov ekonomických subjektov je cielavedomý zásah štátu do ich hospodárskej činnosti, ktorý spravidla má (nemusi to však byť vždy) za následok zníženie ich disponibilných dôchodkov; a to nie iba v miere zodpovedajúcej potrebe kryť nevyhnutné výdavky štátu, ale v miere, ktorá umožňuje splniť aj ďalšie hospodárske a sociálno-politické zámery dané jeho spoločenským charakterom.

Regulácia dôchodkov v socialistickej ekonomike

Charakteristickou a nezastupiteľnou vlastnosťou socialistickej ekonomiky je okrem celospoločenského vlastníctva výrobných prostriedkov jej plánovitosť a centrálné riadenie na princípe demokratického centralizmu. Plánovitosť a centrálné riadenie sú komplexné, a to v zmysle, že zahŕňajú všetky ekonomické subjekty, všetky ekonomické činnosti i všetky fázy reprodukčného procesu. Z týchto vlastností socialistickej ekonomiky vyplýva aj kvalitatívne nová a obsahovo širšia náplň regulácie dôchodkov hospodárskych organizácií.

Zatiaľ čo v kapitalizme ide takmer výlučne o reguláciu už vytvorených a realizovaných dôchodkov (spravidla nástrojmi finančnej politiky), v socializme ide aj o reguláciu tvorby dôchodkov (spravidla nástrojmi cenovej, mzdovej a investičnej politiky). Tým, že socialistický štát v rámci svojho plánovaného hospodárstva a svojej riadiacej funkcie záväzne určuje aj základné kategórie reprodukčného procesu, ako sú ceny, mzdy, investície, úver, úrok — ale i ďalšie

¹ „Ak sa nechceme dostať do konfliktu s cieľom čo najširšieho súkromného hospodárskeho slobodného rozhodovania, ukazuje sa, že redistribúcia príjmov cez verejné finančné hospodárstvo má mimoriadnu dôležitosť, pretože ostatné hospodársko-politické možnosti sú pre presadzovanie cieľov spravodlivosti obmedzené.“ [11, s. 233]

— v podstatnej miere rozhoduje aj o tvorbe dôchodkov hospodárskych organizácií a o ich potenciálnej výške.

Tieto skutočnosti, t. j. regulácia dôchodkov už vo fáze ich tvorby (ceny, mzdy), znásobená reguláciou podmienok ich tvorby (investície), môžu uľahčiť, ale aj sťažiť reguláciu dôchodkov skutočne vytvorených; ak vedú hospodárske organizácie k intenzívnej tvorbe zdrojov (v súlade s plánovanými potrebami odvetví, odborov a podnikov), reguláciu vytvorených dôchodkov uľahčujú, ak nie, sťažujú ju a zároveň oslabujú aktívne pôsobenie financií, pretože financiám a ich nástrojom pripadá následne riešiť túto nanajvyš dôležitú úlohu (t. j. viesť hospodárske organizácie k intenzívnej tvorbe zdrojov).

Z uvedeného vyplýva, a to treba zdôrazniť, že ak sa regulácia vytvorených dôchodkov má stať aktívnym nástrojom riadenia a pozitívnym faktorom intenzívneho rozvoja, tak je bezpodmienečne potrebné, aby týmto smerom pôsobili aj činitele podmieňujúce tvorbu dôchodkov.

Z hľadiska priebehu reprodukčného procesu (výroba, výmena, rozdeľovanie, spotreba) regulácia dôchodkov patrí do fázy rozdeľovania; to však neznamená, že v tejto fáze začína a končí jej potenciálna účinnosť. Naopak, je dostatok poznatkov a skúseností, ktoré ukazujú, že regulácia svojimi účinkami ovplyvňuje všetky fázy reprodukčného procesu; stimuluje, alebo destimuluje výrobu (množstvo, sortiment, kvalitu), uľahčuje, alebo sťažuje výmenu a determinuje konečnú spotrebu. Aj tu sa prejavuje v dialektickej závislosti a vzájomnej podmienenosti jednota reprodukčného procesu.

Pri úvahách o regulácii dôchodkov, o jej cieľoch a úlohách musíme vždy vychádzať z vedomia, že regulácia nie je samoúčelným ekonomickým javom, ale že je prostriedkom, ktorý má viesť k dosiahnutiu plánovaných zámerov. Preto treba vedieť, aké ciele a zámery chceme reguláciou v danej etape dosiahnuť, a to nie iba z celospoločenského hľadiska, ale aj z hľadiska bezprostredných tvorcov dôchodkov, predovšetkým podnikov. Dôležité ďalej je, aby plánované ciele a zámery neboli vo výraznom protirečení s prirodzenými ekonomickými záujmami bezprostredných realizátorov reprodukčného procesu; naopak, treba sa usilovať o to, aby v rámci plánovaných cieľov a zámerov všetky subjekty reprodukčného procesu mohli nájsť aj realizáciu svojich ekonomických záujmov. Takýto prístup je potrebný najmä vtedy, ak regulácia dôchodkov má pôsobiť v sústave riadenia založenej na plnšom využívaní ekonomických nástrojov.

V uvedených súvislostiach považujeme za základnú úlohu i cieľ regulácie dôchodkov — uspôsobiť tvorbu a rozdelenie dôchodkov tak, aby na všetkých stupňoch riadenia stimulovala efektívne splnenie plánovaných zámerov.

Skúsenosti ukazujú, že splniť túto základnú úlohu a priblížiť sa čo najviac k vytýčenému cieľu, vyžaduje v prvom rade nájsť správnu mieru regulácie dôchodkov, mieru ktorá by náležite brala do úvahy záujmy štátu (vyjadrené v štátnom rozpočte) i záujmy hospodárskych organizácií, najmä podnikov.

Správna miera regulácie z hľadiska štátneho rozpočtu (ak poznáme výšku potrieb nevýrobnej sféry a výšku ostatných príjmových zdrojov štátneho rozpočtu) závisí od výšky potrieb výrobnjej sféry, ktoré uplatňovaná sústava riadenia považuje za účelné financovať zo štátneho rozpočtu. Čím vyššiu účasť štátneho

rozpočtu na reprodukčnom procese výrobnjej sféry sústava riadenia predpokladá, tým vyšší musí byť jeho podiel na čistom dôchodku.

Správna miera regulácie z hľadiska podnikov je daná princípmi chozrasčotu a tie vyžadujú zabezpečiť plánované potreby podnikov z realizovaných dôchodkov. Potreby podnikov sú však rozdielne; rozdielna je aj výška vytvorených dôchodkov a rozdielne sú aj podmienky ich tvorby. Preto z hľadiska podnikov sa žiada voliť taký spôsob regulácie, ktorý by bol schopný pozitívne reagovať aj na tieto rozdielne skutočnosti a ich podmienky.

V súvislosti s tým možno povedať, že východiskom pre rozhodovanie o miere regulácie sú vždy potreby. Doteraz nevyriešenou otázkou je, kde pri voľbe vhodného systému regulácie začať — či pri potrebách podnikov, alebo potrebách štátneho rozpočtu.

Socialistická finančná teória nedáva na túto otázku jednoznačnú odpoveď. Prax členských štátov RVHP tiež nepostupuje rovnako. V prevažnej časti štátov sa vychádza akoby z potrieb podnikov, pričom potreby podnikov sa určujú formou normatífov (viazaných prevažne na hodnotové ukazovatele). Normatívom zodpovedajúce peňažné čiastky sa prideľujú do podnikových fondov pred určením podielu štátneho rozpočtu. V podstate takto si počínajú v BLR, NDR, PLR², ZSSR. V MLR a v ČSSR sa vychádza z potrieb štátneho rozpočtu (s tým rozdielom, že v ČSSR prídely podnikovým fondom sa určujú po realizácii odvodov do štátneho rozpočtu a do fondov VHJ, kým v MLR súčasne s ich realizáciou — vhodným uspošobením dane zo zisku).

Avšak aj pri týchto formálne rozdielnych prístupoch k regulácii, štátne rozpočty oboch skupín štátov (až na MLR) sú spravidla prebytkové, pričom všetky rozpočty majú podiel na financovaní plánovaných potrieb podnikov. Z toho sa dá usúdiť, že vo všetkých štátoch RVHP pri úvahách o regulácii prevažujú plánované potreby štátneho rozpočtu, príp., že nie sú ešte v žiadnom štáte vytvorené predpoklady na dôsledné dodržiavanie princíпов chozrasčotného hospodárenia podnikov.

Pri hodnotení oboch prístupov treba povedať, že každý z nich má v určitej etape rozvoja národného hospodárstva svoje opodstatnenie.

Ak sa v štátnom (strednodobom) pláne ráta s rozsiahlejšou štrukturálnou prestavbou, so zavádzaním nových výrob v dôsledku vedeckotechnického pokroku alebo s rozsiahlymi investičnými akciami celospoločenského významu, potom treba rátať aj s väčšou potrebou štátneho rozpočtu, s väčšou mierou prerozdelenia, a týmto zámerom štátneho plánu treba podriaďiť aj spôsob a mieru regulácie podnikových dôchodkov.

Ale ak takéto zámery v štátnom pláne nie sú, regulácia podnikových dôchodkov by mala rešpektovať princípy chozrasčotného hospodárenia a vychádzať z plánovaných potrieb podnikov. To znamená, že zvolený spôsob regulácie by z podnikových dôchodkov previedol do štátneho rozpočtu iba sumu potrebnú

² V podnikoch hospodáriacich podľa tzv. všeobecne platnej sústavy zavedenej od 1. 1. 1971.

na zabezpečenie potrieb nevýrobnej sféry (zvýšenú o nevyhnutnú štátnu rezervu) a zostatok by ponechal k dispozícii podnikom, pričom by nadväzoval na určený režim finančného hospodárenia a na systém hmotnej zainteresovanosti.

Takýto prístup k regulácii dôchodkov podnikov najviac zodpovedá, podľa nášho názoru, úsiliu o sústavné zvyšovanie efektívnosti reprodukčného procesu. Domnievame sa preto, že tendenciu pre budúcnosť by malo byť systematické vytváranie podmienok pre plné chozrasčotné hospodárenie podnikov, náznamy čoho sú badateľné aj vo všetkých štátoch RVHP. Miera nenávratného financovania podnikových potrieb zo štátneho rozpočtu má vo väčšine štátov klesajúcu tendenciu.³ Pravdou však je, že úspech tejto progresívnej tendencie veľmi závisí od kvality hodnotových vzťahov v rámci národného hospodárstva. Čím viac sa budú ceny tovarov blížiť ich hodnote a čím menšie budú výkyvy v rentabilite podnikov, dané exogénnymi faktormi, tým ľahšie bude regulovať realizované dôchodky v záujme trvalého zvyšovania efektívnosti reprodukčného procesu.

Základné formy a úrovne regulácie dôchodkov

Základné formy regulácie dôchodkov v socialistickej ekonomike závisia od prijatej koncepcie riadenia národného hospodárstva a v jej rámci od prijatého režimu financovania reprodukčného procesu, predovšetkým financovania potrieb hospodárskych organizácií.

V sústavách riadenia uplatňovaných v socialistických štátoch do polovice 60. rokov prevažovali prvky direktívneho, silne centralizovaného riadenia. Vyžadovali si to náročné úlohy spojené s povojnovou rekonštrukciou, industrializáciou a štrukturálnou prestavbou hospodárskej základne. Splnenie uvedených úloh si vyžiadalo aj vysokú mieru centralizácie vytvorených zdrojov. Tomuto zámeru bola podriadená regulácia dôchodkov; realizovala sa priamou formou prostredníctvom finančných plánov určených zhora. Dôchodky hospodárskych organizácií (podnikov) presahujúce výšku priamo v pláne určených potrieb sa odvádzali do štátneho rozpočtu, odkiaľ sa znovu rozdeľovali podnikom podľa potrieb určených v štátnom pláne a bez akejkolvek nadväznosti na výsledky ich hospodárskej činnosti.⁴

³ Pozri [19, 12] a pozn. 10.

⁴ Túto priamu formu regulácie dôchodkov výstižne charakterizuje napr. sovietsky ekonóm, akademik A. A. Arakeljan, keď píše: „Pred reformou (t. j. pred r. 1965 – pozn. J. E.) sa skoro celý zisk odvádzal do štátneho rozpočtu a znovu sa rozdeľoval na financovanie často tých istých podnikov. Týmto sa porušovala priama väzba medzi finančným stavom podnikov a ekonomickými výsledkami ich činnosti. Takto sa podkopávala priama zainteresovanosť podnikov na zvyšovaní rentability a vznikali príživnícke tendencie. Hmotné stimulovanie podnikových kolektívov poškodzoval hlavne fakt, že časť ziskov sa vždy mala odpísať na krytie nákladov podnikov s plánovanými stratami.“ [2, s. 32]

Direktívna forma regulácie dôchodkov mala v danej etape rozvoja svoje opodstatnenie — no neskôr sa ukázali jej negatívne stránky, a to súbežne s negatívnymi stránkami priameho direktívneho riadenia reprodukčného procesu. Preto sa zákonite doplnila (nie nahradila) nepriamou formou.

Nepriama forma regulácie dôchodkov sa začala uplatňovať v procese ekonomických reforiem posledného desaťročia. Mala eliminovať negatívne prvky priamej regulácie a svojou väzbou na skutočne dosiahnuté hospodárske výsledky v cieľovom zameraní viesť k vyššej efektívnosti reprodukčného procesu. Forma nepriamej regulácie (viazaná na princípy chozrasčotu) umožnila podnikom ponechať si z vytvorených dôchodkov viacej prostriedkov na vlastný rozvoj i na hmotnú zainteresovanosť pracovníkov, a to v závislosti od výsledku hospodárenia, a nielen v závislosti od priameho určenia (rozhodnutia) nadriadeného orgánu. V tom je aj jej hlavný rozdiel oproti priamej regulácii — v porovnaní s ktorou má nesporné prednosti.⁵

Etapy regulácie

V socialistickom plánovanom hospodárstve sa regulácia dôchodkov hospodárskych organizácií uskutočňuje vo dvoch etapách, a to:

- v etape tvorby dôchodkov,
- v etape rozdeľovania vytvorených dôchodkov.

Obidve z uvedených etáp regulácie majú svoje špecifické nástroje, ktorými centrálna a nižšie riadiace orgány cieľavedome, priamo i nepriamo zasahujú do finančného hospodárenia organizácií, a tým regulujú ich disponibilné dôchodky.

Rozhodujúci význam v obidvoch etapách regulácie majú nástroje uplatňované centrálnymi riadiacimi orgánmi. Ide o nástroje dotýkajúce sa celého národného hospodárstva. Vyplývajú z funkcií socialistického štátu a zabezpečujú celospoločenské hľadiská.

Nástroje uplatňované nižšími riadiacimi orgánmi (odvetvové ministerstvá, VHJ) pôsobia prevažne v etape rozdeľovania vytvorených dôchodkov a vzťahujú sa na obmedzený okruh hospodárskych organizácií. To však neznamená, že ich význam je z hľadiska celého národného hospodárstva zanedbateľný.

Regulácia v etape tvorby dôchodkov

Za hlavný nástroj regulácie dôchodkov v etape ich tvorby považujeme *ceny*, za ktoré hospodárska organizácia realizuje svoje výrobky alebo služby. Aj keď sa

⁵ Uvedené úvahy o priamej a nepriamej forme regulácie sa vzťahujú na reguláciu už vytvorených dôchodkov.

Na reguláciu dôchodkov v etape ich tvorby sa v sústavách oboch typov riadenia ako základná forma používa priama regulácia. Realizuje sa predovšetkým priamou reguláciou cien, miezd a investičnej výstavby.

všeobecne uznáva, že cena má vyjadrovať nutné celospoločenské náklady, v konkrétnej hospodárskej politike dochádza k odklonu ceny od týchto nákladov, a to z rôznych ekonomických i neekonomických (sociálnych, zdravotných) dôvodov.

Regulačne pôsobí aj sama metodika tvorby cien, ak je založená na priemerných (prevažne odvetvových) nákladoch a priemernej rentabilite.

Určenie predajnej ceny bez zreteľa na skutočné individuálne náklady tejtoj hospodárskej organizácie reguluje tvorbu jej dôchodkov.

Ďalším dôležitým nástrojom regulácie dôchodkov v etape tvorby sú *mzdy*.

Mzda ako jedna z kľúčových kategórií socialistických výrobných vzťahov sprostredkuje rozdeľovanie národného dôchodku (rozdeľovanie podľa práce) a od jeho výšky závisí. Vyjadruje vzťah pracujúcich k spoločnosti reprezentovanej štátom a pôsobí vo dvoch dôležitých oblastiach. Je najúčinnejším hmotným stimulom efektívnosti rozvoja výroby a najdôležitejším faktorom životnej úrovne pracujúcich.

Preto sú mzdy v socialistických ekonomikách centrálné plánované a priamo regulované alebo aj určované. Ich základná výška je pre hospodárske organizácie záväzná; pri daných cenách výrobkov mzdy regulujú dôchodky.

Okrem dvoch uvedených nástrojov, ktoré považujeme za hlavné, regulačne pôsobí rad ďalších faktorov a nástrojov, napr. zmeny cien nakupovaných surovín, energie, zmeny amortizačných odpisov a všetkých nákladových položiek, ktoré hospodárske organizácie nemôžu vo vlastnej kompetencii ovplyvňovať.⁶

V etape tvorby dôchodkov sa regulačne uplatňujú aj nástroje štátnej dotačnej a subvenčnej politiky (dotácie a intervencie k cenám, dotácie na investičnú výstavbu), nástroje úverovej politiky (pokiaľ úroky sú kalkulačnou položkou), parafiskálne odvody (príspevok na sociálne poistenie) ako komponent nákladov, i nástroje uplatňované v zahraničnom obchode, ako aj všetky ďalšie nástroje štátnej finančnej politiky, ktoré zvyšujú, alebo znižujú finančné náklady.

V plánovite riadenom hospodárstve štát má — ako vidieť — k dispozícii celý rad nástrojov, ktorými môže regulovať dôchodky hospodárskych organizácií v etape ich tvorby. No ako sme už uviedli, prvoradý význam majú nástroje cenovej politiky. Ich vplyv na potenciálnu výšku realizovateľných dôchodkov je, ako ukazujú doterajšie skúsenosti, najvýraznejší. Prejavuje sa to značnými rozdielmi v rentabilite podnikov (i odvetví), a tým aj v ich finančnom postavení. Tento vplyv svojimi dôsledkami sťažuje a oslabuje možnú ekonomickú účinnosť nástrojov uplatňovaných pri regulácii vytvorených dôchodkov (v etape ich rozdeľovania).

⁶ V našich československých podmienkach, keď investičná výstavba je dôsledne centrálné riadená limitmi štátneho plánu (čo neumožňuje všetkým hospodárskym organizáciám rovnako realizovať vlastné investičné zámery, sledujúce intenzifikáciu reprodukčného procesu), je aj investičná politika dôležitým faktorom z hľadiska tvorby dôchodkov; svojím vplyvom na technickú vybavenosť sa stáva tiež nástrojom regulácie dôchodkov v etape ich tvorby.

Regulácia v etape rozdeľovania dôchodkov

Regulácia dôchodkov hospodárskych organizácií v etape ich rozdeľovania je všeobecne uznávaná za dôležitý faktor, ale aj za zložitý problém úspešného uplatnenia finančných nástrojov v reprodukčnom procese. Je to hlavne tým, že tieto dôchodky na jednej strane tvoria podstatnú časť zdrojov štátneho rozpočtu, na druhej strane sú zároveň základom ekonomickej činnosti hospodárskych organizácií i hmotným podnetom ich iniciatívy a zainteresovanosti. Jedno aj druhé ovplyvňuje, prípadne aj podmieňuje kvalitatívne a kvantitatívne splnenie plánovaných úloh. Rozhodujúci význam z hľadiska regulácie vytvorených dôchodkov preto majú finančné vzťahy medzi centralizovanými a decentralizovanými peňažnými fondmi, predovšetkým finančné vzťahy medzi štátnym rozpočtom a financiami podnikov a odvetví.

Dôchodky hospodárskych organizácií scentralizované v štátnom rozpočte zabezpečujú (spolu s ďalšími finančnými zdrojmi) splnenie úloh, ktoré vyplývajú z funkcií socialistického štátu v nevýrobnej sfére, a navyše, aj veľa úloh vo výrobnnej sfére, vyplývajúcich z plánu rozvoja národného hospodárstva. Názorne to ukazujú tab. 1 a 2, ktoré nielenže presvedčivo dokumentujú význam regulácie, ale čiastočne naznačujú jej problémy a zložitosť (viac ako polovica centralizovaných dôchodkov sa vracia v procese reprodukcie späť — hospodárskym organizáciám).

Dôchodky ponechané v procese regulácie hospodárskym organizáciám fungujú ako decentralizované peňažné fondy; umožňujú reprodukčný proces hospodárskych organizácií, sú zdrojom fondov hmotnej zainteresovanosti a základom ich chozrasčotného hospodárenia. Preto treba ekonomicke pôsobenie regulácie sústavne analyzovať tak na úrovni národného hospodárstva — v odvetvovom i územnom pohľade — ako aj na úrovni hospodárskych organizácií. Regulácia vytvorených dôchodkov je proces veľmi zložitý (pozri tab. 3) a od jeho úspešného uskutočnenia, od uplatnených metód a nástrojov v značnej miere závisí kvalitatívna stránka reprodukčného procesu.

Presvedčivým dôkazom zložitosti regulácie je spätný pohyb finančných prostriedkov, ktorý — ako vidieť z údajov v tab. 3 — v jednotlivých rokoch predstavoval 35,4 %, 28,5 % a 26,4 % vytvorených zdrojov; inak povedané, každý rok sa v záujme splnenia plánovaných úloh potreby hospodárskych organizácií zabezpečovali formou ekonomicke málo účinného nenávratného financovania, a to vo výške, ktorá dvojnásobne prevyšovala ich pôvodný podiel. Potreba takejto zložitej a z hľadiska stimulačného pôsobenia nežiadúcej regulácie súvisí s nesúladom medzi tvorbou zdrojov a ich plánovanou potrebou, čoho príčinou je aj veľmi veľký rozptyl úrovne rentability.

Veľký rozptyl rentabilit odvetví a podnikov eliminuje (prinajmenšom však veľmi sťažuje) racionálnu a ekonomicke účinnú reguláciu vytvorených dôchodkov; avšak vzhľadom na potrebu finančne zabezpečiť plánované úlohy, redistribúcia prostredníctvom štátneho rozpočtu sa v týchto súvislostiach javí objektívnou potrebou i jediným riešením. Hoci potreba redistribúcie je podmienená v prvom rade plánovanými úlohami (najmä v oblasti investičnej výstavby), jej

Tabuľka 1

Štruktúra príjmov v rozpočtovej sústave ČSSR (v mld Kčs)

Zdroje	1965		1970		1972	
	Kčs	%	Kčs	%	Kčs	%
hospodárstvo	101,8	83,8	171,5	83,3	184,2	82,4
obyvateľstvo	14,7	12,1	23,7	11,5	26,5	11,9
ostatné	5,0	4,1	10,6	5,2	12,8	5,7

Prameň: Statistická ročenka ČSSR, 1973, s. 161.

Tabuľka 2

Štruktúra výdavkov rozpočtovej sústavy ČSSR (v mld Kčs)

Zdroje	1965		1970		1972	
	Kčs	%	Kčs	%	Kčs	%
hospodárstvo	59,8	49,3	87,6	45,1	97,2	44,9
kultúrne a sociálne opatrenia	48,8	40,2	87,5	45,8	98,0	45,2
ostatné	12,8	10,5	19,1	9,9	21,4	9,9

Prameň: Statistická ročenka ČSSR, 1973, s. 161.

Tabuľka 3

Regulácia dôchodkov štátnych hospodárskych organizácií ČSSR (v mld Kčs)

Ukazovateľ	1967		1971		1972	
	Kčs	%	Kčs	%	Kčs	%
zdroje celkom	116,1	100,0	158,8	100,0	181,6	100,0
pôvodný podiel štátny rozpočet	98,8	85,1	136,9	86,2	146,1	80,5
pôvodný podiel hospodárskych organizácií	17,3	14,9	21,9	13,8	35,5	19,5
spätný pohyb formou dotácií zo štátneho rozpočtu	41,0	35,3	45,3	28,5	47,8	26,4
konečný podiel štátny rozpočet	57,8	49,8	91,6	57,7	98,3	54,1
konečný podiel hospodárskych organizácií	58,3	50,2	67,2	42,3	83,3	45,9

Prameň: Statistická ročenka ČSSR, 1973, s. 167.

vysoká miera, pokiaľ ide o redistribúciu tzv. aktívnych zdrojov, ziskov, je daná v značnej miere aj ekonomicky neodôvodneným rozptylom rentability. Účinnosť regulácie bude preto tým väčšia, čím dokonalejšie sa podarí zvládnuť problém rentability nielen v statickom, ale aj dynamickom chápaní. Jej veľký rozptyl a nerovnomerný vývoj (podmieneny i rôznou možnosťou hospodárskych organizácií využiť vedeckotechnický pokrok) bude vždy oslabovať ekonomickú účinnosť finančných regulačných nástrojov.⁷

Regulácia dôchodkov v etape ich rozdeľovania je z hľadiska obsahu, úloh a cieľov súčasťou racionálneho rozdelenia zisku. Uskutočňuje sa nástrojmi štátnej finančnej politiky, usporobenými do jednotného systému, ktorý funguje ako jeden z podsystémov uplatňovanej sústavy riadenia; nepôsobí izolovane, ale v rámci celostnej sústavy, pri vzájomnej dialektickej podmienenosti a závislosti ostatných podsystémov. Tento dialektický vzťah treba mať stále na pamäti a z jeho aspektu aj pristupovať k výberu nástrojov a k hodnoteniu ich ekonomickej účinnosti.

My v našich úvahách vychádzame z existencie sústavy riadenia, v ktorej sa na splnenie zámerov štátneho plánu súbežne s nástrojmi priameho riadenia využívajú i nástroje nepriameho riadenia založené na ekonomickom pôsobení hodnotových kategórií.

V našich úvahách predpokladáme aj trojstupňové riadenie výrobnjej sféry (na odvetvovom princípe) a účasť štátneho rozpočtu a úveru na financovanie reprodukčného procesu výrobnjej sféry.

Za uvedených predpokladov prichádza do úvahy regulácia dôchodkov hospodárskych organizácií na viacerých úrovniach.

V prvom rade na úrovni štátneho rozpočtu (vo vzťahu k podniku), v druhom rade na úrovni nadpodnikových orgánov (tiež vo vzťahu k podniku) a v treťom rade na úrovni banka — podnik.

Uvedomujeme si, že takýto prístup ku skúmaniu nástrojov regulácie nie je pojmovovo všeobecne jednoznačný (pojmom podniku ako základnej organizačnej zložky výrobnjej sféry prestal už byť exaktným pojmom; organizačná štruktúra výrobnjej sféry v rámci štátov RVHP je v neustálom pohybe s objektívnou tendenciou vytvárať veľké organizačné celky; jej zmenou sa menia aj pojmy, aj

⁷ Známy sovietsky finančný ekonóm, prof. S. A. Sitarian, v danej súvislosti, na záver úvahy o finančných problémoch 9. päťročnice v ZSSR, zdôrazňuje: „Všetko čo bolo uvedené, svedčí o potrebe zdokonaľovať cenovú sústavu a metódy určenia a regulovania úrovne rentability vo výrobe. Na takomto základe bude možné zvýšiť účinnosť celého systému rozdeľovania zisku, posilniť pôsobenie finančných nástrojov na urýchlenie vedeckotechnického pokroku, zvyšovanie produktivity práce a efektívnosti celej spoločenskej výroby.“ Pozri [21].

⁸ Napríklad *Štátne hospodárske organizácie* v Bulharsku, vytvorené na základe uzn. Min. rady č. 26 z 20. 11. 1970; *Veľké hospodárske organizácie* (WOG) v Poľsku, vytvárané od 1. 1. 1973 v súvislosti so zavádzaním komplexných zásad finančno-ekonomického systému podľa uzn. Rady ministrov č. 329 z 22. 12. 1972.

finančné vzťahy vnútri organizačných zložiek a ich vzťahy k štátnemu rozpočtu),⁸ zvolili sme si ho však preto, že zodpovedá našim podmienkam a vzhľadom na podstatu problematiky aj podmienkam v ostatných členských štátoch RVHP.⁹

Regulácia systémom odvodov na úrovni podnik — štátny rozpočet

Hlavným nástrojom regulácie dôchodkov podnikov vo vzťahu k štátnemu rozpočtu je systém odvodov (z titulu rozdelenia zisku). Prostredníctvom zvoleného systému štát ako reprezentant celospoločenského vlastníctva a garant celospoločenských záujmov časť dôchodkov odčerpáva do centralizovaného peňažného fondu (štátneho rozpočtu) a časť ponecháva na decentralizované použitie v podnikovej sfére. Vzájomný pomer týchto dvoch častí nie je stabilný (hoci všeobecne uznáva účelnosť jeho stability aspoň na obdobie strednodobých plánov), ale mení sa v závislosti od plánovaných úloh a od miery účasti štátneho rozpočtu na reprodukčnom procese výrobnjej sféry (formou dotácií, subvencií, cenových intervencií) v rámci uplatňovaných zásad finančného hospodárenia. Pritom je zjavná tendencia zvyšovať podiel ponechávaný na decentralizované použitie. Napríklad v ZSSR podiel podnikov a odvetví na celkovom zisku stúpol z 30 % v r. 1965 na 40 % v r. 1971 [12], v Poľsku z 20 % v r. 1965 na 50 % v r. 1971,¹⁰ v Bulharsku z 22 % v r. 1965 na 39,9 % v r. 1968 [19].

Táto tendencia je motivovaná úsilím zvýšiť efektívnosť výroby pôsobením financií, konkrétne obmedzovaním financovania podnikových potrieb nenávratným spôsobom a zvyšovaním podielu tzv. samofinancovania a úveru.

Malá stabilita podielov (podnikov i štátneho rozpočtu) na realizovaných dôchodkoch ukazuje, že najsť vhodné kritérium na objektívne určenie týchto podielov je úloha veľmi zložitá. Jej úspešné riešenie však nezávisí iba od spôsobu regulácie finančnými nástrojmi; treba ho hľadať v širších ekonomických súvislostiach, vo využívaní chozrasčotu, vo zvýšení autority finančných plánov, ale najmä v ekonomicky zdôvodnenej cenovej a mzdovej politike. Pri takomto prístupe môže odvodový systém (ako nástroj regulácie dôchodkov) účinne prispieť k zvýšeniu efektívnosti reprodukčného procesu i k zvýšeniu zainteresovanosti podnikov na dobrých hospodárskych výsledkoch.

Uviedli sme, že hlavným nástrojom regulácie vytvorených dôchodkov je odvodový systém. Toto tvrdenie je zdôvodnené poznatkami praxe socialistických štátov a je aj v súlade so súčasným stavom poznania socialistickej finančnej teórie.

Teória, ako vieme, chápe odvody podnikov (do štátneho rozpočtu) ako finanč-

⁹ Rozdiel je v tom, že v niektorých štátoch ako subjekt finančných vzťahov k štátnemu rozpočtu v procese regulácie vystupuje namiesto podniku — združenie podnikov vo funkcii základnej hospodárskej jednotky; problematika regulácie dôchodkov na úrovni štátneho rozpočtu a základnej hospodárskej jednotky je však rovnaká ako v podniku, mení sa iba regulácia na nižších úrovniach riadenia.

¹⁰ Vypočítané na základe údajov z *Rocznika statystycznego*, 1972.

nú kategóriu, ktorej ekonomickou podstatou je rozdelenie zisku (ako druhej časti čistého dôchodku spoločnosti) na centralizované a decentralizované použitie v reprodukčnom procese.

Finančno-hospodárska prax využíva funkcie odvodov v sústave riadenia na plnenie troch dôležitých úloh [10, 23, 4]:

- akumuláčnej (z hľadiska potrieb štátneho rozpočtu),
- regulačnej (vo vzťahu hospodárska sféra — štátny rozpočet),
- stimulačnej (z hľadiska efektívnosti reprodukčného procesu).

Všeobecným úsilím je, aby zvolený systém odvodov plnil všetky uvedené úlohy, a navyše, aby ich plnil v súlade so zámermi štátneho plánu rozvoja národného hospodárstva.

Pri hľadaní systému odvodov, ktorý by reguláciou dôchodkov zabezpečil potreby štátneho rozpočtu i potreby podnikov, a pritom pôsobil aj stimulačne, sa stretávame s týmito hlavnými problémami:

- a) či regulovať jedným alebo viacerými odvodmi;
- b) či odvody majú byť jednotné alebo diferencované;
- c) čo vziať za základ odvodov;
- d) či odvody určené relatívne alebo absolútne;
- e) kto má byť subjektom odvodových vzťahov.

Aké sú prístupy k riešeniu jednotlivých problémov?

V teoretických úvahách prevládajú vo všetkých členských štátoch RVHP názory, že aj socialistickej¹¹ ekonomike lepšie vyhovuje „viackanálový“ systém odvodov. Argumentuje sa tým, že každý druh odvodov má plniť v sústave riadenia špecifickú úlohu.

Finančno-hospodárska prax členských štátov RVHP postupuje v zhode s teoretickými názormi. Všade (okrem BLR, kde s platnosťou od 1. 1. 1973 zrušili daň z fondov) sa na reguláciu dôchodkov využíva viacej druhov odvodov. Najčastejšie je to odvod z výrobných fondov a odvod zo zisku, zriedkavejšie odvody viazané na mzdy (ČSSR, MLR, PLR) a odvody rentového typu (ZSSR, MLR).

Ak pristupujeme k odvodom ako nástrojom regulácie dôchodkov, je potrebné uvážiť, či ide o systém založený na odvodoch kritériálneho alebo dôchodkového typu. V systéme založenom na kritériálnych odvodoch treba využívať viac druhov odvodov. Vyžaduje to rozdielna skladba výrobných činiteľov (ako možných kritérií odvodov).

V systéme odvodov dôchodkového typu by sa regulácia z hľadiska potrieb štátneho rozpočtu mohla realizovať aj jedným odvodom (napr. zo zisku). Odvody majú však aj stimulovať. A v tejto stimulačnej oblasti môžu v konkrétnych podmienkach byť aj také zámery, ktoré by jediný odvod dôchodkového typu nemohol splniť. V takýchto prípadoch sa odôvodnene uplatňuje zmiešaný systém (kritériálny spolu s dôchodkovým) a ten nevyhnutne vedie k viacerým druhom

¹¹ V nemarxistickej finančnej teórii problematikou jedinej dane sa zaoberá napr. H. Haller [11, s. 243–259].

odvodov. Takýto stav je (s výnimkou BLR) v súčasnosti vo všetkých štátoch RVHP.

Za základ regulácie vytvorených dôchodkov je možné z hľadiska určenia podielov štátneho rozpočtu i podnikov vziať použité zdroje alebo dosiahnutý výsledok a samu reguláciu je tak možné realizovať kritériálnymi i dôchodkovými odvodmi. Záujmom štátneho rozpočtu viac vyhovuje regulácia kritériálnymi odvodmi, kým záujmom podnikov regulácia dôchodkovými odvodmi. Je to prirodzené, lebo zatiaľ čo kritériálne odvody sú schopné zabezpečiť podiel štátneho rozpočtu nezávisle od výsledku hospodárenia, podiel podniku je od výsledku hospodárenia plne závislý. Keďže výsledok hospodárenia je podmienený mnohými faktormi, ktoré podniky nemôžu ovplyvniť, spôsob regulácie na základe iného kritéria ako skutočne dosiahnutého výsledku im nevyhovuje.

Teoretické stanoviská ku kritériálnym odvodom sú vo všeobecnosti kladné [8, 16, 3, 13].

V hospodárskej praxi členských štátov RVHP sa na reguláciu využívajú prevažne popri sebe odvody kritériálneho i dôchodkového typu. Tak je to v ZSSR (odvod z fondov, voľný zostatok zisku); v NDR (odvod z fondov, voľný zostatok zisku); v ČSSR (odvod zo zisku, odvod z majetku, odvod z miezd); v MLR (výrobná daň, daň zo zisku; odvod z fondov je komponentom nákladov a pôsobí ako nástroj reuulujúci tvorbu dôchodkov). Odchyľne postupujú v BLR, kde nástrojom regulácie je výlučne daň zo zisku a v PLR, kde síce uplatňujú popri sebe odvod z fondov (základných) i daň zo zisku, no aj daň zo zisku je kritériálneho typu (jej základom nie je zisk, ale hodnota výrobných fondov); v hospodárskych organizáciách hospodáriacich od 1. 1. 1973 podľa komplexných zásad finančno-ekonomického systému regulácia dôchodkov sa realizuje odvodmi viazanými na živú a mŕtvu prácu [4]; (dosiahnutý zisk je síce zdrojom, ale nie kritériom regulácie).

Z toho čo sme uviedli, predovšetkým však z praxe jednotlivých štátov vyplýva, že otázku, či kritériálne, alebo dôchodkové odvody, nie je možné riešiť so všeobecnou platnosťou. Výber variantu závisí od konkrétnych ekonomických podmienok a od adekvátneho začlenenia zvoleného variantu do systému finančného hospodárenia. V takom prípade môže každý variant úspešne p'niť úlohu aktívneho regulátora dovtedy, kým sa podstatnejšie nezmenia začiatocné podmienky dané štátnym plánom a prijatou sústavou riadenia.

Ak však vychádzame z princípov chozrasčotu a z charakteru celospoločenského vlastníctva, potom sa nám zdá, že optimálnym nástrojom regulácie by mali byť odvody kritériálne viazané na všetky výrobné faktory doplnené odvodom zo zisku, prepojeným na sústavu hmotnej zainteresovanosti. Takto by bol podiel štátneho rozpočtu (určený na centralizované použitie) daný vzťahom k hodnote spoločenských výrobných faktorov a podiel podniku (určený na decentralizované použitie a hmotnú zainteresovanosť) vzťahom k dosiahnutému zisku. Zámery štátneho plánu i potrebný súlad hmotných a finančných procesov by sa zabezpečovali diferencovanými sadzbami odvodov, odpisovou a úverovou politikou.

Zo systémového hľadiska je správne uplatňovať v rámci celého národného

hospodárstva jednotné odvody; jednotné z hľadiska druhu a spôsobu určenia základu. Vyžaduje to prehľadnosť a jednoduchosť systému. Pokiaľ však ide o výšku odvodov, súčasným podmienkam socialistickej ekonomiky zodpovedá diferenciacia sadzieb.¹² Súvisí to predovšetkým s rozdielnymi podmienkami tvorby zisku a s nerovnakými potrebami podnikov, odborov a odvetví. Takto diferencovane prístupujú k regulácii všetky členské štáty RVHP — aj keď formy a miera diferencieácie sú rozličné.

V plánovanom socialisticom hospodárstve hlavným kritériom na ekonomické rozhodnutia je vždy plán vychádzajúci z potrieb spoločnosti. Z toho vyplýva aj nevyhnutnosť prispôbiť mechanizmus odvodov potrebám schváleného plánu. Nerovnaké podmienky tvorby zdrojov a rozdielne plánované potreby vyžadujú na zabezpečenie súladu hmotných a finančných procesov regulovať dôchodky vytvorené v podnikoch diferencovanými a nie jednotnými sadzbami odvodov.

Takýto diferencovaný prístup — okrem zabezpečenia vecných úloh plánu — môže spoluvytvárať aj predpoklady na zvýšenie efektívnosti reprodukčného procesu (stimulovaním iniciatívy a hmotnej zainteresovanosti). Ak má však takýto diferencovaný prístup pôsobiť bezprostredne, potom je logické voliť takú formu diferencieácie, ktorá reaguje aj na rozdielne podmienky podnikov, nielen na podmienky odborov alebo odvetví. Pri diferencieácii odvodov len na úrovni nadpodnikových orgánov sa ústredné riadiace orgány (oprávnené rozhodovať o systéme odvodov) zbavujú možnosti priamo stimulačne pôsobiť v základných článkoch materiálnej výroby. Preniesť tento nanajvyš citlivý faktor reprodukčného procesu úplne na nadpodnikové orgány považujeme na základe doterajších dostupných poznatkov za menej efektívne.

Východisko vidíme v takom riešení, ktoré by úlohy štátneho plánu a potreby štátneho rozpočtu zabezpečilo primárne diferencieáciou sadzieb na úrovni nadpodnikových orgánov (doplnenou v prípade potreby prerozdelením v rámci odborov a odvetví) a zámery v oblasti hmotnej zainteresovanosti diferencieáciou na úrovni podnikov uplatnením progresívnych sadzieb.

Diskutabilným problémom v oblasti regulácie formou odvodov je problém relatívne alebo absolútne určených podielov. Diskutabilný preto, že oba spôsoby majú svoje prednosti i nedostatky.

Z hľadiska možného pozitívneho vplyvu na iniciatívu a zainteresovanosť podnikov na zvyšovaní efektívnosti hospodárenia treba uprednostniť odvody určené relatívne (k realizovanému dôchodku), najmä ak ich sadzby berú do úvahy rozdielne podmienky tvorby dôchodkov uplatnením progresívnych sadzieb vo vzťahu k dosahovanej rentabilite. Ak však relatívne odvody nereagujú na rozdielne podmienky tvorby dôchodkov (uplatnia sa sadzby lineárne, a tie sú — musia byť — v socialistickej ekonomike pomerne vysoké), možnosť pozitívneho vplyvu relatívnych odvodov sa oslabuje. Vysoká sadzba odvodu podnikom s nízkou rentabilitou odčerpá spravidla toľko zdrojov, že to, čo im zostane, nesta-

¹² Pozri napr.: Finansy SSSR, 1971, č. 12, s. 53; Finanč. Štúd., 1970, č. 3, s. 12, Hospod. Nov., 1970, č. 5, s. 5.

či na pokrytie plánovaných potrieb a podnik je odkázaný na cudzie zdroje — čo iste nevedie k zvýšeniu efektívnosti. Tá istá sadzba — podnikom s vysokou rentabilitou — vytvára nenáročné podmienky hospodárenia, podniky majú prebytok vlastných zdrojov, a to ich tiež nenúti (ekonomicky) k zvyšovaniu efektívnosti.

Je však ešte jedna nevyhnutná podmienka pre uprednostnenie relatívnych odvodov a tou je, aby sústava riadenia národného hospodárstva a systém financovania podnikových potrieb umožnili podnikom realizovať zdroje vytvorené zvýšením ich iniciatívy, lebo len zdroje, ktoré môže podnik vo vlastnej kompetencii ekonomicky využiť, sú účinným stimulom. Ak sa vytvorené zdroje môžu bezekvivalentne odčerpať (a skúsenosti túto možnosť potvrdzujú), ekonomická výhodnosť relatívnych odvodov sa stráca. Ostáva len ich nevýhodná stránka a tou je menšia schopnosť zladíť tvorbu zdrojov s plánovanými potrebami.

Z hľadiska zabezpečenia súladu medzi tvorbou a potrebou zdrojov sú výhodnejšie odvody určované absolútne — na základe finančných plánov. Umožňujú plne zladíť potreby podnikov, odborov i odvetví a zabraňujú hromadeniu prebytočných zdrojov; a to je ich nesporná prednosť. Ich ďalšou prednosťou je to, že umožňujú stabilitu systému odvodov, a tým aj možnosť získať dlhodobé skúsenosti ich pôsobenia v sústave riadenia a hlbšie poznať ich klady a nedostatky. Ich nevýhodou však je, že spôsobom realizácie nevyhnutne berú zreteľ na individuálne náklady práce jednotlivých podnikov, a tým vlastne umožňujú výrobu aj za vyššie ako spoločensky nutné náklady. Preto sú ekonomicky málo aktívne a ak sa nimi odčerpáva relatívne väčšia časť realizovaných dôchodkov, oslabujú aktívne pôsobenie celého odvodového systému.

Z normatívneho hľadiska subjektom odvodových vzťahov k štátnemu rozpočtu môže byť každá hospodárska organizácia. Ak však otázku subjektu posudzujeme z hľadiska požadovaného ekonomického pôsobenia odvodových vzťahov, potom je logické a jedine správne určiť za ich subjekt zásadne tú hospodársku organizáciu, v ktorej tieto vzťahy majú a môžu ekonomicky pôsobiť. Pretože základom ekonomickej účinnosti odvodov je racionálne regulovanie dôchodkov, tak aj subjektom odvodových vzťahov majú byť organizácie, v ktorých sa dôchodky realizujú — a tými sú socialistické podniky. Uvedenému logickému usporiadaniu sú uspôsobené odvodové vzťahy podnikov v prevažnej väčšine členských štátov RVHP. Z ekonomického hľadiska je takýto prístup k otázke subjektu jedine správny a zodpovedajúci princípom chozrasčotného hospodárenia. Iné riešenie môže byť výnimkou, ale nie pravidlom.

Regulácia na úrovni stredného článku riadenia

Typickým nástrojom regulácie podnikových dôchodkov na úrovni nadpodnikových orgánov je centralizácia a redistribúcia časti zisku, ktorý zostal podnikom po realizácii odvodov do štátneho rozpočtu. V tejto typickej podobe sa uplatňuje regulácia jedine v ČSSR. V ostatných členských štátoch RVHP nadpodnikové orgány takéto právo voči podriadeným podnikom nemajú. Centralizáciu časti

zisku využívajú prevažne na dotovanie nadpodnikových peňažných účelových fondov, ktoré sú zriaďované v ekonomickom záujme všetkých podriadených podnikov. Aj táto obmedzená centralizácia sa prejavuje v podnikových dôchodkoch iba nepriamo, pretože neznižuje (pri regulácii dôchodkov na úrovni podnik — štátny rozpočet) prídely do podnikových fondov.

Osobitný význam nadobúda regulácia podnikových dôchodkov v tých prípadoch, keď subjektom odvodových vzťahov k štátnemu rozpočtu nie sú podniky, ale vyššie organizačné zložky vytvárané v poslednom období v dôsledku centralizácie alebo špecializácie výrobnjej základne.

Ekonomické a právne postavenie podnikov sa tu obmedzuje v prospech vyššej zložky, no výrobný proces prebieha naďalej v podnikoch. Regulácia podnikových dôchodkov tu síce nadobúda viac charakter nástroja „vnútropodnikového chozrasčotu“, no z hľadiska vplyvu na iniciatívu podnikov a ich zainteresovanosť na efektívnom hospodárení má celospoločenský význam. Zabezpečenie celospoločenského záujmu preto vyžaduje aj tento druh regulácie normatívne upraviť. Je to potrebné tým viac, že proces vytvárania väčších organizačných celkov nie je ukončený (v ZSSR, ako vieme, experimentujú aj spôsoby regulácie dôchodkov na úrovni ministerstvo — štátny rozpočet [21] a rátajú s rozšírením experimentu na ďalšie výrobné ministerstvá [22]); naopak, sú náznaky, že bude v rôznych organizačných formách pokračovať. Racionálna regulácia finančných vzťahov vnútri hospodárskych organizácií nadobudne takto z hľadiska vplyvu na efektívnosť reprodukčného procesu väčší význam ako regulácia na úrovni štátneho rozpočtu. Uvedené obmedzenie ekonomického a právneho postavenia podnikov existuje už v súčasnosti v BLR a v PLR, no v oboch prípadoch je regulácia podnikových dôchodkov normatívne upravená; v BLR všeobecne platnou úpravou o tvorbe a rozdelení zisku v štátnych hospodárskych organizáciách (Državnoto stopansky organizacia — DSO) [7], v PLR individuálnymi úpravami v štatútoch, ktoré vydáva tzv. veľkým hospodárskym organizáciám (Welkie organizacje gospodarce — WOG) rezortný minister v súvislosti so zavádzaním komplexného finančno-ekonomického systému podľa uznesenia Rady ministrov.¹³

U nás v ČSSR aj pri úlohe danej XIV. zjazdom KSČ — posilniť postavenie stredných článkov riadenia — podniky ostali základom organizačnej štruktúry. Ich právna subjektivita a relatívna ekonomická samostatnosť nebola obmedzená, sú naďalej p'ne zodpovedné za výsledky svojej hospodárskej činnosti. No regulácia ich dôchodkov nadpodnikovými orgánmi prostredníctvom centralizácie zisku je vážnym zásahom do ich postavenia, aj keď je právne podložená a za daného stavu aj ekonomicky odôvodnená (necitlivosťou odvodu zo zisku na rozdielne podmienky tvorby podnikových dôchodkov). Preto je potrebné zabezpečiť, aby sa regulácia uskutočňovala výlučne pod zorným uhlom celospoločenských hľadísk. Nemala by oslabovať iniciatívu podnikov, negatívne vplývať na ich hmotnú zainteresovanosť a zakrývať nehospodárnosť jedných podnikov dobrými výsledkami druhých. Žiadúce je tiež, aby centralizácia a redistribúcia brala zreteľ na reálne ekonomické podmienky podriadených jednotiek, vytvárala

¹³ Uznesenie Ministerskej rady č. 329/1972 zo dňa 22. 12. 1972.

im relatívne rovnaké predpoklady na hmotnú zainteresovanosť a aby nepresahovala mieru potrebnú na splnenie úloh nadpodnikového orgánu, vyplývajúcich zo štátneho plánu alebo z platných predpisov. To vyžaduje oprieť reguláciu vnútri hospodárskych organizácií o objektívne ukazovatele a vylúčiť ekonomicky nepodložené subjektívne zásahy.

Z toho, čo sme v stručnosti uviedli, vyplýva, že centralizácia zisku na úrovni nadpodnikových orgánov v našich podmienkach je veľmi dôležitým nástrojom regulácie podnikových dôchodkov. Prispieva síce k plneniu plánovaných úloh a znižuje disparitu medzi tvorbou a potrebou zdrojov, ale zároveň signalizuje nebezpečenstvo zníženia záujmu podnikov o efektívnosť. Riešenie možného protichodného pôsobenia centralizácie treba hľadať v zdokonalení foriem diferenciácie odvodov do štátneho rozpočtu, v jej normatívnej úprave so zreteľom na faktory zainteresovanosti na trvalom a efektívnom zvyšovaní dôchodkov.

Regulácia na úrovni podnik — banka

K regulácii dôchodkov na úrovni podnik — banka dochádza prostredníctvom úverových vzťahov. Nástrojom regulácie je úrok nezahrnutý do vlastných nákladov, ale uhrádzovaný z hospodárskeho výsledku podniku. Čím viac je podnik nútený používať v reprodukčnom procese úver, tým citelnejšie je regulačné

Tabuľka 4

Prevádzkové úvery poskytované ŠBČS (stavy koncom roku, v mil. Kčs)

	1960	1970	1971	1972
Celkom národné hospodárstvo	41 145	117 111	132 568	141 339
v tom:				
priemysel	21 151	66 980	73 874	80 055
stavebníctvo	2 838	2 830	7 316	6 922
poľnohospodárstvo	3 112	7 088	7 605	7 945

Prameň: Statistická ročenka ČSSR, 1973, s. 181.

Tabuľka 5

Investičné úvery poskytované ŠBČS (v mil. Kčs)

	1960	1970	1971	1972
Celkom národné hospodárstvo	11 064	67 708	63 179	69 279
v tom:				
štátne socialistické organizácie	1 581	53 406	47 640	52 488
družstvá	9 483	14 302	15 539	16 791

Prameň: Statistická ročenka ČSSR, 1973, s. 181.

pôsobenie úroku. Takýto nepriaznivý vplyv úroku by mal byť eliminovaný vyššou tvorbou zdrojov, pretože bankový úver by mal viesť k efektívnejšiemu reprodukčnému procesu; skúsenosti však ukazujú, že to tak vždy nie je. Nerovnomernosť podnikov vo vybavení výrobnými fondmi a s tým súvisiaca rozdielna potreba i tvorba zdrojov vedú nevyhnutne k diferencovanej potrebe úveru, ktorého splácanie spolu s úrokom (mieru čoho podnik nemôže buď vôbec, alebo len v obmedzenej miere ovplyvniť) výrazne ovplyvňuje reguláciu vytvorených dôchodkov.

Aj keď táto stať je v prvom rade zameraná na problematiku regulácie dôchodkov vo vzťahu k štátnemu rozpočtu, považovali sme za potrebné zmieniť sa aj o dosahu úveru a úroku, pretože v našich československých podmienkach ich uplatnenie v reprodukčnom procese sústavne narastá (pozri tab. 4, 5). Pritom nerovnomerné rozloženie úveru a úrokového zaťaženia v značnej miere negatívne vplyva na ekonomickú účinnosť regulácie na úrovni podnik — štátny rozpočet.

Záver

Regulácia dôchodkov hospodárskych organizácií — predovšetkým podnikov — svojimi priamymi i nepriamymi účinkami ovplyvňuje reprodukčný proces celého národného hospodárstva; ňou sa zabezpečuje potrebná výška zdrojov štátneho rozpočtu, limituje výška disponibilných dôchodkov hospodárskych organizácií a určuje priestor pre uplatnenie úverových zdrojov. Tento ďalekosiahly ekonomický dosah regulácie dôchodkov si treba uvedomovať a náležite ho brať do úvahy už pri koncepčných úvahách o zdokonaľovaní sústavy riadenia plnším využitím hodnotových, a najmä finančných kategórií. Racionálnou reguláciou dôchodkov včlenenou do sústavy riadenia a zviazanou so sústavou hmotnej zainteresovanosti je možné pozitívne aktivizovať celú finančnú sústavu v záujme efektívneho plnenia úloh národohospodárskeho plánu i plánu hospodárskych organizácií. Podmienkou takejto aktivizácie však je, aby finančné vzťahy boli v celom plánovacom procese (najmä však v etape zostavovania plánov) a na všetkých úrovniach riadenia nie mechanickým odrazom vecných plánov, ale meradlom ich reálnosti a efektívnosti — a keď to bude potrebné, aj nástrojom ich korekcie. To však bezpodmienečne vyžaduje sústavne zvyšovať autoritu finančných nástrojov (predovšetkým finančných plánov) a v súlade s tým prehĺbovať aj finančnú kontrolu a nekompromisne dodržiavať (vyžadovať) finančnú disciplínu v najširšom chápaní. Len pri takomto prístupe k hodnotovým kategóriám a finančným vzťahom môže regulácia dôchodkov plniť svoje potenciálne úlohy a ciele.

Úlohy a ciele regulácie, ako aj jej formy a nástroje nie sú však raz a navždy dané. Menia sa v závislosti od sledovaných zámerov podmienených rozvojom výrobných síl i zložitou výrobných vzťahov a z toho vyplývajúceho rastu úloh, ktoré treba riešiť na jednotlivých stupňoch hospodárskeho riadenia.

Stredobodom záujmu finančnej politiky v súvislosti s reguláciou je regulácia

vytvorených dôchodkov — menej už regulácia tvorby dôchodkov. V tom tkvie podľa nášho názoru jedna z hlavných príčin nie vždy úspešnej regulácie vytvorených dôchodkov. Ekonomická účinnosť nástrojov používaných na reguláciu vytvorených dôchodkov je a vždy bude nevyhnutne podmienená aj racionálnou reguláciou tvorby dôchodkov.

V socialistických ekonomikách, v ktorých k tradičným funkciám štátu (orientovaným prevažne na oblasť nevýrobnej sféry) pristupuje kvalitatívne i kvantitatívne nová funkcia orientovaná na oblasť výrobnú, je to práve táto nová funkcia socialistického štátu, ktorá znásobuje význam a dôležitosť regulácie dôchodkov, jej foriem i uplatňovaných nástrojov. Hľadať a objavovať tieto formy a nástroje, analyzovať ich účinnosť, zdokonaľovať ich — vždy s prihliadnutím na konkrétny stav ekonomiky, na sledované zámery a ciele a na objektívne pôsobiace faktory reprodukčného procesu — ostáva naďalej trvalou úlohou ekonomickej teórie i praktickej hospodárskej politiky.

Literatúra

- [1] ADAMIŠ, O.: Sústava odvodov a daní v hospodárstve ČSSR. Bratislava, VÚFÚS 1973.
- [2] ARAKELAN, A. A.: Úplný chozrasčot v socialistickej výrobe. Finanč. štúd., 1972, č. 1.
- [3] DYBOLKOV, S.: Finansovo kreditnata sistema i efektivnostta na našata iekonomika. Sofia, BKN 1970.
- [4] ELIÁŠ, J.: Regulačný a stabilizačný účinok odvodov a daní na hospodárenie podnikov. Bratislava, VÚFÚS 1972.
- [5] ELIÁŠ, J. a kol.: Koncepcia sústavy odvodov v 6. päťročnici. Bratislava, VÚFÚS 1973.
- [6] ELIÁŠ, J. — PETRENKOVÁ, I.: Niektoré otázky systému riadenia národného hospodárstva v NDR. Bratislava, ÚVF 1970.
- [7] ELIÁŠ, J. — ZACHAROVÁ, H.: Vybrané otázky sústavy riadenia a finančných vzťahov v BLR. Bratislava, VÚFÚS 1972.
- [8] GARETOVSKIJ, N. V. a kol.: Finansy i kredit v uslovijach choziajstvennoj reformy. Moskva, Finansy 1969.
- [9] HÁČIK, V.: Štátny rozpočet a plánovité riadenie národného hospodárstva. Finanč. štúd., 1970, č. 4.
- [10] HÁČIK, V. a kol.: Aktuálne otázky finančnej teórie a politiky, I. Bratislava, VŠE 1972.
- [11] HALLER, H.: Finanzpolitik — Grundlagen und Hauptprobleme. Tübingen-Zürich, I.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1968.
- [12] KAZANKOV, K. A. a kol.: Finansy ministerstv i objedinenij v novych uslovijach choziajstvovanija. Moskva, Finansy 1971.
- [13] KIERCZYŃKI, T. — WOJCIECHOWSKA, U.: Finanse przedsiębiorstw socjalistycznych. Warszawa, PWE 1973.
- [14] KIERCZYŃSKI, T. WOJCIECHOWSKA, U.: Rola zysku v systemie ekonomiczno-finansowym. Warszawa, PWE 1972.
- [15] MACKOVÁ, L.: Vzťah odvodu z fondov k sústave hmotnej zainteresovanosti. Bratislava, VÚFÚS 1974.

- [16] NICK, H.: Gesellschaft und Betrieb in Sozialismus. Berlin, Die Wirtschaft 1970.
- [17] PETRENKA, J. a kol.: Aktuálne otázky finančnej teórie a politiky. II. Bratislava, VŠE 1972.
- [18] ROHLÍČEK, R. a kol.: Finance v hospodárství ČSSR. Praha, Svoboda 1973.
- [19] RUSENOV, K. a kol.: Roljata na finansite i kredita za povišane rentabilnostta v narodnoto stopanstve. Varna 1971.
- [20] SARYKULOVA, V.: Ekonomičeskije interesy i samostojatel'nost' predprijatij.
- [21] SITARIAN, A. S.: Nekotoryje finansovyje problemy deviatoj piatiletky. Finansy SSSR, 1971, č. 7.
- [22] SITARIAN, A. S. a kol.: Finansovyje problemy v svete rešenij XXIV. sjezda KPSS. Moskva, Finansy 1972.
- [23] ŠOUREK, S.: Odvody podniku do státního rozpočtu v páté pětiletce ČSSR. Finanč. Štúd., 1971, č. 4.
- [24] Materiály XIV. zjazdu KSČ a XXIV. zjazdu KSSZ.
- [25] Materiály MF ČSSR k sústave riadenia.
- [26] Správy štatistických úradov ČSSR, ČSR a SSR, prílohy NH 1973, č. 6, Plan. Choziaj., 1970, č. 3.
1974, č. 6.
- [27] Štátne záverečné účty ČSSR 1971 a 1972.

РЕГУЛЯЦИЯ ДОХОДОВ ХОЗЯЙСТВЕННЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ

ЭЛИАШ, Юрай

Исходя из типичного явления современных экономик, процесс воспроизводства которых все больше реализуется при активном участии централизованных государственных денежных фондов, автор в статье разбирает вопросы регуляции доходов как формы рационального распределения средств на централизованное и децентрализованное использование с особым вниманием на регуляцию доходов социалистических организаций.

Ограничив понятие и цель регуляции как и ее основные формы, автор сосредотачивает свое внимание на проблематике регуляции доходов предприятий на двух уровнях:

- предприятие — государственный бюджет и
- предприятие — среднее звено управления.

Автор также обращает внимание и на вопросы регуляции на уровне — предприятие — банк, которая в специфических условиях может существенно повлиять на ориентацию регуляции на уровне предприятие — государственный бюджет.

С точки зрения рациональной финансовой политики регуляция предпочитает уровень — предприятие — государственный бюджет перед регуляцией на уровне предприятие — среднее звено управления.

Автор приходит к заключению, что рациональной регуляцией доходов предприятий (как на этапе создания, так и распределения), включенной в общегосударственную систему управления народного хозяйства и связанной с системой материальной заинтересованности, можно положительно активизировать всю финансовую систему в интересах эффективного выполнения задач государственного плана и плана предприятий. Однако условием такой активизации является то, чтобы финансовые отношения были во всем процессе планирования не просто механическим отражением материальных планов, но измерителем их реальности и эффективности, а в случае необходимости и инструментом их коррекции.

REGULATION OF REVENUES IN SOCIALIST BUSINESS ORGANIZATIONS

ELIÁŠ, Juraj

On the basis of a typical phenomena of modern economies, the reproduction process of which is more and more carried out under active participation of centralized state monetary funds, the author of this article considers regulation of revenues as a form of rational distribution of resources on centralized and decentralized use with a special regard to regulation of revenues in socialist organizations.

After defining the concept and goal of the regulation as well as its basic forms the author concentrates on problems of regulation of revenues in national enterprises on the following two levels:

- enterprise — state budget and
- enterprise — intermediate link of management.

The author also pays attention to the regulation on the level — enterprise — bank, which under specific conditions can considerably affect designs pursued by the regulation on the level enterprise — state budget.

From the standpoint of rational financial policy the author prefers regulation on the level enterprise — state budget before regulation on the level enterprise — intermediate link of management.

The author draws a conclusion that by a rational regulation of revenues in enterprises (both at the stage of the formation and distribution) incorporated in the whole management system of national economy and connected with a system of material interest, it is possible positively activate the whole financial system in the interest of the effective fulfilment of tasks prescribed by the state plan and enterprise plans. However, a condition of such an activation is that financial relationships must be in the whole planning process not a mechanical reflection of material plans, but a measure of their reality and effectiveness and when necessary also a mean of their correction.

Zmeny tovarovej štruktúry vo vzájomnom obchode krajín RVHP

MELICHER, Emil

Prednosti socializmu ako svetovej ekonomickej sústavy sa realizujú prostredníctvom cieľavedomej organizátorskej činnosti socialistických štátov pri plnom uplatňovaní vedúcej úlohy ich komunistických a robotníckych strán. Celý komplex integračných procesov sa najplnšie prejavuje vo vzťahoch medzi socialistickými krajinami, a to hlavne preto, lebo v ich zahraničnej politike sa správne zohľadňujú objektívne zákony rozvoja socialistickej spolupráce. Tento fakt bol zdôraznený aj na poslednom svetovom kongrese ekonómov v Budapešti, ktorý sa konal v dňoch 19. až 24. 8. 1974. Potvrdilo sa, že na problém zjednotenia hospodárskeho potenciálu krajín sa možno dívať z rozličných aspektov.

Ako je známe, integračné zoskupenia v kapitalistických krajinách vychádzajú predovšetkým zo zásady zisku. Pod týmto zorným uhlom teda západná ekonomická veda a prax skúmajú každý integračný návrh alebo jestvujúcu realitu. Na druhej strane, ekonómovia a vedci zo socialistických krajín sa zaujímajú predovšetkým o otázky plánovania, kooperácie a špecializácie a takej koordinácie národohospodárskych plánov, ktorá spočíva na dlhodobých základoch a plnom uplatnení princípov rovnoprávnosti a vzájomnej výhodnosti. Práve preto ekonomická spolupráca krajín RVHP je rozhodujúcim faktorom rýchleho hospodárskeho rozvoja všetkých jej krajín a je nesporne najdynamickejšie sa rozvíjajúcim ekonomickým potenciálom sveta.

Prehlbovanie procesov medzinárodnej delby práce vo všetkých krajinách RVHP značne profiluje štruktúru ich spoločnej výroby prostredníctvom vytvárania takého komplexu odvetví v jednotlivých členských krajinách, ktorý najoptimálnejšie zodpovedá možnostiam ich vzájomne zviazaného rozvoja, najplnšieho i najefektívnejšieho využívania všetkých výrobných zdrojov, zabezpečuje stabilitu zásobovania výroby i odbytu produkcie, podporuje koncentráciu a špecializáciu výroby a súčasne dovoľuje vytvárať nové druhy výrobkov majúcich parametre najnovších výsledkov vedy a techniky.

Tento proces v podmienkach socialistickej ekonomickej integrácie nemá živelný charakter. Nástrojom na vedomé ovplyvňovanie štruktúrnych zmien sú národohospodárske plány jednotlivých krajín RVHP a ich vzájomná koordinácia na

medzinárodnej úrovni. Pomocou plánu je možné do procesu reprodukcie účelne zasahovať a vytvárať ďalšie alternatívy možností progresívnejších a efektívnejších štruktúr, a tak zabezpečovať ďalší rast vzájomných ekonomických vzťahov krajín RVHP.

Úspešné rozvíjanie vonkajších ekonomických vzťahov je podmienené rozvojom zahraničného obchodu. Je to tak preto, lebo práve jeho prostredníctvom jednotlivé krajiny sa zapájajú do sféry medzinárodnej delby práce. Objem zahraničného obchodu, jeho štruktúra i dosahovaná efektívnosť nepriamo vyjadrujú štruktúru a stupeň výhodnosti zapojenia krajín do medzinárodnej delby práce. Preto zahraničný obchod je vážnym faktorom, ktorý aktivizuje rozvoj a integračné tendencie v národnom hospodárstve všetkých štátov RVHP.

Analyzujúc úlohu zahraničného obchodu v ekonomike V. I. Lenin poznamenal: „Veľkosť trhu je úzko spätá s úrovňou špecializácie spoločenskej práce... , špecializácia — tá je vo svojej podstate neohraničená, tak ako i rozvoj techniky. Technický pokrok musí viesť ku špecializácii výroby, teda i k rozvoju výmeny.“ Skúsenosti ekonomickej spolupráce krajín RVHP v plnosti potvrdzujú uvedené slová V. I. Lenina.

S prehlbovaním špecializácie a kooperácie v ekonomickej spolupráci členských krajín RVHP sa rozvíja a zdokonaľuje i štruktúra ich vzájomného obratu tovaru. V exporte jednotlivých krajín sa zvyšuje podiel hotových výrobkov, hlavne strojev a zariadenia, a znižuje sa podiel neopracovaných tovarov. Ak v roku 1955 na hotové výrobky pripadlo 55,5 %, tak v 1972 sa podiel týchto výrobkov v celkovom exporte krajín RVHP zvýšil na 70 % a podiel neopracovaných tovarov sa znížil na 30 %.

Vo vzájomnom obchode krajín RVHP prvé miesto zaujímajú stroje a zariadenia. V roku 1960 podiel tejto skupiny tovarov v ich vzájomnom exporte predstavoval 30,1 % a v r. 1972 sa zvýšil už na 42 %. Zvyšuje sa tiež podiel exportu priemyselných tovarov širokej spotreby a chemických produktov. Podiel paliva a surovín v celkovom exporte krajín RVHP má klesajúcu tendenciu.

Zvýšenie podielu strojov a zariadenia, priemyselných tovarov širokej spotreby a chemických produktov vo vzájomnom exporte krajín RVHP je podmienené rastom ich výroby, zvýšením kvality a technickej úrovne, zlepšením odvetvovej štruktúry výroby, plnším využívaním vnútorných surovínových zdrojov a výrobných kapacít, rastom koncentrácie výroby a zvýšením jej efektívnosti, zvyšovaním účasti jednotlivých krajín v procese medzinárodnej socialistickej delby práce, zdokonaľovaním foriem a metód ich vzájomnej spolupráce v oblasti ekonomiky, vedy a techniky.

Klesanie podielu palív a surovín v exporte krajín RVHP je podmienené rýchlym rastom výroby plastických hmôt, syntetických materiálov a vlákien s úspechom zameňajúcich prírodné materiály, zvýšením stupňa opracovania surových tovarov vnútri každej krajiny, ako aj určitým spomalením vývozu palív, priemyselných a živočíšnych surovín z jednotlivých krajín.

Podstatné zmeny zaznamenáva i štruktúra importu vo všetkých krajinách RVHP. I v ňom prvé miesto zaujímajú stroje a zariadenia. Vysoké tempá rastu

importu strojov a zariadení sú vyvolané potrebou vybavenia výroby novou technikou, ktorá má parametre najnovších výsledkov vedy a techniky. Takéto riešenie technického vybavenia výroby zabezpečuje zvyšovanie jej efektívnosti.

V dovoze jednotlivých krajín RVHP vzrastá tiež podiel priemyselných tovarov masovej spotreby. Zvlášť možno badať zvýšenie podielu uvádzaných tovarov v importe ZSSR. Dovoz spotrebných tovarov do ZSSR v r. 1955 bol 4,8 % z jeho celkového dovozu, v r. 1972 tento podiel vzrástol až na 18,6 %. Približne 80 % uvádzaných tovarov ZSSR dováža z krajín RVHP. Import priemyselných tovarov, ako aj potravinárskych produktov má dôležitú ekonomickú funkciu, ktorá spočíva vo zväčšení objemu a zlepšení štruktúry trhových fondov v každej bratskej krajine. Má teda značný vplyv na zvyšovanie životnej úrovne pracujúcich.

V importe palív a surovín je zjavný pokles u všetkých dovozov.

V poslednom období má výmena tovarov medzi socialistickými krajinami novú charakteristickú črtu. Ak v začiatkoch ekonomickej spolupráce krajín RVHP bol rast obchodu s hotovými výrobkami a surovinami podmienený potrebami socialistickej industrializácie, tak v súčasnosti tento rast vyjadruje prehĺbenie špecializácie a kooperácie výroby medzi socialistickými krajinami, rozvoj nových foriem a metód ich vzájomnej spolupráce.

Najdynamickejšie sa rozvíjajúcou tovarovou skupinou vo vzájomnom obchode krajín RVHP sú stroje a zariadenia.

Štrukturálne pohyby v oblasti výroby založenej na prehľbujúcej sa medzinárodnej socialistickej delbe práce našli svoj odraz aj v medzinárodnom obchode so strojmi a zariadením. Celý rad strojárskych odvetví postupne stráca svoje bývalé pozície v medzinárodnom obchode, napr. prostriedky železničnej dopravy, zariadenia pre bane, ako aj celý rad odvetví kovoobrábacieho priemyslu. Na druhej strane sa na medzinárodnom trhu dostávajú do popredia číslicovo riadené stroje, elektronika, elektrotechnika, výpočtová a automatizačná technika, systémy pre mechanizáciu, automatizáciu, prístroje pre kontrolu a meranie, automobily a pod. K odvetviám strojárstva, ktoré v procese ekonomickeho rastu udržiavajú svoje pozície na medzinárodnom trhu, možno zaradiť energetické zariadenia, spojovaciu techniku, zariadenia pre ľahký priemysel atď.

V zahraničnom obchode krajín RVHP objem dodávok strojov a zariadení sa za roky 1950 až 1972 zvýšil viac ako 18-krát, kým za to isté obdobie celkový obrat ich zahraničného obchodu vzrástol 9-krát, čo zodpovedá úlohám ďalšieho rozvoja svetovej socialistickej ekonomiky, pretože práve strojárstvo je odvetvím priemyselnej výroby, v ktorom sa prejavuje zavádzanie väčšiny výsledkov dosiahnutých vo vedeckotechnickom bádání. Strojárstvo bezprostredne pôsobí i na technické vybavenie ostatných priemyselných odvetví. Hrá rozhodujúcu úlohu pri formovaní tempa rastu rozšírenej reprodukcie a v uskutočňovaní štrukturálnych zmien ekonomiky berie zreteľ na svetové tendencie.

Vzhľadom na uvedené faktory treba považovať spoluprácu krajín RVHP v oblasti strojárstva a výmenu strojov a zariadení za rozhodujúci smer rozvoja socialistickej ekonomickej integrácie. Doterajší vývoj vzájomných ekonomických vzťahov krajín RVHP to i plne potvrdzuje. Ťažisko v celkovej štruktúre obratu

Tabuľka 1

Podiel strojov a zariadení v exporte krajín RVHP (v %)

Krajina	1960	1965	1970	1971	1972
Bulharsko	12,9	24,8	29,0	30,5	35,0
MLR	38,6	33,2	32,6	31,9	33,5
NDR	49,0	49,8	51,7	51,8	51,3
Poľsko	28,3	34,8	38,5	39,5	39,1
Rumunsko	16,7	18,8	22,8	23,1	24,9
ZSSR	20,7	20,0	21,5	21,8	23,6
ČSSR	45,7	49,1	50,4	49,6	49,4

Prameň: Statističeskij ježegodnik stran-členov SEV, 1973.

tovaru sa zjavne presúva do skupiny strojov a zariadení. Vidieť to i z tohto rozboru:

Podiel strojov a zariadení v celkovom exporte krajín RVHP sa v roku 1971 oproti roku 1960 zvýšil o 3 body. Podiel priemyselných tovarov širokej spotreby a chemických výrobkov sa zvýšil o 2,1 bodu, podiel palív a surovín sa znížil o 3 body. Podobná situácia je i v importe. Podiel strojov a zariadení v celkovom importe krajín RVHP sa za skúmané obdobie zvýšil až o 8,9 bodu. Podiel priemyselných tovarov širokej spotreby sa zvýšil o 1,5 bodu, chemických výrobkov o 1,2 bodu a podiel palív a surovín sa znížil až o 5,4 bodu. Jednotlivé krajiny RVHP sa vyznačujú rôznymi tendenciami v raste podielu strojov a zariadení v celkovej štruktúre obratu tovaru. Ich rozobratie si zasluhuje pozornosť (tab. 1).

Tabuľka 1 ukazuje, že v skúmanom období sa zvlášť zvýšil podiel strojov a zariadení v exporte Bulharska (o 22,1 %), Poľska (o 10,8 %), Rumunska (o 8,2 %). V menšej miere sa zvýšil podiel vývozu strojov a zariadení z ČSSR, ZSSR a NDR a v exporte MLR sa znížil o 5,1 %.

Rozbor tiež ukazuje, že NDR má najväčší podiel strojov a zariadení vo svojom exporte, druhé miesto zaujíma ČSSR a tretie PLR. Najnižší podiel vývozu tejto skupiny tovarov majú ZSSR a Rumunsko. Zaujímavú charakteristiku v exporte strojov a zariadení vykazuje zahraničný obchod Bulharskej ľudovej republiky. V 1960 roku mala najnižší podiel tejto skupiny tovarov v celkovom vývoze v porovnaní s ostatnými krajinami RVHP. V roku 1972 sa už BLR zaradila na štvrté miesto. Je to dôkaz rýchleho rozvoja strojárkej výroby v uvedenej krajine, založeného na báze medzinárodnej deľby práce. BLR sa v rámci spolupráce členských krajín RVHP úspešne špecializuje na výrobu elektromotorov, akumulátorov atď.

Dobré výsledky v exporte skúmanej skupiny tovarov vykazuje i PLR. Je to hlavne zásluhou toho, že v PLR sa venuje zvýšená pozornosť rozvoju nových progresívnych strojárskych odvetví, a to hlavne ťažkému strojárstvu, automobilovému priemyslu, kovoobrábacím a poľnohospodárskym strojom atď. Zjavne

sa zvyšuje podiel pracovných nástrojov i v exporte Rumunskej ľudovej republiky. Zvýšenie podielu strojov a zariadení v exporte takých zemí, ako sú BLR, PLR a RLR, je dôkazom prebiehajúceho procesu ekonomického vyrovnávania jednotlivých členských krajín RVHP.

V poslednom období v súlade s realizáciou Komplexného programu socialistickej ekonomickej integrácie sa podstatne zvyšuje úloha NDR a ČSSR v dodávkach strojov a zariadení do bratských socialistických krajín. Úspešne sa rozvíjajúca výmena strojov a zariadení medzi NDR a ČSSR dokazuje prednosti medzinárodnej vnútrodvetvovej špecializácie v strojárскеj výrobe, zdokonaľovanie vzájomnej spolupráce v uvedenom odvetví priemyselnej výroby, ktoré určuje technický pokrok i v ostatných odvetviach národného hospodárstva.

Treba však poukázať aj na niektoré faktory, ktoré v určitej miere pôsobia negatívne na rozšírenie exportu strojov a zariadení z NDR i ČSSR. Je známe, že ČSSR vyrába 80 % svetovej nomenklatúry strojov a zariadení, NDR dokonca 90 %. Mnohé pododvetvia strojárstva sú charakteristické malosériovou, niekedy až individuálnou výrobou, čo v určitej miere vplýva na zníženie technickej úrovne výrobkov, nedodržiavanie technologických postupov a na vysoké náklady výroby. Daný stav záporne vplýva na rast dodávok pracovných nástrojov z uvedených zemí. Možno urobiť záver, že hlavne pre uvedené príčiny pozorovať určité klesanie podielu strojov a zariadení v celkovom exporte NDR a ČSSR v období rokov 1970—1972.

Pozitívne východisko zo situácie treba hľadať v urýchlennom zavedení progresívnych foriem špecializácie a kooperácie výroby založenej na prehĺbení medzinárodnej socialistickej delby práce. Považujeme tiež za účelné ohraničiť tú produkciu strojárскеj výroby, ktorá je vysoko náročná na materiál. Na druhej strane venovať viac pozornosti rozvoju takej strojárскеj produkcie, v ktorej sa bude zvyšovať stupeň opracovania a bude mať technickú úroveň zodpovedajúcu svetovému štandardom.

To, že existujú podmienky na urýchlzenie progresívnych foriem medzinárodnej špecializácie, potvrdzuje dvojstranná spolupráca ČSSR a NDR. Hlavne v tých nomenklatúrach strojárскеj výroby, v ktorých sa uskutočňuje špecializácia, ČSSR aj NDR dosiahli významné úspechy tak vo výrobe, ako aj vo vzájomných dodávkach. Významne vzrastajú dodávky kompletných zariadení, kovoobrábacích zariadení, dodávky elektrotechnickej produkcie a automobilového priemyslu. Obidve krajiny úspešne rozvíjajú obchod so zariadeniami výpočtovej techniky a pod.

V rozvoji dodávok strojov a zariadení medzi členskými krajinami RVHP má svoje špecifické miesto ZSSR. Rozsiahle rozmery vnútorného trhu ZSSR dovoľujú na ňom rozmiestňovať veľké série dovážaných tovarov z ostatných krajín RVHP. Tento fakt pomáha vytvárať dobré podmienky dodávateľom pre zvyšovanie objemov výroby, produktivity práce, ako aj jej rentabilnosti. Ohromný ekonomický a vedeckotechnický potenciál ZSSR je základom rozvoja priemyselnej výroby vo všetkých krajinách RVHP.

Dovozom sovietskych strojov a zariadení si všetky krajiny RVHP zabezpečujú

Tabuľka 2

Krajina	1960	1965	1970	1971	1972
Bulharsko	43,9	43,7	40,6	42,9	46,4
MLR	28,5	28,3	30,9	36,1	35,3
NDR	12,7	18,0	34,2	33,5	32,1
Poľsko	27,1	32,9	36,2	34,7	38,9
Rumunsko	33,6	39,9	40,3	42,2	46,1
ZSSR	31,0	34,0	35,5	34,0	34,6
ČSSR	21,7	30,0	33,4	33,1	33,8

Prameň: Statističeskij ježegodnik stran-členov SEV, 1973.

neustály rast technickej vybavenosti práce. To dovoľuje urobiť záver, že popri zvyšovaní dodávok strojov a zariadení z členských krajín RVHP do ZSSR, treba tendenciu zvyšovania podielu sovietskeho exportu strojov a zariadení do krajín RVHP hodnotiť veľmi pozitívne. Ekonomický a technický potenciál ZSSR dovoľuje podstatne zvyšovať dodávky širokého sortimentu takých výrobkov strojárstva, ako sú atómové elektrárne, lietadlá, výkonné elektrické počítačové stroje, banské stroje a zariadenia, ako aj výrobky, ktoré vykazujú vysokú náročnosť na fondy a surovinové zdroje.

Na základe plánovaných úloh deviatej päťročnice objem sovietskych dodávok strojov a zariadení do krajín RVHP rastie rýchlejšími tempami ako globálny obrat sovietskeho zahraničného obchodu s uvedenými krajinami. Objem dodávok strojárskej produkcie medzi ZSSR a ostatnými krajinami RVHP vzrastie v tejto päťročnici o 80 %. Pritom vývoz zo ZSSR sa zvýši približne dvakrát. Zvyšuje sa hlavne podiel tých strojov a zariadení, ktoré majú svetové technické parametre.

Ďalší rozvoj pracovných nástrojov medzi krajinami RVHP predpokladá racionálne zmeny podielu strojov a zariadení v celkovom importe každej krajiny. Pre každú krajinu je charakteristický rast podielu uvedenej produkcie v importe. Na dôkaz uvediem krátky rozbor podielu strojov a zariadení v importe členských krajín RVHP (tab. 2).

Tabuľka ukazuje, že za obdobie rokov 1960–1972 sa zvlášť zvýšil podiel strojov a zariadení v importe Poľskej ľudovej republiky — o 12,8 %. Značný rast zaznamenala i Rumunská ľudová republika — o 12,5 %. ČSSR zvýšila podiel uvedenej produkcie vo svojom celkovom importe o 12,1 % a NDR o 9,4 %. Zvýšenie podielu strojov a zariadení v celkovom importe krajín s rozvinutou strojárskou výrobou (ZSSR, NDR, ČSSR) treba považovať za jedno z kritérií rozšírenia špecializácie a kooperácie výroby medzi uvedenými krajinami navzájom, ako aj s ostatnými krajinami RVHP.

V skúmanom období má najvyšší podiel strojov a zariadení vo svojom importe BLR, druhé miesto patrí RLR, štvrté MLR, šieste ČSSR a siedme NDR. Z piateho na tretie prešla PLR a piate miesto zaujal ZSSR.

Členské krajiny RVHP pri rozvíjaní vzájomných dodávok strojov a zariadení

kladú mimoriadny dôraz na zvýšenie technickej úrovne a kvality dodávaných strojov a zariadení. V zdokonaľujúcej sa štruktúre obchodu stále viac nachádzajú miesto stroje a zariadenia, ktoré majú súčasne najvyššiu možnú technickú úroveň. Zvlášť rýchle sa zvyšuje podiel dodávok prostriedkov mechanizácie a automatizácie výrobných procesov, zariadení výpočtovej techniky, komplexných technologických liniek a pod. Táto progresívna tendencia štrukturálnych zmien v rozvádzanej skupine tovarov je podporovaná tesnou spoluprácou členských krajín RVHP v oblasti vedy a techniky, ako aj zavádzaním progresívnych foriem vo výrobnej špecializácii.

Jednotlivé krajiny RVHP sa špecializujú na základné skupiny a druhy strojárskych výroby, ktoré majú konštrukčnú a technologickú rovnorodosť, a tiež na špecializáciu a kooperáciu výroby komplexných zariadení. Takýto postup vedie ku koncentrácii a racionálnemu využívaniu vedeckovýskumného potenciálu každej krajiny, využívaniu výrobných kapacít, ako aj pracovných a materiálových zdrojov. Dovoľuje každej krajine RVHP optimalizovať štruktúru vlastnej strojárskych výroby a medzinárodnej výmeny jej produktov a plánovite zladovať vlastnú štruktúru so štruktúrou svojich partnerov.

Zvyšujúci sa podiel strojov a zariadení vo vzájomnom obchode krajín RVHP je sprevádzaný absolútnym rastom dodávok palív a energie medzi jednotlivými krajinami. Úspešný rozvoj spracovateľského priemyslu, ako aj progresívny pohyb v štruktúre palivovo-energetickej bilancie v jednotlivých krajinách RVHP (okrem ZSSR), je závislý od rozvoja vzájomných dodávok palív a energie.

V teritóriu členských krajín RVHP sa nachádzajú dostatočné zdroje všetkých druhov palív, energie a surovín podmieňujúcich súčasný ekonomický rozvoj. No základné druhy palív a surovín v teritóriu členských krajín RVHP sú rozmiestnené nerovnomerne, pričom značné prírodné zásoby nafty, plynu, železnej rudy, rúd farebných kovov a pod., sú rozložené na teritóriu ZSSR. Preto najväčším dodávateľom palív a základných druhov surovín je ZSSR.

Rôzna úroveň vlastných surovinových zdrojov v jednotlivých krajinách RVHP ovplyvňuje úroveň zahraničného obchodu v tejto skupine tovarov, o čom svedčí i rozbor v tab. 3.

Štatistika ukazuje, že v období rokov 1960—1972 sa jedine v exporte ZSSR zvýšil podiel palív, minerálnych surovín a kovov. Všetky ostatné krajiny RVHP majú tendenciu klesania podielu uvedených tovarov v celkovom vývoze.

Najvyšší podiel uvádzanej skupiny tovarov v celkovom exporte má ZSSR (39,1 %) a najnižší BLR a NDR. Z uvedenej tabuľky je jasné, aký veľký význam má ZSSR v riešení palivovo-energetických problémov a pokrytí potrieb výroby surovinovými zdrojmi vo všetkých krajinách RVHP.

Progresívne presuny v štruktúre spotreby, ktoré sú charakteristické pri prechode z tvrdých palív na tekuté a plyné, predpokladajú neustály rast absolútnych dodávok palív a surovín vo vzájomnom obchode krajín RVHP, a to najmä medzi ZSSR a ostatnými partnermi. Pokiaľ ZSSR dodal v rokoch 1966—1970 do krajín RVHP 138 mil. ton ropy, tak v rokoch deviatej päťročnice dodá do spomínaných krajín 243 mil. ton. Dodávky plynu sa zvýšia z 8 miliárd m³

Tabuľka 3

Krajina		1960	1965	1970	1971	1972
Bulharsko	export	9,2	7,6	8,1	7,6	8,3
	import	24,3	26,7	29,1	28,5	27,3
Maďarsko	export	12,8	14,1	14,4	12,7	12,1
	import	27,7	27,9	23,6	22,4	24,0
NDR	export	15,7	12,9	10,1	9,9	10,0
	import	38,5	39,1	27,6	27,8	28,1
Poľsko	export	34,0	24,7	23,9	24,1	22,7
	import	25,3	24,7	26,6	26,2	24,2
Rumunsko	export	36,9	25,1	22,7	20,2	16,5
	import	24,3	31,4	30,4	30,2	26,6
ZSSR	export	37,6	40,1	38,2	39,3	39,1
	import	20,0	11,3	11,8	12,7	12,1
ČSSR	export	19,1	19,7	18,6	17,6	17,2
	import	27,9	27,4	23,5	25,5	26,0

Prameň: Statističeskij ježegodnik stran-členov SEV, 1973.

na 33 miliárd m³. Sovietskymi dodávkami členské krajiny RVHP takmer úplne uspokojujú svoje importné potreby ropy i surového železa, v 3/4 uspokojujú svoje importné potreby v ropných poloproduktoch, valcovaných materiáloch i fosforečných hnojivách, viac ako 3/5 potrieb bavlny, kamenného uhlia, man-gánu, 90 % železnej rudy atď.

Pri absolútnom raste dovozu palív a surovín možno v jednotlivých členských krajinách RVHP pozorovať určité kolísanie podielu tejto skupiny tovarov v celkovom importe. Za obdobie rokov 1960—1972 sa podiel palív a surovín zvýšil len v importe BLR a RLR a vo všetkých ostatných členských krajinách sa tento podiel znížil. Ak skúmame vývoj dovozu palív a surovín ohraňovaním obdobia rokmi 1970—1972, dostaneme obrátený obraz. V zahraničnom obchode BLR, RLR a tiež i PLR, sa podiel palív a surovín importu znížil a v ostatných krajinách sa tesne zvýšil.

Uvedené fakty dokazujú značnú ohraňovanosť vlastných surovinových zdrojov v jednotlivých krajinách RVHP (okrem ZSSR), a tým i význam dovozu palív a surovín pre rozvoj ich ekonomického potenciálu.

V rámci ekonomickej spolupráce členských krajín RVHP prebiehajú progresívne štrukturálne zmeny i v rámci samej skupiny palív a surovín. Popri raste dodávok palív tekutého a plynného pôvodu možno pozorovať i ďalšie kladné a perspektívne štrukturálne zmeny, hlavne vo výmene základných konštrukčných materiálov. Rast strojárkej výroby vyvoláva na medzinárodnom trhu dopyt po čiernych kovoch a podmieňuje aj prechod od tradičných materiálov k ušľachtilým druhom ocele, plechom a valcovaným konštrukčným materiálom. Táto sku-

točnosť nachádza svoj priamy odraz v rozšírení vzájomného obchodu s uvedenými druhmi materiálov. Napríklad dodávky sovietskej šľachtenej ocele vzrástli z 502 tis. ton v roku 1960 na 1273 tis. ton v roku 1972. Export československých valcovaných materiálov sa zvýšil z 823,7 tis. ton v roku 1960 na 2550,9 tis. ton v roku 1972. Vo výrobnej spotrebe farebných kovov klesá podiel ťažkých kovov (meď, zinok, olovo, nikel, cín) a zvyšuje sa podiel ľahkých kovov (hliník). Zmeny štruktúry výrobnej spotreby sa priamo prejavujú i v zmenách štruktúry obchodu s farebnými kovmi. V období rokov 1960—1972 export sovietskej medi vzrástol zo 64,4 tis. ton na 200 tis. ton, zinku z 90,4 tis. ton na 133 tis. ton, olova zo 69,8 tis. ton na 92,6 tis. ton — no export hliníka sa vo vykazovanom období zvýšil zo 68 tis. ton až na 455 tis. ton. Teda export hliníka mal značne vysoké tempá v porovnaní s tempami rastu sovietskeho exportu ostatných farebných kovov.

Neustály rast dodávok pracovných predmetov v rámci krajín RVHP spôsobuje zdokonaľovanie foriem vzájomnej spolupráce v palivovej a surovinovej oblasti. Ide hlavne o spoločne uskutočňovaný geologický výskum s cieľom zvýšiť objem preskúmaných zásob nerastných bohatstiev. Formou vyššej vzájomnej spolupráce je i výstavba spoločných závodov pre ťažbu palív a surovín, pre výrobu elektrickej energie, vytváranie medzinárodných organizácií pre riešenie najvážnejších geologických, výrobných a vedeckotechnických problémov, rozvetvovanie ropododov, plynododov a energetických rozvodov.

Výroba a export palív, surovín a energie je čím ďalej tým viac spojená so zvyšovaním investícií do tejto oblasti. V celom rade prípadov je nevyhnutné ťažiť suroviny aj v horších geologických a iných prírodných podmienkach. Výstavba závodov pre výrobu a úpravu jednotlivých druhov palív a surovín trvá v porovnaní s výstavbou objektov pre iné priemyselné odvetvia značne dlhšie obdobie a investície do nich vložené majú pomalú návratnosť. Preto pri ďalšom rozvíjaní socialistickej ekonomickej integrácie v oblasti palív, energie a surovín treba počítať s ďalším zjednotením síl a zdrojov všetkých partnerských krajín. Máme tým na mysli úverovú spoluprácu, spoločnú výstavbu výrobných kapacít, spoločné riešenie vedeckovýskumných úloh a podobne. Takýto postup je zárukou ďalšieho zvyšovania dodávok palív, energie a surovín v rámci krajín RVHP, a tým i plného uspokojenia zvyšujúcich sa nárokov spracovateľského priemyslu na suroviny, palivá a energiu.

Pre socialistické krajiny je charakteristické racionálne prepojenie rastu vzájomného obchodu so strojnami a zariadením s rozširovaním obchodu so spotrebiteľskými tovarmi, čo sa prejavuje i v tovarovej štruktúre ich exportu i importu.

Rýchly rast materiálnej výroby a stále sa zvyšujúca životná úroveň pracujúcich vo všetkých bratských krajinách — to sú vážne predpoklady rozšírenia vzájomnej výmeny spotrebiteľských tovarov. Všetky krajiny RVHP v rozvíjaní vzájomného obchodu so spotrebiteľskými tovarmi sa plne riadia požiadavkami základného ekonomického zákona socializmu, zákona plánovitého riadenia ekonomiky, ako aj inými ekonomickými zákonmi socializmu. Ony berú do úvahy

T a b u l k a 4

Priemerné ročné tempá rastu priemyselnej výroby krajín RVHP (v %)

	1960—1965	1966—1970
Skupina A	9,0	8,8
Skupina B	6,5	7,7
Rozdiel v % - v prospech skupiny A	+2,5	+1,1

Prameň: Statistický ježegodnik stran-členov SEV, 1973.

i zvláštnosti pôsobenia zákona prednostného rastu výroby výrobných prostriedkov pred rastom výroby spotrebných predmetov.

Dosiahnutý rozvoj ťažkého priemyslu, značne rozvinutá výroba pracovných nástrojov a pracovných predmetov dovoľujú urýchliť vo všetkých krajinách RVHP i rast výroby spotrebiteľských predmetov a na báze rastu ich výroby zvyšovať aj ich podiel v exporte jednotlivých krajín. Rast výroby a exportu spotrebiteľských tovarov v členských krajinách RVHP je tiež spôsobený rastom výroby a výmeny pracovných nástrojov a surovinových tovarov určených na výrobu potravinárskych i nepotravinárskych tovarov.

V poslednom období všetky komunistické a robotnícke strany krajín RVHP vo svojej hospodárskej politike venovali veľkú pozornosť zblíženiu temp rastu skupiny A so skupinou B v priemyselnej výrobe. Zásluhou racionálnych opatrení sa plánovite zvyšujú priemerné ročné tempá prírastku produkcie skupiny B, dôkazom čoho je i rozbor v tab. 4.

Z rozboru vidieť, že v poslednom päťročnom období sa rozdiel medzi skúmanými skupinami zmenšil v prospech skupiny B pri zachovaní prednostného rastu skupiny A priemyselnej výroby. Možno teda urobiť záver, že priemyselný potenciál krajín RVHP je dostatočný na to, aby bol zabezpečený rast výroby spotrebných predmetov pri plnom zachovaní prednostného rastu výroby výrobných prostriedkov.

Všetky krajiny RVHP venujú zvýšenú pozornosť vylepšeniu kvality vyrábaných spotrebiteľských tovarov a rozšíreniu ich sortimentu. Na ďalší rozvoj mnohých odvetví priemyslu (napr. textilný, kožiarsky, nábytkársky) má značný vplyv rozvoj chemickej výroby. Ide hlavne o využívanie nových materiálov zamieňajúcich kovy, drevo, kožu atď.

Rozšírenie importu spotrebiteľských tovarov v krajinách RVHP je do značnej miery umožnené i neustálym zvyšovaním kúpyschopnosti obyvateľstva. Ak porovnáme rok 1970 s rokom 1950, tak reálna mzda pracujúcich v národnom hospodárstve sa zvýšila: v BLR takmer 2,9-krát, v MLR 2-krát, v NDR 4-krát, v ČSSR 1,7-krát atď.

Na základe neustáleho rastu výroby spotrebiteľských tovarov a zvyšovania životnej úrovne pracujúcich sa rozširuje vzájomná výmena týchto tovarov medzi krajinami RVHP.

Tabuľka 5

Podiel priemyselných tovarov širokej spotreby v celkovom objeme zahraničného obratu členských krajín RVHP (v %)

Krajina		1960	1965	1970	1971	1972
Bulharsko	export	17,9	13,6	14,7	13,5	12,4
	import	7,6	5,1	5,7	5,7	6,0
Maďarsko	export	17,8	21,3	21,3	23,3	22,8
	import	5,1	5,3	7,7	7,1	6,7
NDR	export	15,1	19,1	20,2	20,8	18,8
	import	5,3	4,0	4,5	4,7	5,6
Poľsko	export	10,1	12,4	16,1	16,2	16,0
	import	5,5	6,8	6,4	7,3	7,9
Rumunsko	export	5,8	11,0	18,1	18,4	18,9
	import	5,2	6,7	5,5	5,0	5,1
ZSSR	export	2,9	2,4	2,7	2,9	3,1
	import	16,9	14,1	18,3	20,1	18,6
ČSSR	export	20,4	16,6	16,6	18,0	18,7
	import	3,4	5,3	8,5	7,8	7,8

Prameň: Statističeskij ježegodnik stran-členov SEV, 1973.

Vo vzájomnom obrate tovaru členských krajín RVHP sa zvýšil podiel spotrebiteľských tovarov zo 7,7 % v roku 1950 na 13,1 % v roku 1972 (tab. 5).

Najvyšší prírastok podielu priemyselných tovarov širokej spotreby v skúmanom období bol v exporte RLR (13,1 %). Zväčšenie podielu skúmaných tovarov sa prejavilo i v exporte PLR (5,9 %), MLR (5 %) a NDR (o 3,7 %), čo malo priaznivý dosah na saldo ich obchodnej bilancie v rozvádzanej skupine tovarov a na zvýšenie efektívnosti vo vzájomnom obchode. V celkovom exporte BLR a ČSSR podiel priemyselných tovarov širokej spotreby mal klesajúcu tendenciu. Kým v roku 1960 mala ČSSR najvyšší podiel uvádzaných tovarov vo svojom exporte v porovnaní s ostatnými krajinami RVHP, v r. 1972 sa zaradila až na štvrté miesto. V posledných rokoch však možno opäť pozorovať rast podielu spotrebiteľských tovarov v celkovom exporte ČSSR, čo možno hodnotiť ako kladnú tendenciu. V súčasnom období má najvyšší podiel spotrebiteľských tovarov v celkovom exporte Maďarská ľudová republika a na druhom mieste je Rumunská ľudová republika.

Pri analýze importu priemyselných tovarov širokej spotreby v rámci krajín RVHP zisťujeme zvýšenie ich podielu v celkovom importe ČSSR, PLR, ZSSR i MLR. V importe BLR a RLR sa ich podiel znížil. Podiel skúmaných tovarov v exporte aj importe ZSSR má určitý ráz stabilnosti.

Rozširovanie zahraničného obchodu s priemyselnými tovarmi širokej spotreby veľmi pozitívne vplýva na skvalitňovanie a rozširovanie trhových fondov v regiónoch všetkých socialistických krajín. V minulosti sa však tento vážny faktor dostatočne nevyužíval vo všetkých socialistických krajinách. Rast objemu za-

hraničného obchodu so spotrebiteľskými tovarmi bol podmienený predovšetkým úsilím jednotlivých socialistických krajín využívať export tejto skupiny tovarov na kompenzácie salda obchodnej bilancie. Iný charakter má rozširovanie obratu tovaru v skúmanej tovarovej skupine v podmienkach zdokonaľovania socialistických integračných procesov. V rámci krajín RVHP obchod so spotrebiteľskými tovarmi realizuje výsledky racionálnej medzinárodnej deľby práce vo výrobe rozoberanej skupiny tovarov a je význačne pôsobiacim faktorom ďalšieho zvyšovania životnej úrovne obyvateľstva.

Predpokladáme, že v ďalšom procese zdokonaľovania tovarovej štruktúry vo vzájomnom exporte aj importe medzi členskými krajinami RVHP budú sa i naďalej prednostne rozvíjať dodávky strojov a zariadenia a priemyselných tovarov širokej spotreby. Očakávame rýchly rast vzájomnej výmeny strojov a zariadenia i surovín určených na výrobu tovarov širokej spotreby a zvýšenie podielu špecializovanej produkcie, ako aj výrobkov zhotovovaných vo vzájomnej kooperácii medzi jednotlivými členskými krajinami RVHP. Na medzinárodnom socialistickom trhu, tak ako v celosvetovom meradle, bude vzrastať výmena tovarov, ktoré majú vysokú technickú úroveň i kvalitu. Treba počítať so vzrastajúcimi nárokmi odberateľov na vylepšenie technickej obsluhy realizovaných tovarov.

Realizácia uvedených možných tendencií by podstatne vplývala na zvýšenie ekonomickej efektívnosti vzájomného obchodu členských krajín RVHP i na rast efektívnosti spoločenskej výroby.

ИЗМЕНЕНИЕ ТОВАРНОЙ СТРУКТУРЫ В ТОРГОВЛЕ СТРАН СЭВ

МЕЛИХЕР, Эмил

Автор статьи рассматривает вопросы социалистической экономической интеграции и совершенствования товарной структуры в рамках стран-членов СЭВ. Он подчеркивает, что включение стран в процесс международного социалистического разделения труда значительно профилирует структуру их общего производства путем создания в каждой стране такого комплекса отраслей, который отвечает возможностям взаимосвязанного их развития, наиболее полного и эффективного использования всех производственных ресурсов.

В статье отмечается, что важнейшим средством сознательных структурных изменений служат народнохозяйственные планы стран-членов СЭВ и их взаимная координация на международной арене, что находит свое отражение в рационализации товарной структуры внешней торговли этих стран.

На конкретных статистических данных автор показывает динамичный рост поставок орудий труда, повышение доли промышленных товаров народного потребления и химических товаров и уменьшение удельного веса поставок топлива и сырья в общем товарообороте стран-членов СЭВ.

Страны-члены СЭВ, развивая взаимные поставки орудий труда, обращают особое внимание на повышение технического уровня и качества этой продукции, совершенствование структуры поставляемых орудий труда, которое выражается в повышении удельного веса

технически современных машин, в первую очередь, средств автоматизации и механизации производственных процессов — электронных счетно-решающих устройств, комплексных технологических линий.

Снижение доли топлива и сырья в экспорте стран-членов СЭВ автор объясняет быстрым ростом производства пластических масс — синтетических материалов и волокон, успешно замещающих естественные материалы; повышением степени обработки сырьевых материалов внутри стран СЭВ; некоторым замедлением вывоза топлива, промышленного и растительного сырья отдельными из них.

Наряду с этим он показывает, что абсолютные размеры поставок топлива и сырья между странами-членами СЭВ повышаются и объясняет огромное значение увеличения поставок предметов труда для дальнейшего развития обрабатывающей промышленности стран-членов СЭВ.

Прогрессивные сдвиги происходят и внутри группы «топливо, минеральное сырье и металлы» — растут поставки жидкого и газообразного топлива, увеличивается спрос на облагороженные сорта стали и жести, доля которых как конструкционных материалов в общем товарообороте стран-членов СЭВ постоянно возрастает, так же как и доля легких цветных металлов.

Автор далее рассматривает торговлю потребительскими товарами. Отмечается, что достигнутые успехи в развитии тяжелой промышленности стран-членов СЭВ позволили на современном этапе ускорить темпы роста производства предметов потребления, а следовательно существенно увеличить их долю в общем товарообороте. Подчеркивается, что неуклонно улучшается качество и расширяется ассортимент потребительских товаров, производимых в странах СЭВ. На дальнейшее развитие производства и обмена этой продукции оказывает влияние развитие химической промышленности.

В конце статьи автор пишет, что дальнейшее совершенствование товарной структуры экспорта и импорта стран-членов СЭВ в процессе их экономической интеграции пойдет по таким главным направлениям, как ускоренное развитие взаимных поставок орудий труда и промышленных погребительских товаров; неуклонный рост взаимного обмена орудиями труда и сырьем для изготовления товаров народного потребления; повышение удельного веса непосредственно специализируемой и кооперируемой продукции, изделий высокого технического уровня и качества, новых видов современного производства, связанных с осуществлением НТР.

Реализация указанных выше направлений будет во многом способствовать повышению экономической эффективности взаимной торговли стран СЭВ, а также росту эффективности общественного производства в каждой из этих стран.

CHANGES IN COMMODITY STRUCTURE IN MUTUAL TRADE BETWEEN CMEA COUNTRIES

MELICHER, Emil

The author of this article considers problems of the socialist economic integration and improvements of the commodity structure within framework of countries — the members of CMEA. It is underlined that the insertion of countries into the process of international labour division considerably outlines the structure of their production by the formation of such a complex of sectors in each country which corresponds to possibi-

lities of their mutual development, full and effective exploitation of all production resources.

It is indicated in the article that the most important mean of basic structural changes are represented by plans of national economies in CMEA countries and their mutual coordination on the international arena, which is reflected in the rationalization of commodity structure in foreign trade of these countries.

It is shown on concrete statistical data that there is a dynamic growth in deliveries of machines, an increase in the share of industrial consumption goods and chemical products and a decrease in the share of deliveries of fuels and raw materials in the total commodity turnover between countries — the members of CMEA.

CMEA countries permanently increase mutual deliveries of labour implements and pay a special attention to the increase of the technological level and quality of this production, to the improvement of the structure of delivered labour implements. This is demonstrated in an increase of the share of technologically modern machines, first of all means of automatization and mechanization of production processes — computer devices and complex technological lines.

The decrease in the export share of fuels and raw materials in CMEA countries the author explains by a rapid growth in production of plastics, synthetic materials and fibres, which successfully replace natural materials, further by increasing the degree of rough-work of raw materials inside CMEA countries and by a certain slow-down in export of fuel, industrial and agricultural raw materials from the individual countries.

At the same time the author indicates that absolute sizes of deliveries of fuels and raw materials between CMEA countries increase and he explains a great importance of greater deliveries of labour implements for further development of process industries in CMEA countries.

Progressive changes are taking place inside the group „fuels, mineral raw materials and metals” — deliveries of liquid and gas fuels are growing, demand for refined kinds of steel and metalplates is increasing, their share as well as the share of light color metals as construction materials in the total volume of commodities in CMEA countries is steady growing.

Further the author analyzes trade with consumer goods. He indicates that achievements in the development of heavy industry in CMEA countries make it possible at the current stage to accelerate growth rates in production of consumer goods and as a result of this to increase their share in the total turnover of commodities. He underlines that the quality of consumer goods produced in CMEA countries is constantly improving and their assortment is expanding. Further development in production and exchange of these goods is also affected by the development of chemical industry.

In the conclusion the author indicates that further improvement of commodity structure of export and import in CMEA countries in the process of their economic integration will take place in such main directions as increased development in mutual deliveries of labour implements and industrial consumer goods, steady growth in mutual exchange of labour implements and raw materials for production of consumer goods, an increase in the share of directly specialized and cooperating production, products of high technological level and quality, new kinds of modern production connected with materialization of the scientific and technological revolution.

The realization of the above directions will considerably contribute to increasing the economic effectiveness of mutual trade between CMEA countries as well as to growth of effectiveness of social production in each of these countries.

Výpočet cenovej hladiny pomocou exaktných metód

SLEZÁK, Ervín — SYSÁK, Mikuláš

1. Úvod

V oblasti konštrukcie modelov pre zobrazovanie ekonomických procesov hrá otázka tvorby cenových relácií osobitnú a veľmi ťažkú úlohu: má určiť, či materiálové vzťahy v mikrosfére a makrosfére sú správne ohodnocované, a súčasne má merať spoločenskú výrobu na porovnateľnej základni. Tým sa cenový model stáva nevyhnutnou súčasťou a nástrojom ekonomického rozhodovania o kvantitatívnych a kvalitatívnych stránkach reprodukčného procesu. Cena spolu s vlastnými nákladmi je aktívne pôsobiacim činiteľom a meradlom hodnotenia rentability a hospodárnosti. Pri jej určení je však veľmi ťažké nájsť vzťahy medzi produkčnými podmienkami a jej spoločenskou funkciou. Najťažšie je nájsť tú funkciu, ktorá by všeobecne určovala relácie medzi zmenami produkčných vzťahov a nevyhnutnosťou zodpovedajúcich ohodnotení týchto zmien. Ide tu o to, aká má byť participácia spoločenskej funkcie ceny pri určení cenových relácií v rámci jednotlivých výrobných odborov, prípadne odvetví.

Táto dvojitá úloha ceny sťažuje objektívne kritériá jej určovania. V niektorých prípadoch si obe kritériá protirečia a je potrebné, aby politicko-ekonomické orgány zaujali k jej určeniu spoločenské stanovisko, ktoré apriórne musíme uvažovať pri konštrukcii cenového modelu. Z hľadiska produkcie výrobných odvetví tu ide o nevyhnutnú a redundančnú zložku, ktorá nie je algoritmizovateľná, a tým modelovo ťažko vyčísliteľná. Problematika riešenia cenového modelu spočíva vo vytvorení objektívneho, v danom časovom intervale nevyhnutného metodického aparátu, ktorý má vytvoriť predpoklady pre optimálne tempá vývoja vo vzájomnej nadväznosti výkonov v sledovaných výrobných odboroch.

XIV. zjazd KSČ určil vytvárať sústavu cien, ktorá by lepšie vyjadrovala spoločensky potrebné množstvo práce vynakladanej na výrobu, a to pri stabilizácii celkovej hladiny veľkoobchodných cien a hľadani možnosti ich znižovania. Doc. M. Sabolčík, CSc., minister poverený riadením Federálneho cenového úradu, rozvádza, že ceny majú „splniť kritériálnu funkciu objektívneho meradla

spotreby spoločenskej práce a aby súčasne vyvolávali účinný tlak na hospodárnosť výroby, aktívne pôsobili v smere rýchleho rastu efektívnosti hospodárskeho rozvoja. To je kľúčová otázka našej cenovej politiky, lebo iba na základe rastu efektívnosti možno reálne udržať stabilitu maloobchodných cien pri rýchлом raste miezd a príjmov obyvateľstva". (Pravda, 10. 10. 1972.)

Vo Výpočtovom laboratóriu Slovenskej plánovacej komisie bol vypracovaný na základe uvedených postulátov cenový model, ktorý sa zaoberá jednak modelovaním skutočných relácií jednotlivých výrobných odborov, jednak hľadá exaktne spôsoby ako vytvoriť podklady na určenie budúcich cenových vzťahov. Zavedenie cenového modelu do sústavy štrukturálnych modelov umožňuje komplexnejšie posudzovať a riešiť hodnotové vzťahy medzi jednotlivými výrobnými odbormi, ako aj vnútri nich, pomocou pomerne jednoduchého exaktného aparátu. Tým môžeme predpokladať, že model odráža jednak mieru čistého dôchodku jednotlivých výrobných odborov, jednak jej premietnutie do ich rámca, ktorý je daný ich výrobným programom. Tým pôsobí komplexné premietnutie vypočítaných cenových zmien v národohospodárskom meradle na vytvorenie nových hodnotových vzťahov medzi výrobnými odbormi, zmenu štruktúry nákladových druhov a vytvára nové relácie čistého dôchodku.

Cieľom konštruovaného cenového modelu je nájsť všeobecný a pokiaľ možno aj objektívny postup, na základe ktorého sa určia cenové trendy vzájomne závislých odborov. Predpokladá sa flexibilita vstupných parametrov, vždy závislých od určitých predpokladov a cieľov, ktoré je nevyhnutné dosiahnuť.

Zásahy zvonku sa môžu týkať týchto oblastí:

- a) môžu byť vopred určené trendy časti národného dôchodku (mzdy, zisk, daň z obratu) a na základe toho sa menia cenové indexy jednotlivých odvetví;
- b) môžu sa priamo určiť cenové trendy vybraných odborov, čím sú spätne dané vzťahy častí národného dôchodku.

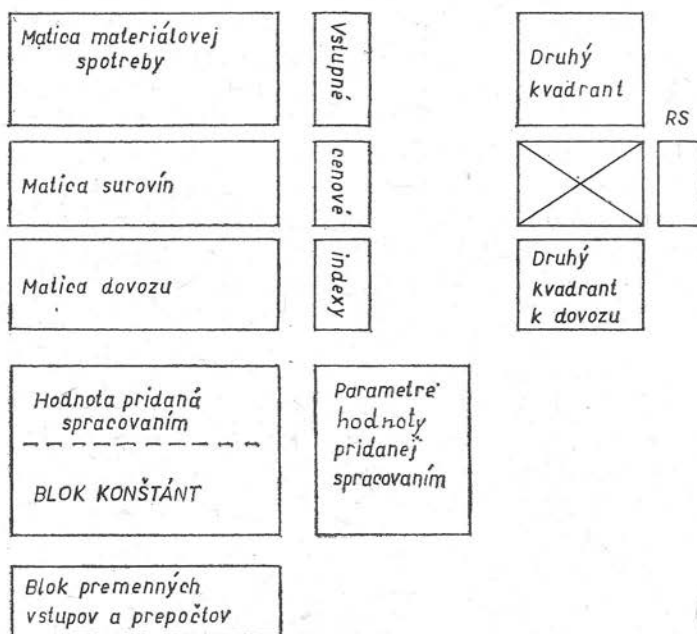
Tento druh zásahov bol zatiaľ uvažovaný v statických modeloch. Výstupom týchto výpočtov sú potom indexy ostatných, neurčených výrobných odborov, pričom sú miery zisku, akumulácia i národný dôchodok prepočítané v nových cenových reláciách.

V dynamickom cenovom modeli je možné vykonať vonkajšie zásahy v dvoch polohách:

- najskôr sa určuje, aký má byť národný dôchodok vo vzťahu ku konečnej spotrebe (určí sa trend spoločenskej spotreby a investícií);
- potom sa určia odvetvia (výrobné odbory), ktorých produkcia je v spoločenskom meradle základňou pre posúdenie cenových trendov ostatných výrobných odborov.

Všetky tieto vonkajšie zásahy dopĺňajú charakter výrobnéj ceny v tom zmysle, že ju usmerňujú na celospoločensky pôsobiaci faktor a regulátor hodnôt materiálovej výroby, a to aj staticky, aj v čase.

V ďalšej časti opíšeme hlavné zásady a základné vzťahy, na ktorých oba modely spočívajú.

2. Statický cenový model

Základnou požiadavkou statického cenového modelu je určenie vstupných a výstupných cenových indexov podľa výrobných odborov a vyčísľovanie vplyvu cenových zmien na ekonomické vzťahy v národnom hospodárstve. Tabuľka štruktúrnych vzťahov je vhodným prostriedkom, ktorý umožňuje rýchle a dostatočne presne prepočítať vplyv vzájomného pôsobenia cien výrobkov, premieňať vplyv zmien cien do nákladov spotrebiteľa a vplyv zmeny hodnoty pridanej spracovaním na ceny.

Základným východiskom statického cenového modelu je tabuľka štruktúrnych vzťahov. K nej sa pridáva matica surovín, matica dovozu, blok konštánt, blok premenných vstupov a prepočtov a druhý kvadrant k dovozu. Okrem toho statický cenový model obsahuje vektor výstupných cenových indexov, vektor RS a vektor parametrov hodnoty pridanej spracovaním. Schéma opísaného statického cenového modelu je znázornená na obr. 1.

2. 1. Opis jednotlivých blokov statického cenového modelu

Matica materiálovej spotreby — je I. kvadrantom tabuľky štruktúrnych vzťahov. Obsahuje údaje o tokoch v peňažnom vyjadrení medzi jednotlivými výrobnými odbormi. Pre naše prepočty sme použili štatistickú štruktúrnu bilanciu z roku 1967, ktorú sme aktualizovali na podmienky roku 1975, v 336×336 odborovej klasifikácii.

Matica surovín — obsahuje celkové množstvo (domácich i dovezených) surovín spotrebovaných v jednotlivých výrobných odboroch. V našom prípade sme sledovali 112 vybraných surovín.

Matica dovozu — obsahuje údaje o tokoch dovezenej produkcie medzi jednotlivými výrobnými odbormi.

Hodnota pridaná spracovaním (III. Q) — obsahuje odpisy, mzdy, ostatnú čistú produkciu a zisk za jednotlivé výrobné odbory.

Blok konštant — obsahuje údaje o základných prostriedkoch strojových, stavebných, o zásobách, rôzne indexy a iné primárne údaje, ktoré nie sú obsiahnuté v III. Q. Pomocou údajov obsiahnutých v tomto bloku vypočítame napr. mieru zisku, rentabilitu a iné ukazovatele, ktoré sú potrebné na cenové prepočty.

Blok premenných vstupov a prepočtov — obsahuje rôzne premenné vstupy a prepočty, ktoré počas výpočtu požadujeme. Do tohto bloku ukladáme všetky vypočítané ukazovatele, ktoré sme získali výpočtami v predchádzajúcich blokoch. Pri viac variantnom prepočte cenových zmien je možné premenlivými vstupmi vypočítať viac alternatív cenových relácií. Ide tu o možnosť externého (mimo-modelového) zadania niektorých ukazovateľov, ktoré potrebujeme na overenie určitých hľadísk. Napr. externe môžeme zadať mieru zisku a potom dostaneme novú cenovú hladinu, rentabilitu, produkciu, zisk atď., ktorú môžeme porovnať s inými variantmi.

Druhý kvadrant — obsahuje údaje o osobnej spotrebe, spoločenskej spotrebe, investíciách a dovoze.

Druhý kvadrant k dovozu — obsahuje údaje o dovezenej produkcii do druhého kvadrantu.

Vektor vstupných cenových indexov — jednotlivé zložky vektora sú zadané alebo nulové. Keď je prvok vektora zadaný, cenová hladina sa v danom odbore nemení. Vypočítava sa miera zisku, rentabilita, index materiálových nákladov.

Ak je prvok vektora nulový, vypočítava sa vstupný, výstupný cenový index, stará, nová miera zisku, stará, nová rentabilita, starý, nový zisk, precenená a neprecenená produkcia.

Vektor RS — udáva nám pomer dovezenej suroviny k celkovému objemu spotrebovanej suroviny.

Vektor parametra hodnoty pridanej spracovaním — určujeme ním, ktoré zložky sa majú použiť na výpočty, napr. odpisy, mzdy, parafiskál a pod.

2. 2. Údajová základňa pre zostavenie statického cenového modelu pre hospodárstvo SSR

Základnú východiskovú bázu pre prepočty cenových zmien tvorí medziodvetvová štatistická štruktúrna bilancia hospodárstva SSR, ktorá bola spracovaná za rok 1967. Pre cenové prepočty sme ju aktualizovali na cenovú úroveň roku 1971 a štruktúru ekonomiky na rok 1975.

Údaje pre maticu surovín sme zistili z materiálových bilancií za 112 vybraných surovín. Zároveň sme zistili aj vektor RS.

Matica dovozu je rovná nule, lebo sme nemali žiadne údaje pre jej naplnenie.

Údaje pre II. kvadrant sme získali aktualizáciou tak, že zo smernice piateho 5RP celkový objem dodávok pre jednotlivé zložky II. kvadrantu sme rozdelili podľa váh do jednotlivých výrobných odborov.

Údaje III. kvadrantu, ako sú odpisy, mzdy a zisk, sme získali z podkladov pre prípravu politicko-hospodárskej smernice ku komplexnej prestavbe VC (z formulára PC 1-01).

Z formulára PC 1-01 sme získali údaje o základných prostriedkoch a zásobách.

Údaje o miere zisku za jednotlivé výrobné odbory sme získali z politicko-hospodárskej smernice pre komplexnú pres'avbu veľkoobchodných cien.

Údaje o úrokoch prevádzkových, investičných, o vplyve precenenia odpisov sme získali z výkazov, ktoré vykonal Slovenský cenový úrad jednorazovým skúmaním (formulár PF-1).

Ostatné, menej dôležité údaje, ktoré sme použili pri výpočte cenového modelu, neuvádzame pre ich veľký počet.

2. 3. *Algoritmus výpočtu veličín cenového modelu*

Vstupný cenový index vypočítame:

$$IVS = VPC/VT, \quad (1)$$

kde

VPC — výroba v prepočtových cenách (precenená produkcia),

VT — výroba tovaru vo VC (z formulára PC 1-01).

Výrobu tovaru v prepočtových cenách vypočítame:

$$VPC = NPC + ZISKNOV = NPC + (VF \cdot MZ), \quad (2)$$

kde

NPC — náklady pre novú úroveň cien,

VF — výrobné fondy,

MZ — miera zisku.

Náklady pre novú úroveň cien vypočítame:

$$NPC = SKPN + VPO - URPR - URINV - NEPLVYD + PARFN - \\ - PARFS + VZP, \quad (3)$$

kde

$SKPN$ — skutočné plánované náklady (z formulára PC 1-01),

VPO — vplyv precenenia odpisov (z formulára PF-1),

$URPR$ — úroky prevádzkové (z formulára PF-1),

$URINV$ — úroky investičné (z formulára PF-1),

$NEPLVYD$ — neplánované údaje (z formulára PF-1),

$PARFN$ — parafiskál nový (mzdy . 0,20),

$PARFS$ — parafiskál starý (mzdy . 0,25),

VZP — vplyv využitia základných prostriedkov na odpisy.

Výrobné fondy vypočítame:

$$VF = ZP \cdot RK \cdot 0,8249 + ZA \cdot IZA, \quad (4)$$

kde

- ZP — základné prostriedky (z formulára PC 1-01),
 RK — cenový reprodukčný koeficient pre prepočet ZP ,
 ZA — zásoby (z formulára PC 1-01),
 IZA — koeficient precenenia zásob,
 $0,8249$ — koeficient pre cenové vyrovnanie ZP .

Ostatné ukazovatele vypočítame:

$$\text{precenenú produkciu} \\ VPC = VT \cdot IVS, \quad (5)$$

$$\text{zisk starý} \\ ZISK = VT - SKPN, \quad (6)$$

$$\text{zisk nový} \\ ZISKNOV = VF \cdot MZ, \quad (7)$$

$$\text{rentabilita stará} \\ RENTAB = ZISK/SKPN, \quad (8)$$

$$\text{rentabilita nová} \\ NRENTAB = ZISKNOV/NPC, \quad (9)$$

$$\text{nová miera zisku} \\ NMZ = ZISKNOV/VF, \quad (10)$$

$$\text{s'ará miera zisku} \\ SMZ = ZISK ZP1 + ZA1, \quad (11)$$

kde

- $ZP1$ — základné prostriedky plánované v roku 1975 (z PC 1-01),
 $ZA1$ — zásoby plánované v roku 1975 (z PC 1-01).

2.4. Výpočet statického cenového modelu

Výpočtom statického cenového modelu dostaneme za jednotlivé výrobné odbory a celkom tieto hodnoty:

- precenená produkcia,
- neprecenená produkcia,
- nový zisk,
- starý zisk,
- nová rentabilita,
- stará rentabilita,
- nová miera zisku,
- stará miera zisku,
- vs'upný cenový index,
- výstupný cenový index,
- index materiálových nákladov.

Okrem týchto základných hodnôt sa vypočítavajú doplnkové ukazovatele, ako sú napr. rozdiel medzi jednotlivými hodnotami a podiel.

Výpočet statického cenového modelu sme vykonali vo Výpočtovom laboratóriu Slovenskej plánovacej komisie na počítači IBM 7040.

Podľa uvedeného postupu sme cenový model prepočítali za 336 výrobných odborov podľa platnej nomenklatúry. Pomocou cenového modelu sme vypočítali dva varianty prepočtov, a to:

- výpočet vstupných cenových indexov za Slovensko,
- prepočet produkcie a odvodených ukazovateľov na báze celoštátnych vstupných indexov.

I napriek niektorým extrémnym hodnotám vstupných indexov, ktoré vyplývajú zo zrejme nesprávnych vstupných údajov, možno konštatovať, že mechanizmus cenového modelu funguje a poskytuje prijateľné výsledky.

V prehľade uvedieme niektoré výsledky, ktoré sme získali výpočtom cenového modelu, napr.:

Vo výrobnom odbore Odliatky zo šedých tvarovaných a temperovaných zliatin precenená produkcia bola 155 167 mil. Kčs, neprecenená produkcia 162 575 mil. Kčs, zisk starý 11 110 mil. Kčs, zisk nový 20 375 mil. Kčs, rentabilita stará 7,34 %, rentabilita nová 15,12 %, miera zisku stará 4,54 %, miera zisku nová 8,00 %, vstupný index cenový 0,954435.

Celkove za všetky výrobné odbory vstupný cenový index bol 0,9580559, čo približne zodpovedá predpokladom politicko-hospodárskej smernice.

3. Dynamický cenový model

Dynamický cenový model je charakterizovaný tým, že:

- vyjadruje nevyhnutné cenové zmeny sledovaných výrobných odborov v čase,
- cenové zmeny produktov jednotlivých výrobných odborov sú závislé od zmeny stavu používaných výrobných investícií príslušného výrobného odboru,
- cenové zmeny jednotlivých výrobných odborov sa môžu počítať na základe vopred určenej základne výrobného odboru, ktorý má z hľadiska celospoločenského ustálenú cenovú hladinu, určenú pomerom národného dôchodku a výrobných fondov.

Výpočtom tohto modelu možno zistiť, do akej miery princíp cenovej tvorby ovplyvňuje alebo neovplyvňuje dynamiku rastu celkového spoločenského produktu a národného dôchodku, ako ovplyvňuje proporcie v rozdelení spoločenského produktu jednotlivých výrobných odborov, teda je stimulom rastu spoločenskej produktivity práce.

V uvažovanom modeli skúmame vplyv dynamicky určeného národného dôchodku na efektívnosť výrobných fondov (teda ak máme viac výrobných fondov, vyrábame lacnejšie) ako najlepšie zodpovedajúce zachytenie cenových zmien v čase. Ideálnejšie by iste bolo určiť spoločenskú hodnotu práce, vyjadriteľnú v porovnateľných jednotkách. K tomuto postulátu sa priblížime za predpokladu, že cena produkcie výrobného odboru zodpovedá modelovo určeným nákladom výrobkov, ktoré budú mať prevahu v uspokojovaní potreby danej oblasti. Toto

určenie ceny zodpovedá marxistickému chápaniu hodnoty a požiadavkám zákona hodnoty.

Všeobecne vo viacprodučnom modeli predpokladáme, že ceny $C = (c_1, c_2, \dots, c_m)$ budú po určenom časovom úseku strategicky nadobúdať veličiny $P = (p_1, p_2, \dots, p_m)$.

Vzťahy

$$P_i = C_i(t) \quad (1)$$

$$i = 1, 2, \dots, m$$

nie je možné jednoznačnou funkciou určiť, lebo ceny závisia od národného dôchodku finálnej spotreby, zmeny stavu zásob, investícií a iných komponentov. Preto najskôr zisťujeme všeobecný vzťah medzi týmito komponentmi, teda najmä medzi národným dôchodkom (III. kvadrant) každého skúmaného odboru a finálnou spotrebou. V našom príklade sme vybrali dva komponenty finálnej spotreby a prepočítali na 1 Kčs výrobných fondov.

$$\frac{ND_t}{VF_t} = k_0 + k_2 \frac{Y_t}{VF_t} + k_3 \frac{I_t}{VF_t} + \dots + \varepsilon, \quad (2)$$

kde

ND_t — národný dôchodok skúmaného odvetvia v danom časovom intervale,
 VF_t — stav výrobných fondov v danom časovom intervale,

Y_t — časti konečnej spotreby (osobná a spoločenská spotreba, zmena stavu zásob, export),

I_t — vynaložené investičné prostriedky v danom časovom intervale v skúmanom výrobnom odbore,

k_0, k_2, k_3 — neznáme vzťahové parametre medzi národným dôchodkom a zložkami II. kvadrantu,

ε — reziduálna premenná, ktorá určuje odchýlky od funkcie (2).

V prvej etape výpočtu ide o výpočet premennej — národného dôchodku, ktorým chceme určiť pre budúcnosť jeho stav na základe určených zložiek finálnej spotreby.

Vo všeobecnosti koeficienty k_1, k_2, \dots, k_n vypočítame pomocou logaritmov jednotlivých ukazovateľov, teda

X_1 — logaritmus národného dôchodku,

X_2 — logaritmus časti konečnej spotreby,

X_3 — logaritmus investícií.

Na základe rozdielov priemerov logaritmov a súčtov skutočných logaritmov (označených S_{ij}), teda

$$S_{ij} = \sum_{ij} X_i X_j - N X_i X_j, \quad (2)$$

kde

N — počet skúmaných výrobných odborov,

i, j – indexy zložiek ND , časti finálnej produkcie,
dostaneme pre výpočet koeficientov k_2, k_3 normálne rovnice

$$S_{12} = S_{22}k_2 + S_{23}k_3, \quad (3)$$

$$S_{13} = S_{23}k_2 + S_{33}k_3.$$

Koeficient k_0 , ktorý predstavuje konštantnú vzťahovú hodnotu medzi závisle premennou národného dôchodku a komponentmi časti finálnej spotreby, sa vypočíta

$$k_0 = X_1 - k_2X_2 - k_3X_3 \quad (4)$$

a regresná rovnica má tvar

$$X_1 = k_0 + k_2X_2 + k_3X_3. \quad (5)$$

V ekonomickej interpretácii tento model ukazuje, o koľko vzrastie (alebo poklesne) národný dôchodok (X_1), ak vzrastie konečná spotreba (X_2) a investície skúmaného obdobia (X_3) o 1 %. Ak teda niektorý z koeficientov (k_2, k_3, \dots) je záporný, znamená to, že v budúcnosti vzrast konečnej spotreby – prípadne investícií – zapríčiní pokles národného dôchodku.

Tento stav zmeny národného dôchodku vzhľadom na komponenty druhého kvadrantu má vplyv na cenovú hladinu jednotlivých výrobných odborov. Preto v *druhej etape* výpočtov boli na základe vzťahov

$$\frac{ND_i}{VF_i} = I_z, \quad (6)$$

kde

VF_i – výrobné fondy i -tého odvetvia,

ND_i – národný dôchodok i -tého odvetvia,

I_z – určené indexové základne pre prepočet cien.

Túto indexovú základňu je možné ponechať, prípadne určiť, ktoré odvetvie má zostať na rovnakej cenovej úrovni (transformovaný index I_t). V druhom prípade sa prepočítava pre každé odvetvie základný vzťah

$$\frac{I_z}{I_t} = I'_z, \quad (7)$$

I'_z – nový index cenovej hladiny.

V ilustratívnom príklade boli prepočítané 2 varianty výpočtu budúceho národného dôchodku podľa (5) tým, že sa určilo, ako sa má zmeniť komponent spoločenskej spotreby voči investíciám v II. kvadrante. Novoprepočítaný národný dôchodok (ND_{in}) bol základňou pre výpočet nových vzťahových koeficientov

$$\frac{ND_{in}}{VF_i} = I_{zn}. \quad (6a)$$

Cenový trend dostaneme buď porovnaním nového cenového indexu (I_{zn}) a indexu pôvodného (I_z), alebo ak je dané základné odvetvie — trafované — porovnáваме index s vypočítaným indexom tohto odvetvia (I_{znt}). Porovnaním

$$\frac{I_{zn}}{I_{znt}} = I'_{zn}.$$

Tento nový index — trafovaný v novom období — porovnáme s indexom (7) — I_z , čím dostaneme nový cenový trend. Ide tu o nevyhnutnosť porovnať indexy o rovnakej úrovni.

Vo vypočítanom príklade (tab. 1) vychádza podľa uvedeného postupu logaritmická funkcia

$$X_1 = 3,3413 + 0,22285123 \cdot X_2 - 0,924125 \cdot X_3,$$

teda model poukazuje na nepriaznivý trend, pretože pri vzraste spoločenskej spotreby o 1 % vzrastie národný dôchodok o 0,22 % a pri vzraste investícií o 1 % poklesne ND o 0,92 %. Pri predpokladanom trende rastu (%) sme vypočítali dva varianty (tab. 2).

Podľa opísaného postupu vyšli zmeny výrobných cien (v %) tak, ako je uvedené v tab. 3.

V 5. výrobnom odbore išlo o výpočet podľa vzťahov základných indexov (I_z) (6). Možno ich ponechať na rovnakej úrovni. Pojmom „trafovaný“ sme tu rozumeli prepočet indexov na vybraný výrobný odbor. Toto ponechávame na úvahu cenovým orgánom.

3. Záver

Konštrukcia cenového modelu bude trvalým problémom. Určenie proporcionality v reprodukčnom procese je základnou otázkou vedeckého riadenia ekonomiky spoločnosti. V oblasti cenovej politiky to znamená nájsť porovnateľné ukazovatele, ktoré by ukázali objektívne — spoločenské i výrobné — nevyhnutnosti zmien cenových hladín na základe vzájomne dynamicky, časovo zladených trendov.

V používanej metodike konštrukcie cien zatiaľ nie je exaktne vyskúmaný vzťah medzi zmenou spoločenskej produkcie a medzi jej zodpovedajúcou cenovou hladinou. Sme toho názoru, že statický cenový model je možné používať — po vykonaní potrebných korekcií vo vstupných údajoch — bežne pre potreby praxe. Dynamický cenový model je nevyhnutné odskúšať na reálnych údajoch a aplikovať v prognostických úrovniach alebo samostatne, alebo vtedy, ak bude aplikovateľný aj výpočet štruktúrnych medziodvetvových vzťahov pri vzájomnej spätosti produkcie investícií a spoločenskej spotreby. Trvalý charakter tejto problematiky je nevyhnutne daný prispôbovaním modelového riešenia aspektov vstupných báz dát, ktoré sú podmienené sústavne sa meniacimi podmienkami v ekonomických kritériách.

Tabuľka 1

(v mil. Kčs)

Výrobný odbor	1	2	3	4	5	6	KS	I	Σ	VF
1. palivá	15	60	40	30	10	10	50	35	250	190
2. hute	25	20	90	10	—	5	30	40	220	250
3. strojárstvo	20	40	30	25	—	35	55	50	255	200
4. stavebníctvo	10	5	18	16	12	19	68	45	193	120
5. spotreba	64	8	—	20	10	14	40	25	181	160
6. poľnohospodárstvo	—	—	20	—	46	8	26	50	150	210
mzdy	70	50	30	50	60	40				
zisk	46	37	27	42	43	20				
Spolu	250	220	255	193	181	151				

Tabuľka 2

(v %)

Výrobný odbor	Varianty	Konečná spotreba	Investície
1	variant 1	2	20
	variant 2	7	30
2	variant 1	30	10
	variant 2	40	12
3	variant 1	50	9
	variant 2	60	10
4	variant 1	10	28
	variant 2	12	32
5	variant 1	15	25
	variant 2	20	35
6	variant 1	40	5
	variant 2	50	10

Tabuľka 3

(v %)

Výrobný odbor	Variant 1	Variant 2
1	+23,75	+ 3,00
2	+20,55	+34,00
3	+33,40	+40,50
4	+12,36	+ 0,90
5	-19,57	-27,50
6	+12,86	+39,41

РАСЧЕТ УРОВНЯ ЦЕН С ПОМОЩЬЮ ЭКЗАКТНЫХ МЕТОДОВ

СЛЕЗАК, Эрвин — СЫСАК, Микулаш

В статье дается описание решения модели цен на основе баланса межотраслевых отношений как:

- статической модели цен
- динамической модели цен.

В статической модели цен за основу расчета структуры экономики ССР на 1975 год был взят структуральный баланс хозяйства ССР за 1967 год. Модель рассчитана для 336 производственных отраслей и 12 выбранных видов сырья. Данные для второго квадранта были получены с помощью актуализации из директив пятого пятилетнего плана и деления по весу по отдельным ведомствам. Данные для третьего квадранта были разработаны на основе политико-хозяйственных директив комплексной перестройки оптовых цен. На вычислительной машине ИБМ 7040 с помощью матрицы Леонтьева были рассчитаны оценки выбранных показателей и входные-выходные индексы. По всем выбранным ведомствам, входной ценовой индекс представляет 0,9580559, что приблизительно отвечает предположениям хозяйственно-политических директив.

В динамической модели цен производятся расчеты с помощью отношения национального дохода к личному и общественному потреблению и капитальным средствам ($ND = k_0 + K_2Y_t + K_3I_t$). Коэффициент k_1 рассчитываем с помощью логаритмов наименьших квадратов. В результате возникнет регрессивное уравнение, на основе которого можно установить тренд национального дохода взглядом на 1 % изменения компонентов финального потребления. Ценовые индексы получим затем перерасчетом отношений нового национального дохода, эконометрически установленного по отношению к диспонибельным производственным фондам. Этот индекс мы относим к основным отраслям (к таким, индекс цен которых равняется единице и устанавливается хозяйственными органами).

CALCULATION OF PRICE LEVEL WITH THE HELP OF EXACT METHODS

SLEZÁK, Ervín — SYSÁK, Mikuláš

The purpose of this article is to propose a price model based on relationships of input-output tables as a

- static price model
- dynamic price model.

In the static price model as a basis for calculating the structure of economy of the Slovak Socialist Republic (SSR) in 1975 the authors used input-output tables for the economy of SSR worked out in 1967. The model was calculated for 336 production sectors and 112 selected raw materials. The data for the II-nd quadrant was obtained by a modernization from directions for the fifth Five Year Plan and by the division according weights into the individual sectors. The data for the III-rd quadrant was adapted on the basis of political and economic directions to the complex reconstruction of wholesale prices. Values of selected indicators as well as input and output indexes were calculated with the help of the Leontiew matrix on a IBM 7040 computer. The

input price index calculated for all production sectors was 0.9580559, which approximately corresponds to assumptions of political and economic directions.

The dynamic price model was calculated with the help of relationships between the national income, personal and social consumption and investment means ($ND = K_0 + k_2 Y_t + k_3 I_t$). Coefficients k_i were calculated with the help of logarithms of least squares. As a result of this calculation was a regression equation on the basis of which it is possible to determine a trend of the national income with regard to 1 % of change in coefficients of final consumption. Price indexes then can be found by calculating relationships of the new national income, which were determined for disposable funds with the help of econometrics. This index is related to basic sectors (price index of which is equal to one and is determined by state economic organs).

Diskusia

Modelové aspekty permanentného plánovania

TRÁVNIK, Igor

Zákon plánovitého rozvoja socialistického národného hospodárstva plní dôležitú úlohu objektívneho regulátora spoločenskej socialistickej výroby v takej miere, v akej sa darí udržiavať a zvyšovať vedeckosť plánovania, ktorá určuje jeho kvalitu. Prudký rozvoj hospodárstva v socialistických krajinách je preto zákonite sprevádzaný úsilím o vypracovanie najefektívnejších metód využívania objektívnych zákonov rozvoja socialistickej výroby v praxi plánovitého riadenia národného hospodárstva a „diktuje nevyhnutnosť ďalšieho skúmania mechanizmu pôsobenia ekonomických zákonov socializmu, zdokonaľovania ich využívania, zdokonaľovania plánovania...“. [1]

Smernice XIV. zjazdu KSC k piatemu päťročnému plánu rozvoja nášho národného hospodárstva obsahujú v súlade s uvedeným trendom tiež opis hlavných smerov zdokonaľovania sústavy plánovitého riadenia [2], v ktorom sa jednoznačne hovorí o potrebe venovať sa pri ďalšom zdokonaľovaní sústavy plánovitého riadenia aj zdokonaľovaniu organizačnej, metodologickej a technickej stránky plánovania.

Medzi konkrétne problémy zdokonaľovania plánovitého riadenia patrí aj problematika prehĺbenia systému sledovania a kontroly plnenia plánu, ktorý sa musí zameriavať predovšetkým na:

- diferencované sledovanie a kontrolovanie úloh štátneho plánu,
- včasné rozoznávanie príčin a dôsledkov odchýlok v plnení plánu a na ich pohotovú riešenie,
- výrazné zameranie sledovania a kontroly plánu na predvídanie budúceho vývinu [3].

Tieto funkcie systému kontroly plnenia plánu možno uskutočniť iba pomocou účinnej diferencovanej spätnej väzby medzi kontrolou plnenia plánu a samým procesom plánovania; táto spätná väzba spočíva v primeraných úpravách predpokladov plánu na zostávajúce obdobia jeho pôsobnosti a v ich zohľadnení

v ďalších etapách plánovania. Túto požiadavku možno považovať za všeobecne platnú pre ľubovoľnú riadiacu úroveň v mikrosfére aj makrosfére národného hospodárstva.

Uskutočňovanie takejto spätnej väzby v hospodárskej praxi sa prejavuje v procese nepretržitého, permanentného plánovania [4], ktorý si vyžaduje neustále riešiť dialektické protirečenie medzi potrebou aktualizácie plánov na jednej strane a úsilím o čo najväčšiu stabilitu plánov na druhej strane. Riešenie tohto protirečenia musí vziať do úvahy konkrétne okolnosti toho-ktorého prípadu a malo by sa opierať o zovšeobecnené poznatky o riešení takýchto situácií. Tieto zovšeobecnené poznatky označíme pojmom teória permanentného plánovania, ktorej rozvoj je v samom začiatku, pretože teraz sú známe iba niektoré všeobecné úvahy (pozri napr. [5, 6, 7, 8]), alebo neucelené a zriedkavé pokusy o riešenie niektorých konkrétnych problémov (pozri napr. [6, 9, 10, 11]).

Cieľom predloženého článku je úsilie prispieť k formulácii problému permanencie plánovania a podstaty jedného z viacerých možných prístupov k jeho riešeniu, opierajúceho sa o možnosť využitia ekonomicko-matematických metód pri formulovaní a riešení konkrétnych problémov.

1. *Všeobecný model plánovacieho procesu*

Plánovanie sa všeobecne chápe ako vytyčovanie cieľov a určovanie spôsobov ich uskutočňovania. V ekonomických súvislostiach však treba tento pojem definovať podrobnejšie, pretože jestvujú viaceré skupiny názorov na plánovanie v ekonomických systémoch, ktoré sa rozchádzajú predovšetkým v závislosti od základného ideologického zamerania ich autorov.

Znáмым sprievodným javom rozvoja štátnomonopolistického kapitalizmu v posledných rokoch je štátne hospodárske programovanie, ktoré nadobúda v jednotlivých krajinách rôzne formy. Takéto „plánovanie“ na úrovni celého národného hospodárstva — nech už sa označuje akokoľvek — je však v podmienkach kapitalistického spôsobu výroby javom, ktorý vôbec nemožno prirovnávať k plánovitému riadeniu socialistického hospodárstva, opierajúceho sa o všeludové vlastníctvo výrobných prostriedkov a direktívnosť, záväznosť plánov. Rôzne pokusy o tzv. „liberálne“, „indikatívne“, či „zmäkčené“ plánovanie [12] nevedú k cieľu, pretože sa vyhýbajú práve záväznosti plánov a ani nemajú možnosť ju realizovať, pretože táto možnosť vyplýva práve zo všeludového vlastníctva výrobných prostriedkov. Plánovanie na úrovni jednotlivých podnikov je aj v kapitalistických výrobných podmienkach vcelku bežné, pretože je tu umožnené súkromným vlastníctvom podniku; na tejto úrovni sa vyznačuje aj určitou mierou záväznosti plánov.

Z hľadiska skúmania problematiky permanencie plánovania je teda dôležité vyzdvihnúť ako prvú všeobecnú vlastnosť plánovania to, že výsledkom plánovacieho procesu v socialistickom spôsobe výroby je skĺbená sústava úrovňovo a časovo diferencovaných plánov, záväzných pre príslušné prvky celého ekonomického systému.

Kvalita plánovania vyplýva z jeho vedeckého charakteru, podmieneného ustavičným prehlbovaním poznania ekonomických zákonov socializmu a tendencií rozvoja výrobných síl a výrobných vzťahov v spoločnosti. Proces vedeckého plánovania v socialistických výrobných podmienkach sa preto vyznačuje fázou dôsledného poznávania predpokladov a vytvárania podkladov pre samo plánovanie, fázou vytyčovania plánov, a napokon nemenej dôležitou fázou sledovania a kontroly plnenia všetkých častí plánu.

Prvá zo spomenutých fáz spočíva vo vypracúvaní rôznych rozborov a štúdií formou čiastkových a súhrnných krátkodobých aj dlhodobých ekonomických prognóz. Obsahom týchto pronóz sú údaje o očakávaných trendoch vývoja daného ekonomického systému alebo jeho časti, vyznačujúce sa raz menšou, inokedy zase väčšou mierou nepresnosti, variantnosti, alebo neúplnosti, spôsobenej jednak nepresnosťou a neúplnosťou mnohých východiskových údajov, jednak postupným „špirálovitým“ charakterom vývoja poznania sledovaných javov.

Na túto fázu nadväzuje samo vytyčovanie plánov. Za základnú črtu, ktorá odlišuje plán od výhľadu či prognózy, sa v marxistickej ekonómii považuje záväznosť plánu. To znamená, že perspektívne, strednodobé aj vykonávacie plány na ľubovoľnej úrovni riadenia sa vyznačujú direktívnosťou, predstavujú záväzné úlohy: „Plán v ekonomike — to je systém vzájomne spojených, spoločným cieľom zjednotených úloh, určujúcich postupnosť a termíny skončenia jednotlivých činností, programov, operácií atď.“ [13] „Každý plán je meradlom, kritériom, majákom, smerom atď.“ [14] Aj v tejto fáze hrá významnú úlohu rozsah a spoľahlivosť východiskových údajov (medzi ktoré patria okrem iných aj výsledky predchádzajúcej fázy) a úroveň poznania ekonomických, sociálnych a technických zákonitostí, platných pre riadené systémy a ich časti. Nemenej významnú úlohu pre výslednú kvalitu plánov hrá tiež sama metodika spracúvania plánov, miera použitia exaktných optimalizačných metód, spoľahlivosť a rýchlosť použitia týchto metód a pod.

Sledovanie a kontrola plnenia vytýčených plánov sú neodmysliteľnou súčasťou plánovitého procesu riadenia, pretože skutočný vývoj riadených procesov sa obyčajne aspoň v určitej miere odchyľuje od plánovaného vývoja. To vyplýva z toho, že v čase vytyčovania plánov nie je možné poznať budúcnosť úplne presne. Pri zistení odchýlok skutočného postupu od plánovaného treba riešiť komplex otázok spojených s prípadnou zmenou cieľov a kritérií pre plánované činnosti a s úpravou existujúcej štruktúry riadeného systému.

Plánovanie teda predstavuje proces poznávania, vytyčovania a sledovania plnenia vytýčených úloh a tvorí neoddeliteľnú súčasť riadenia v socialistických výrobných podmienkach. Vzhľadom na nepretržitú výrobného procesu a jeho riadenia je žiadúce, aby aj plánovací proces bol nepretržitý, permenený. Tento princíp nepretržitosti plánovania v socialistických podmienkach sa prejavuje v dvoch rovinách:

1. Nepretržitosť plánovania spočíva v spájaní perspektívnych strednodobých aj vykonávacích plánov.
2. Nepretržitosť plánovania spočíva v pokračovaní plánovacieho procesu aj

po schválení plánu formou preverovania jeho zdôvodnenosti a kvality vo svetle najnovších poznatkov o riadenom systéme a jeho okolí a formou jeho prípadných vynútených korekcií.

Celkove možno uvedené všeobecne známe poznatky o plánovaní zhrnúť takto:

a) plánovanie je nepretržitým procesom tvoriacim zákonitú súčasť procesu riadenia v socialistických výrobných podmienkach;

b) plánovanie obsahuje tvorenie a výber predstáv o budúcich stavoch systému, žiadúcich z hľadiska motívov jeho jestvovania a z hľadiska budúcich stavov okolia systému, a rozhodovanie o tom, ktoré z týchto predstáv sa použijú ako podklad pre konkrétne riadiace pôsobenie v danom systéme, alebo na jeho okolie, t. j. vo funkcii záväzného plánu;

c) plánovanie predstavuje konkrétny prípad procesu poznávania;

d) plánovanie sa prejavuje ako zber, spracúvanie a prenos údajov.

Výsledkami nepretržitého plánovacieho procesu sú jednotlivé plány, vydávané v určitých časových úsekoch na určité obdobia; tieto plány vytvárajú vecne prepojenú sekvenciu vzájomne nadväzujúcich úloh a spôsobov ich vykonávania. Vzhľadom na potrebu čo najplynulejšieho rozvoja riadených procesov sa tieto sekvencie plánov vyznačujú úsilím o maximálnu kontinuitu medzi jednotlivými plánmi a o maximálnu stabilitu každého z týchto plánov; nepresnosť a časté zmeny plánu oslabujú jeho autoritu ako záväznej smernice pre činnosť daného ekonomického systému alebo jeho časti.

Poznávací charakter plánovacieho procesu zapríčiňuje určitú mieru neúplnosti a nepresnosti jednotlivých plánov: ani jeden z reálne zostavovaných plánov nemôže byť absolútne objektívny a presný; túto skutočnosť ďalej umocňujú aj problémy s objektívnou nepresnosťou prenosu a spracúvania údajov v procese plánovania. Pritom je však známe, že väčšiu presnosť, objektívnosť či spoľahlivosť jednotlivých plánov možno dosiahnuť za cenu väčšej prácnosti pri získavaní podkladových údajov pre plánovanie a pri samom plánovaní.

V predchádzajúcej časti je verbálne opísaný všeobecný model plánovacieho procesu, predstavujúci súhrn dosťatočne známych poznatkov, ktorý je vybraný a usporiadaný so zámerom poskytnúť východisko pre samu formuláciu problematiky permanencie plánovania v nasledujúcej časti článku.

2. Pokus o formuláciu problému permanencie plánovania

Na základe všeobecného modelu plánovacieho procesu z predchádzajúcej časti článku možno — za predpokladu, že je správny — tvrdiť, že výsledky trvalého plánovacieho procesu, teda jednotlivé plány činnosti daného systému, vydávané v určitých časových momentoch na určité ohraničené časové obdobia, „zastarávajú“ hneď od okamihu svojho vydania. Toto zastarávanie každého plánu spočíva v tom, že v ľubovoľnom čase po okamihu jeho vydania je v zásade možné vydať nový plán, ktorý by mohol byť pre zostávajúcu časť horizontu prv vydaného plánu kvalitnejší, t. j. úplnejší, presnejší, lepšie vystihujúci pôsobenie okolia na daný systém a dôslednejší z hľadiska cieľov tohto systému. Túto

možnosť dáva pokračovanie poznávacieho a informačného procesu, prebiehajúceho v rámci plánovania aj po vydaní dotyčného plánu. Na tom, že ľubovoľný plán v tomto zmysle zastaráva, nič nemení ani to, či bol tento plán v čase svojho vydania dostatočne kvalitný alebo nie, a či je rýchlosť tohto zastarávania prakticky zanedbateľná alebo nie.

Zastaranie určitého plánu $P_0(t_0, t_T)$, vydaného v čase t_0 pre obdobie začínajúce v čase t_0 a dlhé H jednotiek času ($H =$ dĺžka horizontu plánu, $t_T = t_0 + H$), možno vyjadriť pre ľubovoľný čas $t_n > t_0$ všeobecne ako rozdiel medzi „ideálnym“ plánom $P_n(t_n, t_T)$, ktorý by bolo možné vydať v čase t_n na obdobie od t_n do t_T a zostávajúcou časťou pôvodného plánu P_0 na obdobie (t_n, t_T) . Toto je, samozrejme, iba abstraktná konštrukcia, ktorú by bolo treba v praxi pre jednotlivé prípady plánov konkretizovať. V ďalšej časti budeme zastaraním plánu rozumieť túto všeobecne definovanú veličinu závislú od času t .

Je zrejmé, že systém, ktorý pracuje v čase $t_n > t_0$ podľa zastaraného plánu P_0 , nemôže plniť svoje ciele tak, ako by ich mohol plniť, ak by v tomto čase t_n pracoval podľa ideálneho plánu P_n ; z toho vyplýva, že činnosť systému podľa zastaraného plánu je nevyhnutne spojená s určitými stratami oproti činnosti podľa ideálneho plánu, a to bez ohľadu na to, či tieto straty vieme, alebo nevieme vyčíslieť. Tieto straty sa dajú pri ich konkrétnej ekonomickej interpretácii vyjadriť napr. ako finančné straty z dôvodu „nevyužitých príležitostí“, alebo podobne, a preto budeme o nich hovoriť ako o „nákladoch zo zastarávania“.

K zastaraniu plánu môže dôjsť z viacerých príčin, ktoré môžeme zhrnúť do týchto skupín:

- a) zmena v cieľoch systému,
- b) zmena v spôsoboch dosiahnutia vytýčených cieľov systému,
- c) odlišnosť skutočného východiskového stavu systému od predpokladaného stavu atď.

Zastarávaniu plánov možno zabráňovať rôznymi spôsobmi, ktoré sa dajú rozčleniť do týchto dvoch základných skupín:

1. zdokonaľovanie plánovacieho procesu, ktoré vedie ku skvalitňovaniu jednotlivých plánov;
2. skracovanie obdobia, ktoré uplynie medzi vydaním dvoch za sebou idúcich plánov.

Do prvej skupiny patria predovšetkým:

a) zdokonaľovanie systémov zberu, spracovania, prenosu informácií pre plánovanie a výsledkov plánovania; v určitých prípadoch to môže viesť iba k racionálnejšiemu využitiu úsilia venovaného plánovaniu — vo všeobecnosti však môže jeho výsledok predstavovať aj použitie nových postupov;

b) zdokonaľovanie teórií o fungovaní riadených systémov v interakcii s ich okolím, príp. samého používania týchto teórií; uvedené prístupy môžu ovplyvňovať predovšetkým fázu formulovania problémov v plánovaní a jej výsledkov;

c) zdokonaľovanie rozhodovacích procesov v plánovaní, ktoré sa môžu v rastúcej miere opierať o použitie rôznych ekonomicke-matematických metód; tieto

prístupy môžu ovplyvňovať predovšetkým fázu riešenia problémov v plánovaní a jej výsledky;

d) zdokonaľovanie spôsobov overovania správnosti riešení získaných laboratórnymi postupmi, a predovšetkým využívaním simulácií na počítačoch; tieto prístupy môžu zasa ovplyvňovať priebeh a výsledky fázy verifikácie riešení v plánovaní.

Zdokonaľovanie plánovacieho procesu sa odráža predovšetkým v skvalitňovaní plánov, ktoré presnejšie a výstižnejšie berú do úvahy objektívne podmienky a možnosti správania sa dotýčnych systémov, vrátane toho, že vytvárajú aj štrukturálne a kvantitatívne primeranejšie rezervy umožňujúce prekonávanie nepredvídaných situácií, a že sa vzťahujú na primerané časové obdobia. Súhrnným dôsledkom tejto skupiny spôsobov obmedzovania negatívneho dosahu zastarávania plánov je jeho spomalenie: všeobecne sa dá predpokladať, že kvalitnejšie plány zastarávajú pomalšie ako plány menej kvalitné.

Podstata druhej skupiny je veľmi jednoduchá a súhrnným dôsledkom jej použitia je nahradenie zastaraného plánu po určitom čase novším, aktualizovaným plánom.

Zdokonaľovanie plánovacieho procesu a zrýchľovanie rytmu vydávania plánu sa za predpokladu nezmeneného charakteru daného systému a jeho okolia musí spájať so zvyšovaním celkového úsilia, ktoré venuje riadiaci prvok (subsystém) plánovaniu v každom jednotkovom časovom období. Je zrejmé, že toto úsilie môže mať rôzne konkrétne formy, a preto na jeho všeobecné označenie používame súhrnný pojem *intenzita plánovania*.

Určitá intenzita plánovania vyvoláva určité náklady, ktoré označujeme pojmom *náklady na plánovanie* N_p . Medzi tieto náklady patria najmä:

1. náklady N_K na sledovanie skutočného vývoja riadeného systému a jeho okolia; tieto náklady možno považovať za nezávislé od konkrétneho rytmu aktualizácie plánov;

2. náklady N_A na spracovanie jedného plánu;

3. náklady N_S na prechod systému z jeho skutočného stavu v čase aktualizácie plánu do stavu považovaného novým plánom za východiskový stav.

Tretiu skupinu týchto nákladov považujeme za rozhodujúcu, pretože z empirických skúseností vyplýva, že reorientácia systémov býva často veľmi nákladná, a ďalej preto, lebo existencia týchto nákladov je príčinou úsilia o maximálnu časovú stabilitu plánov, t. j. úsilia o čo najdlhšiu platnosť raz vydaného plánu.

O všetkých troch skupinách nákladov sa dá predpokladať, že sú sčítateľné a že so zvyšovaním intenzity plánovania neklesajú, príp. rastú, pretože:

a) môže rásť intenzita sledovania skutočného vývoja okolia a systému, čo vedie k rastu časti N_K ;

b) môže rásť počet plánov vydaných za určité časové obdobie, čo vedie k rastu časti N_A ;

c) môže rásť počet prechodov z pôvodne plánovaných stavov do nových stavov, čo vedie k rastu časti N_S .

Vzhľadom na závislosť zastarávania plánov (a teda aj nákladov zo zastarávania) od intenzity plánovania, s ktorou zasa súvisia náklady na plánovanie, dá sa vysloviť ďalší, odvodený predpoklad o jestvovaní tzv. súhrnných nákladov N na plánovanie, ktoré sú konvexnou funkciou intenzity plánovania.

Môžeme zhrnúť, že platia tieto predpoklady:

1. Zastarávanie Z_p je spojitá, monotónne klesajúca funkcia f_z intenzity plánovania I

$$Z_p = f_z(I).$$

2. Náklady N_z zo zastarávania plánu sú spojitá, monotónne rastúca funkcia f_N zastarávania Z_p

$$N_z = f_N(Z)_p,$$

po dosadení za Z_p

$$N_z = f_N(f_z/I).$$

Z tohto vzťahu vyplýva, že pri rastúcej intenzite plánovania klesá zastarávanie plánov a s klesajúcim zastarávaním (čiže rastúcou intenzitou) klesajú aj náklady N_z zo zastarávania.

3. Náklady N_p na plánovanie sú spojitá, monotónne rastúca funkcia f_p intenzity plánovania $N_p = f_p(I)$.

Potom platí, že súhrnné náklady na plánovanie N sú zloženou funkciou intenzity plánovania

$$N = N_z + N_p = f_N(f_z/I) + f_p(I).$$

Vzhľadom na monotónny pokles funkcie N_z a monotónny rast funkcie N_p pri rastúcom argumente I oboch týchto funkcií, výsledná funkcia N má konvexný charakter s absolútnym minimom N_{MIN} pre hodnotu I_{OPT} argumentu I .

Optimálna intenzita I_{OPT} plánovania je teda taká, pri ktorej sú súhrnné náklady na plánovanie, zložené z nákladov zo zastarávania a z nákladov na plánovanie, minimálne.

Problém permanencie plánovania potom spočíva v určení optimálnej intenzity plánovania pre každý konkrétny prípad plánovania, čo vo všeobecnosti znamená hľadanie riešenia diferenciálnej rovnice pre $I = I_{OPT}$

$$\frac{dN}{dI} = 0.$$

Určenie optimálnej intenzity plánovania v určitom čase riešením tejto rovnice je možné len pri spĺnení určitých predpokladov, napr. že funkcia N má tvar niektorej z analytických matematických funkcií a že tento tvar spĺňa všetky predpoklady riešiteľnosti diferenciálnej rovnice daného druhu. Takýto predpoklad je však pri praktickej interpretácii pojmov intenzita plánovania, zastarávanie atď. ťažko všeobecne splniteľný, pretože tá časť intenzity plánovania, ktorá je podmienená vnútornou intenzitou samého plánovacieho procesu, je prakticky nekvantifikovateľná, lebo závisí od mnohých faktorov, ktorých pôsobenie nie je

dostatočne známe a zatiaľ ani niet vhodnej mernej jednotky na jej vyjadrovanie; navyše, aj pojmy *náklady na plánovanie* a *náklady zo zastarávania* sú vo všeobecnosti príliš široké na to, aby umožnili vhodnú kvantifikáciu výšky príslušných nákladov v závislosti od určitej intenzity plánovania.

Z týchto dôvodov sa žiada doplniť uvedený model problematiky permanencie plánovania o určité dopĺňajúce predpoklady.

Po prvé, predpokladá sa, že všetky faktory intenzity plánovania sú vo zvolenom časovom období konštantné, s výnimkou rytmu aktualizácie plánov. Taktó sa uvádzaný všeobecný model permanencie plánovania pochopiteľne podstatne zužuje, lebo riešenie taktó zúženého problému je jednoduchšie, pretože sa zameriava na dobre kvantifikovateľný faktor intenzity plánovania, ktorým je obdobie medzi časmi vydania dvoch za sebou nasledujúcich plánov. Ďalej ho budeme nazývať redukovaným problémom permanencie plánovania, spočívajúcim v hľadaní vhodného časového rytmu aktualizácie plánov.

Vzhľadom na úzku spätosť plánovania s riadením možno tento problém interpretovať aj ako otázku hľadania vhodného rytmu spätnej väzby v riadení podľa výnimiek a pod. Po vecnej stránke sú tu určité rozdiely. Z hľadiska skúmania formálnej stránky problému ide podľa nášho názoru o ekvivalentné interpretácie, a preto hovoríme iba o permanencii plánovania, hoci sa tým myslí súčasne aj problematika „permanencie“ riadenia.

Po druhé, predpokladá sa, že

a) ak nie sú známe (merateľné) náklady na zastarávanie, sú známe aspoň určité maximálne limity prípustného zastarania plánu; pritom sa zároveň predpokladá merateľnosť zastarania plánu;

b) ak sú náklady zo zastarávania známe, sú známe aj náklady na plánovanie (na spracovanie jedného vydania plánu) a ich závislosť od rytmu aktualizácie, t. j. od intenzity plánovania.

Skutočná intenzita plánovania môže obyčajne dosahovať iba hodnoty z určitého pásma, vymedzeného minimálnou prípustnou a maximálnou možnou intenzitou plánovania. Pre určité rozsahy „prípustných“ hodnôt intenzity plánovania môžu byť pri niektorých systémoch zmeny v súhrnných nákladoch na plánovanie zanedbateľné a pri iných systémoch môžu byť tieto zmeny významné. Z toho vyplýva, že v praxi môže byť exaktné explicitné riešenie problematiky plánovania zaujímavé iba pre niektoré druhy systémov či procesov. Empirická skúsenosť súčasnosti však ukazuje, že rastie počet systémov, pre ktoré nie je správna intenzita plánovania ľahostajná.

Redukovaný problém permanencie plánovania, definovaný ako problém hľadania vhodného intervalu aktualizácie plánov, možno konkretizovať pre viacero druhov výrobných procesov, ktoré môžeme rozdeliť na dve veľké skupiny, na tzv. jednorazové a trvalé procesy v závislosti od toho, ako je v čase definovaný ich cieľ.

Ak je cieľ správanía sa daný pre určitý časový okamih t_T , ide o jednorazový proces; cieľová stavová veličina určuje želané hodnoty niektorých alebo všetkých prvkov stavu systému pre určitý „cieľový“ konečný časový okamih t_T . Po dosiahnutí cieľového stavu v čase t_T proces končí.

Ak je cieľ správania sa daný pre celé skúmané obdobie formou časovej veličiny, ide o trvalý proces; cieľová stavová veličina určuje želané hodnoty niektorých alebo všetkých prvkov stavu systému pre celé obdobie. Tento proces nazývame trvalým preto, že cieľ nie je viazaný na určitý konkrétny časový okamih, ale na celé obdobie, ktoré môže byť sprava otvoreným intervalom. Proces nekončí po dosiahnutí cieľového stavu v ktoromkoľvek čase z tohto intervalu, ale až po dosiahnutí času t_T . Je zrejme, že tu ide o členenie modelov procesov, a nie o členenie samých procesov; jednorazový a trvalý proces sú iba teoretické abstrakcie, ktoré majú uľahčiť ďalšie úvahy.

Obidve skupiny procesov sa dajú vhodne modelovať pomocou rôznych ekonomicko-matematických modelov, čo navodzuje myšlienku pokúsiť sa využiť tieto modely pri hľadaní konkrétnych metód riešenia redukovaného problému permanencie plánovania. Podstatu tejto myšlienky rozvíjame vo forme návrhu na jeden prístup k riešeniu problematiky permanencie plánovania v nasledujúcej časti článku.

3. Jeden prístup k riešeniu redukovaného problému permanencie plánovania

Významnú úlohu v plánovaní na všetkých riadiacich úrovniach zohrávajú rôzne ekonomicko-matematické metódy, z ktorých sú zrejme najrozšírenejšie predovšetkým metódy lineárneho programovania a sieťovej analýzy. Tieto metódy umožňujú zostavovať matematické modely procesov tvoriacich predmet plánovania, a tieto modely možno podrobovať rôznorodej analýze. Aplikovanie myšlienok o podstate zastarávania plánov, uvedených v predchádzajúcej časti článku, na matematické modely plánovaných procesov umožňuje exaktné definovať mieru zastarania plánu alternatívne z viacerých hľadísk a matematicky vyjadriť priebeh tohto zastarania v čase, čím sa vytvárajú základné predpoklady pre navrhnutie konkrétnych metód riešenia redukovaného problému permanencie plánovania. Podstatu tejto myšlienky stručne vysvetlíme.

Najrozšírenejším matematickým modelom procesov, ktoré tu nazývame trvalými procesmi, je sústava lineárnych rovníc, dobre známa z lineárneho programovania:

$$\|A\| \cdot \bar{x} = b, \bar{x} \geq 0,$$

$$c \cdot \bar{x} = z$$

Nech matica $\|A\|$ a vektor c vyjadrujú transformačnú charakteristiku daného systému, vektor b vstupy systému, vektor \bar{x} jeho výstupy a skalár z kritérium činnosti systému. Jednotlivé prvky matice $\|A\|$ a vektorov b a c sa v čase vo všeobecnosti menia, a preto ich považujeme za funkciu argumentu t ; konkrétnu hodnotu každej z týchto funkcií, napr. $\|A\|$, v čase t označujeme symbolom $\|A\|/t/$ atď. Obsahom plánu $P_0(t_0, t_T)$, vypracovaného v čase t_0 pre horizont (t_0, t_T) s dĺžkou $H = t_T - t_0$ nech je $\|A\|/t_0/$, $\bar{x}^*/t_0/$ s optimálnou hodnotou $z_{OPT}/t_0/$, kde $\bar{x}^*/t_0/$ je optimálne riešenie úlohy

optimalizovať $c/t_0 / \bar{x}/t_0 = z$, ak

$$\|A\|/t_0 \cdot \bar{x}/t_0 = b/t_0.$$

Vzhľadom na premenlivosť hodnôt veličín $\|A\|$, b a c v čase, plán P/t_0 zastaráva v každom čase $t_n > t_0$. Miera tohto zastarania sa dá zistiť porovnaním optimálneho riešenia uvedenej úlohy v čase t_0 a v čase t_n . Pri vhodne zvolenom kritériu prípustného zastarania plánu sa dá priamo vypočítať čas t_a aktualizácie plánu P/t_0 na plán P/t_a . Takýmto kritériom môže byť napr. podmienka nemenosti optimálneho riešenia \bar{x}^* ; v tomto prípade sa dá čas t_a vypočítať napr. spôsobom odvodeným z metód analýzy senzitivity riešenia optimálneho programu, ktorý sme opísali v [11].

Podobným spôsobom sa dá uvedená myšlienka aplikovať na riešenie problému permanencie plánovania tzv. jednorazových procesov, modelovaných pomocou sieťových grafov.

Konkrétne metódy riešenia problému vhodného rytmu aktualizácie plánov možno na základe tejto myšlienky konštruovať v zásade dvoma smermi, podľa toho, aký typ kritéria sa použije pri rozhodovaní o vhodnej dĺžke časového intervalu aktualizácie plánu, t. j. obdobia, ktoré uplynie od jednej aktualizácie plánu po ďalšiu.

Do prvej skupiny týchto kritérií patria limity maximálne prípustného zastarania plánu. Ich vyjadrenie sa opiera o možnosť použitia kvantifikovanej definície zastarania plánu. Dá sa očakávať, že v mnohých praktických prípadoch budú k dispozícii iba údaje takéhoto druhu bez ohľadu na to, či boli získané exaktným rozborom daného riadiaceho a plánovacieho systému, alebo iba intuitívnym odhadom na základe určitých skúseností z minulosti systému alebo z experimentovania s týmto systémom. Z hľadiska opisovaného prístupu k riešeniu problematiky permanencie plánovania je tu dôležitá skutočnosť, že použitie takýchto kritérií vedie k určovaniu maximálnych prípustných intervalov aktualizácie plánu, a to z hľadiska limitu prípustného zastarania a nie z hľadiska explicitnej minimalizácie súhrnných nákladov na plánovanie. Určovanie týchto limitov však implikuje určité úsilie o znižovanie súhrnných nákladov na plánovanie, príp. úsilie o zabránenie prílišného vzrastu týchto nákladov.

Použitie tejto skupiny by mohlo viesť k vzniku tzv. limitných prístupov k riešeniu problematiky vhodného intervalu aktualizácie plánov.

Do druhej skupiny kritérií patria kritériá minimalizácie súhrnných nákladov na plánovanie. Tieto kritériá sa v podstate odlišujú navzájom iba konkrétnym spôsobom konštrukcie funkčnej závislosti celkových nákladov na plánovanie od dĺžky intervalu aktualizácie plánu.

Použitie tejto skupiny by mohlo viesť k vzniku tzv. optimalizačných prístupov k riešeniu problematiky vhodného intervalu aktualizácie plánov.

Podľa redukovanej formulácie problému permanencie plánovania možno intenzitu plánovania vyjadrovať a merať dĺžkou obdobia, ktoré uplynie medzi dvoma za sebou nasledujúcimi aktualizáciami plánu. Riešenie problému permanencie plánovania sa tak redukuje na riešenie problému vhodného intervalu aktualizácie. Tento interval môže byť konštantný pre celé skúmané obdobie,

alebo premenlivý, a podľa toho je teda možné uvažovať o dvoch skupinách prístupov k riešeniu problému v rámci limitných aj optimalizačných prístupov.

Z hľadiska opisovaného prístupu k riešeniu problematiky permanencie plánovania je dôležité skúmať tiež možnosť rozšírenia oblasti aplikovateľnosti jednotlivých modelov prechodom od deterministických modelov k stochastickým modelom, ktoré lepšie umožňujú prípadné skúmanie citlivosti získaných výsledkov na zmeny v štatistických parametroch vstupných veličín. Z tohto dôvodu rozlišujeme ďalšie dve skupiny prístupov — deterministických a stochastických — ktoré sa dajú kombinovať s každou z uvedených skupín.

Tu sa žiada zdôrazniť, že podstatou opisovaného prístupu k riešeniu redukovaného problému permanencie plánovania je použitie ekonomicko-matematických metód na modelovanie predmetu plánu jednorazového alebo trvalého procesu a na modelovanie priebehu jeho zastarávania v čase. Výsledkom uvedených modelov budú konkrétne a matematicky presné formulácie týchto skupín problémov:

1. problém určenia pravidelného intervalu aktualizácie plánu trvalého alebo jednorazového procesu z hľadiska limitných alebo optimalizačných kritérií,

2. problém určenia nepravidelného intervalu aktualizácie plánu trvalého alebo jednorazového procesu z hľadiska limitných alebo optimalizačných kritérií.

Ekonomicko-matematické spôsoby sa však istotne budú dať použiť aj pri samom riešení ktoréhokoľvek z formulovaných problémov. Podstatu tejto myšlienky ilustrujeme príkladom:

Uvažujeme s tým, že problém permanencie plánovania je formulovaný na základe modelu lineárneho programovania uvedeným spôsobom. Vzhľadom na predpoklad o známom časovom priebehu veličín $\|A\|$, b a c sa dá — prinajmenšom teoreticky — určiť priebeh ideálnych optimálnych riešení $\bar{x}^*/t/$ pre všetky časti t z uvažovaného intervalu. V dôsledku toho je aj hodnota účelovej funkcie $z/t/$ známa pre každý čas t . Z týchto údajov sa dá bezprostredne určiť priebeh nákladov zo zastarávania plánu $P_i /t_i, t_T/$. Čas $t_i + \Delta t$ aktualizácie tohto plánu sa potom dá určovať nielen vzhľadom na minimalizáciu celkových nákladov v období $(t_i, t_i + \Delta t)$, ale aj vzhľadom na ďalšie aktualizácie nových plánov v nasledujúcich obdobiach riešením rekurentných rovníc spôsobmi, ktoré sú známe z metód dynamického programovania. To znamená, že sám problém permanencie daného plánu sa formuluje pomocou modelu lineárneho programovania, jeho riešenie sa však určuje metódami dynamického programovania. Podobne sú mysliteľné aj iné kombinácie, napr. model lineárneho programovania a metódy teórie hromadnej obsluhy a podobne.

Opisu viacerých už navrhnutých metód sa budeme venovať v osobitných úvahách, v publikáciách špecializovaných na problematiku ekonomicko-matematických metód, napr. v práci [11]. Cieľom predloženej úvahy bol iba pokus prispieť k všeobecnej formulácii jedného z viacerých možných základných prístupov k riešeniu redukovaného problému permanencie plánovania. Na záver sa preto radšej zmienime o niektorých praktických aspektoch prípadného využitia navrhovaného prístupu.

4. Praktické aspekty použitia navrhovaného prístupu

Z hľadiska praktického využitia navrhovaných metód riešenia problému permanencie plánovania určovaním vhodného intervalu aktualizácie plánov vystupujú do popredia predovšetkým tieto dva súbory otázok:

1. výpočtová zvládnuteľnosť navrhovaných metód,
2. získavanie vstupných údajov pre výpočty.

Výpočtová zvládnuteľnosť jednotlivých metód závisí od celkového prístupu k ich riešeniu a od kvality ich rozpracovania do konkrétnych algoritmov. Z prvého hľadiska sa dá očakávať, že metódy vybudované na limitných deterministických prístupoch budú zrejme jednoduchšie ako ostatné; dá sa napr. predpokladať, že použitie metód stochastického dynamického programovania môže viesť k zložitým výpočtom, najmä v prípadoch použitia viacrozmerých rozhodovacích premenných a pod. Definitívne posúdenie tejto s'rážky veci sa bude dať urobiť až po vypracovaní a vyskúšaní jednotlivých algoritmov.

Otázka získavania vstupných údajov pre výpočty sa dá riešiť v súlade s riešením informačných systémov pre riadenie a plánovanie. Vzhľadom na daný model problematiky permanencie plánovania tu ide najmä o dve základné skupiny údajov:

1. údaje o skutočnom priebehu plnenia plánu,
2. údaje o očakávanom vývoji procesu a podmienok jeho realizácie v budúcnosti.

Ak sa berú do úvahy spôsoby získavania a využívania oboch skupín údajov v permanentnom riadení a plánovaní, vedie to k potrebe budovať informačné systémy pre riadenie a plánovanie tak, aby sa mohli pružne prispôbovať novým okolnostiam, najmä novým poznatkom o účinnosti opatrení prijatých v minulosti.

Rytmus aktualizácie plánov úzko súvisí s celkovou dynamikou riadiaceho systému, predovšetkým s rytmom uskutočňovania kontroly a regulácie skutočného priebehu procesov. Lubovoľný plán možno rozumne aktualizovať iba tak, že sa berú do úvahy výsledky kontroly minulého priebehu riadených činností, z ktorých vyplýva východiskový stav pre ďalší postup; lubovoľný plán má význam aktualizovať iba vtedy, ak sa nové opatrenia môžu aj uskutočniť prostredníctvom regulačných opatrení.

Dynamika riadiaceho systému sa dá v priebehu jeho fungovania podstatne meniť iba zriedkavo a za cenu veľkých nákladov. To platí predovšetkým pre *trvalé* procesy, ale aj pre väčšinu *jednorazových* procesov.

Súhrne sa dá povedať, že rozhodovanie o rytme aktualizácie plánov, príp. o celkovej dynamike riadiaceho systému, sa bude v praktických podmienkach sústreďovať najmä v oblasti navrhovania nových a v oblasti komplexnej socialistickej racionalizácie existujúcich riadiacich systémov. Táto skutočnosť však iba zvýrazní potrebu dôsledného preskúmania danej otázky a nájdenia ekonomicky opodstatneného riešenia, skĺbeného s rozhodnutím o dĺžke plánovacieho horizontu, o štruktúre a výške rezerv obsiahnutých v pláne, o organizačnej hierarchii plánov a pod.

Praktický význam opisovaného prístupu k riešeniu problému permanencie plánovania možno preto z uvedených dôvodov vidieť v tom, že vytvára jednu z podmienok pre vedecky zdôvodnené rozhodovanie o dynamike riadenia a plánovania v nových a existujúcich systémoch riadenia tým, že poskytuje možnosť formulovať matematické postupy riešenia problému vhodného rytmu aktualizácie plánov. Jednou z podstatných výhod navrhovaného prístupu je podľa nášho názoru práve skutočnosť, že jednotlivé z neho vychádzajúce metódy sa budú opierať o všeobecne aplikované ekonomicko-matematické modely, predovšetkým o metódy lineárneho programovania a sieťovej analýzy. Pomocou týchto metód by bolo možné analyzovať konkrétne závislosti medzi zmenami predpokladov plánu a medzi mierou jeho zastarávania v súlade s konkrétnymi podmienkami zostavovania a používania týchto plánov, napr. zvlášť pre podnikovú úroveň plánovania na jednej strane a národohospodársku úroveň plánovania na druhej strane, alebo zvlášť pre určité typy podnikov, prípadne odvetví národného hospodárstva a pod. Tento smer využitia navrhovaného prístupu sa dá podľa nášho názoru očakávať v súlade s analogickým trendom vo všeobecnom využívaní jednotlivých ekonomicko-matematických metód na riešenie vecne veľmi odlišných plánovacích problémov.

Systematická analýza problematiky permanencie plánovania v konkrétnych podmienkach jednotlivých reálnych riadiacich systémov pomocou metód, vyplývajúcich z navrhovaného prístupu, by mohla poskytnúť prakticky uplatniteľné závery o vhodnom rytme aktualizácie toho-ktorého typu plánov; to znamená, že navrhované metódy by sa nemuseli používať pri riešení otázky vhodného času každej úpravy daného typu plánu, čo by významne mohlo prispieť k ich praktickému využitiu v rámci úsilia o zdokonaľovanie organizačnej, metodologickej a technickej stránky plánovania na jednotlivých riadiacich úrovniach národného hospodárstva a podnikov či organizácií.

Literatúra

- [1] CHAČATUROV, T.: Napravlenija ekonomičeskich issledovanij v novej pjatiletke. Vopr. Ekon., 1971, č. 8.
- [2] Směrnice XIV. sjezdu KSČ k 5. pětiletému plánu rozvoje národního hospodářství na léta 1961—1975. Hlava XI. Hospod. Nov., 1971, č. 16.
- [3] Zásady plánovitého řízení národního hospodářství platné od r. 1972. Hospod. Nov., 1971, č. 34 a 1971, č. 35.
- [4] GONČARENKO, L. M. — PETRUŠINA, V. N.: Nepreryvnost v planirovaniji i pokazateli gosudarstvennogo plana. Moskva, Ekonomika 1962.
- [5] HABR, J.: On the theory of sliding plans. Warszawa.
- [6] STARR, K.: The planning models. Management Science, zv. 13, č. 6, február 1967.
- [7] UNČOVSKÝ, L.: Modely rastu podniku. Ekon. čas., 18, 1970, č. 3.
- [8] TRÁVNIK, I.: Rozbor problému permanencie ekonomického plánovania. [Správa o výskumnej úlohe č. 1-12-202/9.] Bratislava, Ústav ekonomiky a organizácie stavebníctva 1969.
- [9] BABUNAŠVILI, T. K.: Ob odnom algoritme opredelenija šaga kvantovanija

- v sistemach setevogo planirovanija i upravljenija. Moskva, Trudy MGPI imeni V. I. Lenina 1968.
- [10] GOLENKO, D. M.: Statističeskije metody setevogo planirovanija i upravljenija. Moskva, Nauka 1968.
- [11] TRÁVNIK, I.: Frekvencia aktualizácie plánov. Ekon. mat. Obzor 1972, č. 2.
- [12] AKSENOVA, V. — ŠVYRKOV, Ju.: Buržoaznyje ekonomisty o kapitalističeskom „planirovaniji“. Vopr. Ekon., 1972.
- [13] Ekonomičeskaja encyklopedija: Promyšlennost' i strojitel'stvo. Moskva 1965, č. 1, 2, 3.
- [14] LENIN, V. I.: Spisy, zv. 32. Bratislava, NPL 1958.

ПЕРМАНЕНТНОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ С АСПЕКТОВ МОДЕЛИРОВАНИЯ

ТРАВНИК, Игор

Сначала автор формулирует общую модель процесса планирования, на основе которого затем объясняет сущность проблемы перманентности планирования. Для решения проблемы автор предлагает такой подход, который состоит в использовании некоторых свойств математических моделей, используемых в планировании и приводит пример из области линейного программирования. Такой подход можно развить на методы лимитные и методы оптимизации, сформулированные для так наз. одноразовых и постоянных процессов. В заключении статьи автор разбирает некоторые практические аспекты использования предлагаемого плана.

MODEL ASPECTS OF PERMANENT PLANNING

TRÁVNIK, Igor

The author first of all formulates a general model of planning process on the basis of which he then explains the essence of permanent planning. For solving the problem of permanent planning he proposes an approach consisting in utilization of some properties of mathematical models used in planning and presents an example from the area of linear programming. This approach can be extended on limiting and optimizing methods that are formulated for processes occurring only once and so called permanent processes. In the conclusion of this article the author considers some practical aspects for applications of the proposed approach.

Poznámka recenzenta

Vcelku považujem autorov prístup k otázke permanentnosti plánovania za veľmi podnetný, za dobré východisko pre ďalšie rozpracúvanie tohto závažného a aktuálneho problému. Uvádzam k nemu však niekoľko pripomienok, ktoré majú prispieť k ďalšiemu objasneniu problematiky.

V tej časti článku, kde autor formuluje vlastný problém permanentného plánovania a načrtáva možnosti jeho riešenia, kľúčové postavenie zaujímajú také pojmy a kategórie, ako zastaranie plánu, náklady zo zastarania, intenzita plánovania a náklady na plánovanie. Domnievam sa, že pri všeobecnom vymedzení nákladov zo zastarania autor dostatočne nerespektuje tézu formulovanú na str. 342, podľa ktorej „jednotlivé plány . . . zastarávajú hneď od okamihu svojho vydania“. Z nej totiž vyplýva, že do celkového objemu týchto nákladov treba začleniť aj straty zo zastarania plánu za obdobie $t_0 - t_n$, avšak ako náklad za obdobie $t_n - t_r$ brať len diferenciu medzi stratou, ktorá by vznikla ponechaním pôvodného plánu a stratou vyvolanou zastaraním aktualizovaného plánu počas tohto obdobia.

Z troch skupín nákladov na plánovanie, vymedzených na str. 344, autor považuje za rozhodujúcu tretiu, ktorá zahŕňa náklady „na prechod systému z jeho skutočného stavu v čase aktualizácie plánu do stavu považovaného novým plánom za východiskový stav“. Z uvedenej definície je zrejme, že nejde o náklad na plánovanie vo vlastnom zmysle slova, ale o náklad spojený s praktickým prevodom príslušného systému na inú trajektóriu rozvoja. Tento typ nákladu nie je teda zložkou výdavkov spojených priamo s aktualizáciou plánu, ale nie je ani nevyhnutným dôsledkom procesu aktualizácie. Pri korekciách, vynútených odklonom reálneho vývoja od plánovaného, sa totiž v praxi za východiskový bod opravenej trajektórie berie najčastejšie skutočný stav, ku ktorému systém dospel v určitom časovom momente (čiže neuplatňuje sa zväčša Turnpike princíp).

Formalizácia funkčných závislostí jednotlivých typov nákladov (ktorá sa robí na strane 345, má význam skôr pre hlbšie pochopenie vnútorných súvislostí skúmaného problému ako pre jeho praktické riešenie. Zaväzuje totiž obsahovo značne neurčité a do konkrétnych dimenzií ťažko prevoditeľné kategórie, s ktorými by nebolo správne narábať ako s exaktne merateľnými veličinami. To konštatuje aj autor na strane 346, keď hovorí: „ . . . pojmy náklady na plánovanie a náklady zo zastarávania (sú) vo všeobecnosti príliš široké na to, aby umožnili vhodnú kvantifikáciu výšky príslušných nákladov v závislosti od určitej intenzity plánovania.“ Prechádza preto od širšej formulácie úlohy (určovanie optimálnej intenzity plánovania prostredníctvom minimalizácie jeho nákladov) k tzv. redukovanému problému permanencie plánovania, ktorý sa obmedzuje na hľadanie vhodného časového rytmu aktualizácie plánov. Týmto prechodom sa rozhodne dostáva do jednoduchšej a konkrétnejšej polohy formulácia celej úlohy, čo však neplatí v rovnakej miere aj o obsahovej stránke jej riešenia. (V tejto poslednej otázke sa mi zdá byť postoj autora príliš optimistický.) Spomínaná redukcia je totiž v článku zviazaná so sériou nových predpokladov, z ktorých najmä dva, pre riešenie úlohy veľmi závažné, nepovažujem za dostatočne oprávnené. Ide jednak o predpoklad, že limity prípustného zastarania plánu sú známe (vystupujú teda ako „zvonku“, exogénne zadaný parameter), jednak o tvrdenie, podľa ktorého, ak sú známe náklady zo zastarávania, sú automaticky známe aj náklady na plánovanie a ich závislosť od rytmu aktualizácie (str. 346). Použitím týchto predpokladov sa ťažiskové zložky nastoleného problému neriešia, ale iba obchádzajú. Preto aj po prihladnutí na charakter

modelového prístupu, načrtnutého v bode (3), nepovažujem ešte za prakticky preukázaný záver autora, že tento prístup už poskytuje možnosť formulovať matematické metódy použiteľné na určenie vhodného rytmu aktualizácie plánov (str. 350). (Treba poznamenať, že sám modelový prístup, o ktorom je reč, má veľmi rámcovú povahu a obsahuje aj niektoré diskutabilné prvky — napr. pokiaľ ide o chápanie dynamiky parametrov pri optimálnom riešení príslušnej úlohy v čase t_0 a t_n .)

Celý skúmaný problém by sa dostal do značne reálnejšej polohy, ak by sa ho autor pokúsil aspoň rámcovo diferencovať so zreteľom na rôzne úrovne plánovania a rôzny charakter plánovaných procesov (homogénne, zložité, čiastkové, komp'exné, ovládateľné v kratších alebo dlhších časových intervaloch a pod.). V závislosti od uvedených dvoch faktorov sa totiž výrazne mení jednak reálna postihnuteľnosť, kvantifikovateľnosť sledovaných kategórií a veličín, jednak ekonomická nevyhnutnosť, praktická obťažnosť a možná frekvencia aktualizácie plánov. Pri takejto diferenciácii by teda bolo možné zhruba určiť, v ktorých prípadoch sa dá riešenie problému permanentného plánovania navrhnutým spôsobom (už pri terajšom stupni jeho rozpracovania) považovať za viac-menej reálne a v ktorých prípadoch ostáva toto riešenie ešte v prevažujúco teoretickej polohe.

Pavel Hoffmann

Zo zahraničnej vedy

O protirečeniach medzi záujmami socialistickej spoločnosti a podnikového kolektívu*

GOLIKOV, V. A.

Protirečenia medzi spoločnosťou a kolektívom, ako aj každé iné protirečenia v spoločnosti, majú konkrétne historický spoločenský charakter. Za socializmu je to spojené s istou ekonomickou osamostatnenosťou štátnych podnikov. Táto osamostatnenosť sa prejavuje predovšetkým v tom, že socialistický výrobný kolektív má určitú samostatnosť v držbe, využívaní a disponovaní vlastníctvom výrobných prostriedkov. Táto sa prakticky realizuje chozrasčotom. Ako je známe, vďaka tejto osamostatnenosti sa v rámci jednotného procesu spoločenskej reprodukcie uskutočňuje ekonomický kolobeh a obrat podnikových fondov samostatne.

Chozrasčotná forma ekonomickej osamostatnenosti podnikov vtláča pečať charakteru zospoločensťenej práce, vyvolávajúc v nej rad protirečení, ktoré sa musia včas odhaľovať, riešiť a kladne využívať socialistickou spoločnosťou. Tieto protirečenia nevznikajú len žive'ne, ale aj ako dôsledok vedomého, plánovitého riadenia hospodárstva, ktoré je organicky spojené s tovarovo-peňažným charakterom socialistických výrobných vzťahov.

Plánovitá organizácia hospodárskej činnosti socialistického podniku znamená, že spoločnosť vedome uskutočňuje zákonitý ekonomický rozvoj každého podniku a celej spoločnosti. Osamostatnenie kolobehu podnikových fondov vnútri jednotného spoločenského výrobného procesu, samofinancovanie a zodpovednosť chozrasčotného podniku nevyhnu'ne vyvoláva nielen určitú samostatnosť, ale aj určitú činnosť podniku nekontrolovateľnú zo strany celej spoločnosti. V dôsledku týchto príčin medzi socialistickou spoločnosťou a podnikom, presnejšie jeho kolektívom, neustále pôsobia a existujú protirečenia. Jednou z konkrétnych a najdôležitejších foriem takýchto protirečení je protirečenie medzi *spoločenským*

* Článok bol napísaný pre Ekonomický časopis.

vlastníctvom výrobných prostriedkov a kolektívnou (v rozsahu podniku) držbou, disponovaním a využívaním výrobných podmienok a vyrábanou produkciou.

Dané protirečenie je zároveň protirečením medzi bezprostredným spoločenským charakterom práce a do určitej miery skrytým spoločenským charakterom predať, ktorý sa prejavuje len nepriamou, na trhu prostredníctvom kúpy a predaja tovarov.

Dlhý čas platilo v teórii i praxi, že vzťahy medzi socialistickými podnikmi v celom svojom súhrne a konkrétosti sa podchyťávajú bezprostredným zásahom štátu. Podobný prístup vychádzal z toho, že práca podnikov sa považovala za bezprostredne spoločenskú prácu a produkty práce podnikov sa považovali za užitočné pre spoločnosť bez akejkolvek výmeny. Ako vieme, táto okolnosť vyvolávala v mnohých prípadoch nezodpovednosť kolektívov socialistických podnikov za kvantitu a kvalitu výroby. Bolo to spojené s vôľovým plánovaním a zameraním celej činnosti podniku z hľadiska spoločnosti a viedlo to neraz k nesprávnym výpočtom, chybám a subjektívnym protirečeniam.

V skutočnosti na jednej strane za socializmu práca podnikového kolektívu vďaka spoločenskému štátnemu vlastníctvu výrobných prostriedkov má bezprostredne spoločenský charakter. Ale na druhej strane ešte nie je dostatočne rozvinutá a dopĺňa sa nepriamym vyjadrením a priznaním spoločenského charakteru práce. Je to podmienené tým, že jednotlivý podnik je v istom vzťahu držiteľom, disponovateľom a užívateľom výrobných prostriedkov a vyrábanej produkcie. Z tohto dôvodu v dôsledku spoločenskej delby práce produkty vyrábané socialistickým podnikom sú tovarmi, ktoré majú úžitkovú hodnotu a hodnotu. Za socializmu z toho vyplýva protirečenie medzi úžitkovou hodnotou a hodnotou, ktoré sa prejavuje ako protirečenie medzi konkrétnou a abstraktnou prácou, a toto protirečenie vyjadruje protirečenie medzi spoločenským charakterom práce (v dôsledku spoločenskej delby práce) a osamostatneným charakterom práce podnikového kolektívu (v dôsledku toho, že podnik má v držbe, disponuje a využíva výrobné prostriedky a vyrobenú produkciu).

Ale toto protirečenie nie je antagonistické, pretože výrobcovia a spotrebiteľia (v mene iných socialistických podnikov) sú kolektívnymi vlastníckymi výrobných prostriedkov a produkcie, ktorú vyrobili. Neantagonistický charakter týchto protirečení je predurčený tým, že celá spoločnosť vytvára podmienky a zameriava činnosť všetkých jednotlivých podnikov tak, aby zodpovedala spoločenským záujmom upevňovania a rozvoja socializmu a výstavby komunizmu.

Podľa mienky niektorých ekonómov, protirečenie typické pre tovar v socialistickej spoločnosti môže vzniknúť v dvoch prípadoch: po prvé — v dôsledku nesprávneho plánovania výroby, ktoré neberie do úvahy možnosti výroby a spotreby spoločnosti, po druhé — v dôsledku nesplnenia správne zostaveného plánu. Celá vec však spočíva v tom, že aj pri správne zostavenom pláne a jeho splnení sa neodstraňuje protirečenie, iba sa rýchlejšie a voľnejšie rieši.

Protirečenie medzi osamostatneným charakterom práce a spoločenským charakterom práce reprodukuje určité črty starého protirečenia tovarového hospodárstva — medzi spoločenskou a súkromnou prácou a toto protirečenie môže byť vyriešené len prostredníctvom tovarovej výmeny. Uvedené protirečenie nevyhnutne nadobúda formu rozdielov medzi individuálnymi a spoločensky nutnými pra-

covnými nákladmi a formou rozdielov medzi konkrétnou a abstraktnou prácou; tieto rozdiely sa prekonávajú v procese formovania spoločenskej hodnoty a jej realizácie.

Možnosť úspešného riešenia spomínaného protirečenia je spojená s činnosťou štátnych orgánov, a hlavne s tým, do akej miery včas a správne, za účasti podnikových kolektívov, nachádzajú ukazovateľov hodnotenia hospodárskej činnosti podniku, s ktorými musí byť v priamej závislosti systém materiálneho a morálneho odmeňovania kolektívov. Jedným z dôležitých prostriedkov v tomto vzťahu je v súčasnom období nevyhnutný plánovaný ukazovateľ objemu realizovanej produkcie určený zhora, z centra pre každý chozrasčotný podnik, a tiež určenie radu iných ukazovateľov, ktoré sa sústavne zdokonaľujú direktívnymi orgánmi.

Pre zabezpečenie materiálnej zainteresovanosti a zodpovednosti podnikových kolektívov na raste výroby a zvýšení jeho ekonomickej efektívnosti má význam nielen výber progresívnych ukazovateľov hodnotenia hospodárskej činnosti, ale aj dostatočne *zdôvodnený systém zohľadnenia týchto ukazovateľov*, nájdenie správnych kritérií spoločenskej užitočnosti vyrobeného produktu, pretože naše plány donedávna, a v istej miere aj teraz, orientovali podniky na výrobu produkcie v kusoch, metroch, tonách a iných ukazovateľoch, ktoré brali do úvahy len množstvo úžitkovej hodnoty produktu. V minulosti vlastne neexistoval premyslený a vedecky podložený systém jej kvalitatívnych meradiel. Bádanie v tejto oblasti sa začalo najmä septembrovým plénom ÚV KSSZ (1965) a dnes úspešne pokračuje.

V danom systéme naturálnych ukazovateľov nevznikala zainteresovanosť podnikov na zlepšení úžitkových vlastností vyrábanej produkcie. Takýto systém ukazovateľov vyvolával protirečenia medzi záujmami celej spoločnosti a záujmami jednotlivých podnikov. Napríklad v mnohých odvetviach ťažkého strojárstva sa objem produkcie určuje výpočtom na 1 tonu váhy. Čím viac vážila napríklad valcovacia stolica, tým viac sa započítalo vyrobenej produkcie.

Boj za vysokú kvalitu je najdôležitejší prostriedok riešenia protirečenia medzi ekonomickými záujmami spoločnosti a podnikového kolektívu, pretože je to jeden z existujúcich faktorov rastu produktivity práce a zvyšovania efektívnosti výroby.

Vysokú kvalitu výrobkov diktuje tiež súčasná vedeckotechnická revolúcia, ktorá si vyžaduje zvyšovanie spoľahlivosti a trvácnosti tak jednotlivých elementov výrobku, ako aj celého výrobku a tiež boj dvoch sústav. Zvyšovanie kvality vyrábaných výrobkov je napokon podstatným faktorom *efektívnejšieho využívania surovín a materiálov*. „V terajších podmienkach,“ hovoril L. I. Brežnev, „ak máme na zreteli efekt pre celé národné hospodárstvo, lepšie znamená takmer vždy aj viac.“ (XXIV. zjazd KSSZ, s. 58.) Inými slovami, pri jednom a tom istom množstve materiálov, spotrebovaných vo výrobe, spoločnosť môže dlhší čas a plnšie uspokojovať svoje potreby. Napríklad zvýšenie metalurgickej hodnoty rúd, výhrevnosti paliva, značky cementu, kovu, umelých hmôt atď. umožňuje značne zvýšiť množstvo výrobkov z toho istého množstva východiskových materiálov. A na druhej strane, vyššia pevnosť kovu, zvýšenie pracovnej kapacity motorov, strojov a prístrojov, životnosť elektrických prístrojov a aparatúry sú akoby rovnocenné dodatočnej výrobe výrobkov.

Avšak zvyšovanie kvality výrobkov si spravidla vyžaduje dodatočné pracovné náklady a prostriedky. Aby zvyšovanie kvality výrobkov napomáhalo nielen lepšie využívanie materiálov, ale zabezpečovalo aj rast efektívnosti výroby, je nevyhnutné znížiť celkové náklady v prepočte na jednotku úžitkovej hodnoty výrobku. Ináč sa zvyšovanie kvality výrobkov zmení z ekonomickej úlohy len na technickú úlohu. A efektívnosť výroby sa môže nielen nezvyšovať, ale aj klesnúť, t. j. zvýšenie kvality výjde príliš drahé. Preto pri plánovaní zvyšovania kvality technické plánovanie musí byť sprevádzané ekonomickým plánovaním.

Zvyšovanie kvality je komplexným problémom, ktorý si vyžaduje brať do úvahy rôzne stránky hospodárskej činnosti podniku, ale predovšetkým technické zdokonaľovanie výroby a úplné využívanie všetkých výdobytkov vedecko-technickej revolúcie. XXIV. zjazd KSSZ vytýčil úlohu v novom päťročnom pláne systematicky si osvojovať výrobu technicky nových, dokonalejších výrobkov a zvyšovať kvalitu výrobkov vo všetkých odvetviach národného hospodárstva. Na konci päťročnice počet výrobkov vyrábaných so štátnou značkou kvality musí predstavovať asi 15 tisíc. Ale už r. 1974 predstavoval 21 tisíc výrobkov.

Strana i štátne orgány v priebehu mnohých rokov rozpracovali celý systém opatrení vedeckého riadenia kvality výrobkov. Po prvé, r. 1965 bolo prijaté špeciálne opatrenie vlády o zlepšovaní práce v oblasti štandardizácie a v rokoch 1967—1968 bola v podstate ukončená revízia zastaraných štandardov. V mnohých štátnych štandardoch sú zafixované zvýšené požiadavky na výrobky, ktoré zabezpečujú potreby národného hospodárstva, ako aj konkurenciu sovietskych tovarov na zahraničných trhoch. Základom plánovitého zvyšovania kvality priemyselných výrobkov je uskutočnenie štátnej štandardizácie najdôležitejších druhov výrobkov.

Po druhé, do tohto systému opatrení patrí *uskutočnenie štátnej atestácie kvality výrobkov*, podľa ktorej sa všetky výrobky klasifikujú podľa troch skupín. Do prvej skupiny patria výrobky, ktorých kvalita je vyššia, alebo zodpovedá úrovni najlepších výrobkov vo svetovej praxi, do druhej skupiny patria výrobky zodpovedajúce štátnym štandardom len určitý čas, no perspektívne budú zamenené, do tretej skupiny patria výrobky, ktoré nezodpovedajú nevyhnutným súčasným potrebám, a preto sa musia prestať vyrábať. V celej krajine sa robí štátna atestácia výrobkov a udeľujú sa značky kvality tým výrobkom, ktoré zodpovedajú najlepším svetovým vzorkám, alebo ich prevyšujú. Takéto vyznamenanie už majú tisíce druhov výrobkov.

Tretím smerom v systéme vedeckého riadenia kvality sovietskymi štátnymi orgánmi je ekonomická stimulácia výroby vysokokvalitných výrobkov prostredníctvom cien. Na výrobky, ktoré získali značku kvality, sa určuje vyššia cena, čo zvyšuje materiálnu zainteresovanosť podnikov na výrobe vysokokvalitných výrobkov. Tento centralizmus v hospodárskom riadení sa spája s demokratizmom a rozvojom miestnej iniciatívy a skúseností podnikových kolektívov rôznych oblastí a miest. A napokon, ekonomická reforma a chozrasčotný systém vytvárajú široké predpoklady a stimuly na zvyšovanie kvality výrobkov, pretože objem realizovanej produkcie závisí bezprostredne od jej kvality. Ako vidieť, zvyšovanie kvality produkcie je jednou zo základných otázok rozvoja ekonomiky

socialistickej spoločnosti, pretože umožňuje využívať a včas riešiť neantagonistické protirečenia.

Avšak ako ukázala experimentálna preverka i prax, zohľadňovanie množstva i kvality výrobkov musí byť diferencované podľa jednotlivých skupín podnikov. Ocenením ukazovateľa objemu vyrábanej produkcie v odvetviach s vysokou materiálovou náročnosťou a s veľkými rozdielmi v rentabilite je tzv. normatívna hodnota spracovania (NHS). Ukazovateľ čistej produkcie a podmiennečne čistej produkcie ukazuje sa byť účelný v materiálovo náročných odvetviach, kde niet podstatných rozdielov v úrovni rentability a hlavne v jednotlivých odvetviach strojárstva, v chemickom a potravinárskom priemysle. Prítom s úpravou cien čistá alebo podmiennečne čistá produkcia sa môže stať efektívnym ukazovateľom a s úspechom sa môže používať v rôznych odvetviach priemyslu. Ukazovateľ normatívnej prácnosti, ktorý je bezprostredne spojený s nákladmi živej práce, má perspektívny význam zvlášť pre vnútropodnikový rozpočet.

Bezpochyby je nevyhnutná evidencia výrobkov i v naturálnom vyjadrení, ktoré meria množstvo i kvalitu výrobkov, zmeny úžitkovej hodnoty. Pojem *kvalita výrobku* musí obsahovať široký okruh ukazovateľov: technické, prevádzkové, životnosť, technologickosť (s prihliadnutím na použitie progresívnych materiálov), konštruktérsko-umelecké vlastnosti, stupeň štandardizácie a unifikácie konštrukcií.

Aby sme napríklad zmerali kvalitu strojov a zároveň ich produktivitu, v mnohých odvetviach strojárstva sa rozpracúva systém mnohých parametrov. Napríklad pri charakteristike produktivity stroja na rezanie kovov sa prihliada na výkonnosť motora, množstvo originálnych súčiastok, obrátov za minútu, pomer výkonnosti k váhe atď. Tieto parametre sa prevádzajú na jednotný ukazovateľ. Na to sa používa štatistický systém alebo nomogramy (pri nevelkom počte parametrov).

V súvislosti s hospodárskou samostatnosťou podnikov existuje *neúplný súlad cieľov celej socialistickej výroby s bezprostredným cieľom jednotlivých socialistickej podnikov*. Preto k hodnoteniu činnosti podniku a spoločnosti nesmieme pristupovať z rovnakých pozícií.

Tento názor v sovietskej ekonomickej literatúre najlepšie vysvetlil V. N. Čerkovec [1], ktorý správne konštatoval, že v našej literatúre sa nekládla otázka o odlišnosti cieľov spoločnosti a podniku v socialistickej ekonomike, ale obyčajne sa hovorilo o jednotnom ciele socialistickej výroby, ktorý určuje jednotu záujmov spoločnosti ako celku a každej jej jednotlivéj časti. Osobitné záujmy podniku, ako správne píše V. N. Čerkovec, sa spravidla spomínajú vtedy, keď sa prejavujú v lokálpatriotických tendenciách, ktoré poškodzujú spoločenské záujmy.

Podstatou procesu socialistickej výroby, a teda cieľom socialistickej výroby je čo najvyššia výroba potrebného produktu a nadproduktu v rozsahu celej spoločnosti. Pretože socialistický podnik je súčasťou socialistickej spoločenskej výroby a spočíva na spoločenskom socialistickom vlastníctve výrobných prostriedkov, jeho činnosť je tiež podriadená tomuto cieľu.

V súvislosti s tým celý systém centrálnych ukazovateľov plánu je úlohou, ktorú vytyčuje spoločnosť podniku a ktorá vyjadruje podiel na spoločnej práci i uskutočňovať spoločného cieľa. Ale socialistický podnik sa usiluje splniť štátny

plán predovšetkým vďaka svojej materiálnej zainteresovanosti, kvôli zisku, a to čo najvyššiemu. Spoločnosť nemôže ignorovať tento objektívny cieľ podniku, musí ho využívať v záujmoch podniku i celej spoločnosti.

Podľa názoru V. N. Čerkovca, medzi cieľom spoločnosti a cieľom podniku vzniká protirečenie len vtedy, keď tieto ciele nemožno zosúladiť. „Ak spoločnosť — píše — „nenachádza dost pružných foriem plánovitého riadenia chozrasčotných podnikov, alebo nepočíta s cieľom, ktorý vyjadruje ich ekonomickú osamostatnenosť a materiálny záujem na vyrábaných výrobkoch, *rozdiely cieľov spoločnosti a podniku sa menia v protirečenie.*“ [1, s. 131] (Podčiarkol V. G.)

V. N. Čerkovec ďalej píše o prejave daného protirečenia v tom, že podnik sa snaží skryť svoje vnútorné rezervy, získať nízky plán, plniť plán tým, že vyrába preň najvýhodnejšie výrobky, čím narúša plánovaný sortiment, nesnaží sa o vysokú kvalitu výrobkov, o zníženie ich vlastných nákladov, nie je zainteresovaný na zavedení novej techniky a dokonalejších technologických postupov atď.

V skutočnosti všetky tieto formy a prejavy protirečenia medzi cieľom spoločnosti a cieľom podniku sa vyskytovali len v období zastaraných ekonomických foriem organizácie a riadenia hospodárstva v podnikoch, t. j. do septembrového pléna ÚV KSSZ (1965). Zavedenie nových foriem organizácie hospodárstva v chozrasčotných podnikoch pri prechode podnikov na úplný chozrasčot sa našli také formy organizácie hospodárstva v chozrasčotnom podniku a také ukazovatele hodnotenia chozrasčotnej činnosti podnikov, pri ktorých sa dosahuje správne, vedecky podložené spájanie spoločenských cieľov a cieľov podniku, t. j. také zosúladovanie protikladných strán a stavu protirečení, ktorých vyriešenie zabezpečuje rozvoj výroby súčasne v záujme spoločnosti i v záujme podniku.

Zisk spĺňa funkciu jedného z ekonomických cieľov socialistického výrobného kolektívu v súvislosti s tým, že tento zisk ostáva podniku — ak nie úplne, tak sčasti. Pretože norma odvodu z celkového zisku do fondov podniku je vopred zafixovaná, ekonomickým stimulom činnosti podniku je *celý zisk*. V tom prípade pôsobí priamo proporcionálne závislosť — čím vyšší je hrubý zisk, tým vyššia je aj tá jeho časť, ktorá pripadá podniku. V súvislosti s tým má veľký význam určenie dlhodobopôsobiacich plánovaných normatífov odvodov zo zisku do fondov materiálneho stimulovania podniku, pretože zvýšenie zisku nie je len cieľom kolektívu, ale aj štátnou úlohou. Ako je známe, sústavné výkyvy normy odvodov zo zisku do podnikových fondov nenapomáhajú stabilizáciu úspechov hospodárskej činnosti podnikov.

Zisk plní funkciu cieľa socialistickej výroby chozrasčotného podniku v porovnaní s vlastnými nákladmi výroby. Takéto porovnanie je objektívne nevyhnutné, pretože zisk vystupuje ako peňažný prebytok nad peňažnými nákladmi podniku na výrobu a realizáciu produkcie.

Avšak takýto ukazovateľ miery zisku sa môže dostať do protirečenia s kvalitou výrobkov, ak zníženie vlastných nákladov vedie k zvýšeniu zisku na úkor zníženia kvality výrobkov. Preto, aby sa toto protirečenie riešilo predovšetkým v záujmoch spoločnosti, sa zaviedol druhý spôsob miery zisku, ktorý sa vyjad-

ruje vzťahom zisku k hodnote základných výrobných fondov a obratových prostriedkov. Vďaka tejto forme rentability zavedenia vyšších cien pre kvalitnejšie tovary sa stalo možným dokonca zvýšenie vlastných nákladov, ak sa pri tom zvýšenie kvality výrobkov uskutočňuje ešte vo väčšom rozsahu.

Pred ekonomickou reformou materiálne stimulovanie chozrasočtného podniku nestimulovalo podnikový kolektív k tvorbe alebo preberaniu napätých plánov, posúvalo ho k zostaveniu nízkeho plánu, pretože väčšiu časť zisku dostával podnik *pri prekročení plánu*. Dnes, ako vieme, najväčšia časť zisku ostáva podniku pri splnení plánu, v menšej miere pri prekročení plánu a ešte v menšej miere pri nesplnení plánu (podľa zisku alebo objemu realizovanej produkcie). Pri takej forme ekonomických vzťahov medzi podnikom a spoločnosťou protirečenie medzi nimi stimuluje podnikový kolektív k odhaleniu výrobných rezerv, zapojeniu ich do plánu a k využívaniu. Z toho ziskava aj spoločnosť, pretože sa zvyšuje aj zisk pripadajúci spoločnosti v dôsledku rastu výroby.

Neantagonistické protirečenie v ekonomických vzťahoch medzi spoločnosťou a podnikom sa prejavuje aj *v rozdelení zisku medzi nimi*. Pri jednom a tom istom množstve zisku zvýšenie podielu zisku, odvádzaného do štátneho rozpočtu, je tým vyššie, čím menej zisku ostáva podniku. A naopak, čím menej zisku môže byť odvedené do štátneho rozpočtu, tým viac zisku ostáva podniku. No toto protirečenie je tiež neantagonistické, pretože zisk, ktorý ide do rozpočtu, a zisk, ktorý ostáva podniku, zostáva nakoniec samotným pracujúcim.

Socialistická spoločnosť je zainteresovaná na riešení tohto protirečenia určením optimálneho vzájomného vzťahu v uvedenom rozdelení zisku medzi spoločnosťou a podnikom, t. j. v takých proporciách, pri ktorých sa uspokojujú nevyhnutné potreby podniku a spoločnosti a zabezpečuje sa rast štátneho rozpočtu, ako aj rast podnikových prostriedkov.

Avšak tento vzájomný vzťah je nedostatočný. Dôležitý význam má aj tá konkrétna forma, pomocou ktorej sa zabezpečuje toto rozdelenie zisku medzi podnikom a spoločnosťou. Pred reformou odvody zo zisku do štátneho rozpočtu nezáviseli od veľkosti fondov, ktoré mal podnik. Preto odvody zo zisku do štátneho rozpočtu nevytvárali materiálnu zainteresovanosť (a zodpovednosť) podniku na lepšom využívaní podnikových fondov.

V tomto období sa materiálna zodpovednosť podniku za využívanie fondov určovala veľkosťou amortizačných odvodov, ktoré predstavovali v priemere 5-6 rubľov na 100 rubľov základných fondov. Pretože veľkosť prémie sa určovala iba v závislosti od úspor bežných nákladov, podnik bol materiálne zainteresovaný na získaní čo možno najvyšších investícií z prostriedkov štátneho rozpočtu. V mnohých prípadoch vyhral ten podnik, ktorý si zabezpečil z dodatočných investícií pomerne nevelkú úsporu bežných nákladov, kým z národohospodárskeho hľadiska takýto smer investícií sa ukazoval ako neracionálny.

V súvislosti s uzneseniami septembrového pléna ÚV KSSZ (1965) racionálne využívanie výrobného aparátu existujúceho v národnom hospodárstve sa dnes značne stimuluje prostredníctvom takej ekonomickej páky, ako sú odvody z fondov.

Vďaka zavedeniu odvodov z fondov, sa výrobný aparát a iné materiálne hodnoty, ktoré sú v podniku, využívajú racionálnejšie. V dôsledku toho potreba investícií sa zámerné znižuje a uvoľnená časť národného dôchodku môže byť odvedená do fondu spotreby. Stačí povedať, že zvýšenie výroby len o jedno percento z jednotky základných výrobných fondov krajiny znamená úsporu akumulácie národného hospodárstva takmer o 3 miliardy rubľov.

Na určenie veľkosti odvodu z fondov musíme mať reálne údaje o objeme výrobných fondov. Avšak ich zosúladenie bolo donedávna nedostatočné. Dnes sa presnejšie určuje hodnota základných fondov a obrátových prostriedkov podľa odvetví, jednotlivých výrob a podnikov. Pritom sa rieši otázka, či pri určovaní celkovej úrovne odvodu z fondov treba vychádzať z prvotnej alebo zostatkovej hodnoty výrobných fondov. Výpočet sadzieb odvodu z fondov zo zostatkovej hodnoty privedie k umelému brzdeniu technického pokroku, pretože podniky nebudú ekonomicky zainteresované na odpisoch bilancie zastaranej techniky. Ako tvrdia mnohí ekonómovia, najsprávnejšou базou pre výpočet sadzieb odvodu z fondov je podľa všetkého reprodukčná hodnota. Jej uplatnenie si vyžiada systematické prehodnocovanie hodnoty fondov. Preto je účelné, podľa nášho názoru, viesť rozpočet vychádzajúc z úplnej hodnoty základných výrobných fondov podnikov.

Aby odvody z fondov slúžili ako efektívna forma riešenia protirečení medzi spoločnosťou a podnikom, je dôležité preanalizovať faktor času v pohybe rôznych častí výrobných fondov a hlavne určiť závislosť medzi veľkosťou odvodu a rýchlosťou obratu výrobných fondov. V tejto oblasti musí ekonomická veda i prax prekonať veľa ťažkostí.

Nemenej dôležitý význam pri riešení protirečenia medzi spoločnosťou a kolektívom v súvislosti s určením odvodu z fondov má riešenie otázky, aká musí byť sadzba odvodu z fondov: jednotná pre všetky odvetvia a podniky alebo diferencovaná. Experimentálne výpočty, urobené v tomto smere na VVEÚ Štátneho plánu ZSSR, ukazujú účinnosť diferenciacie prirážok na výrobné fondy. Vďaka tomu sa vytvárajú podmienky zodpovedajúce vplyvu na vzájomný vzťah cien a stimulovanie technického pokroku.

V tomto smere sa musí prejavovať tendencia vyrovnávania normatífov odvodu z fondov, čo vyplýva z podmienok hospodárskeho rozpočtu, ekvivalentnosti tovarovo-peňažných vzťahov, vytvorenia objektívne rovnakých podmienok pre výrobnú činnosť podnikov.

Normatívy odvodov z fondov sa dávajú podnikom vopred s tým, aby každý výrobný kolektív mal jasné finančné povinnosti voči štátu na dlhšie obdobie. Pritom pre každý normálne pracujúci podnik musí byť vytvorená možnosť disponovať časťou zisku nevyhnutného na vytvorenie fondov stimulovania.

Odvod z fondov, ako vidieť, musí mať vysoký podiel v zisku podniku. Avšak nemusí byť príliš vysoký, aby neobmedzoval ekonomickú zainteresovanosť kolektívov na používaní dokonalejších výrobných prostriedkov, novej pokrokovej techniky.

Nové a rekonštruované podniky v začiatočnom období po ich zavedení do

prevádzky prekonávajú známe ťažkosti pri zavádzaní odvodu z výrobných fondov, pretože výrobné náklady v prvých rokoch využívania sú pomerne vysoké. V súvislosti s tým veľký význam pri riešení protirečenia medzi spoločnosťou a podnikom má oslobodenie od odvodov z fondov na normatívnu lehotu využívania výrobných kapacít novovybudovaných podnikov.

Problém nákladov na začatie výroby s novou technikou, zvlášť v podnikoch, ktoré po prvýkrát pristupujú k ich využívaniu, súvisí s dlhodobým rozpracovaním prvej prípravy a spustenia novej techniky do masovej výroby, t. j. nevyhnutnosťou rýchleho skrátenia termínov. Náklady na využitie novej techniky vedú k dočasnému zvýšeniu hodnoty nových výrobkov. Dodatočné náklady na výrobné prostriedky a prácu sú spravidla niekoľkokrát menšie ako úspory, ktoré získava národné hospodárstvo, avšak podnikom-výrobcom je niekedy nevhodné zvyšovať kvalitu vyrábaných výrobkov, zväčšovať možnosti ich efektívnejšieho fungovania, lebo pri tom sa ukazovatele zisku a rentability zhoršujú. V súvislosti s tým existuje *protirečenie medzi nevyhnutnosťou zavedenia novej techniky a ťažkosťami jej uplatnenia pre vysoké náklady využitia*.

Toto protirečenie v mnohých prípadoch vysúpuje ako protirečenie medzi spoločnosťou a kolektívom, pretože pre celé národné hospodárstvo využitie novej techniky je ekonomicky výhodné, ale podniku, ktorý si osvojuje výrobu tejto techniky, je v daných podmienkach ekonomicky nevýhodné. Aby sa zabezpečoval technický pokrok národného hospodárstva, socialistická spoločnosť nachádza cesty jeho riešenia — vytvára fond zavádzania novej techniky. Použitie daného fondu umožňuje sformovať takú cenu výrobkov, pri ktorej výroba novej techniky sa stáva výhodnou tak pre spotrebu, ako aj pre výrobu, tak pre celú spoločnosť, ako aj pre jednotlivý kolektív.

Počnúc rokom 1960 dôležité miesto v systéme financovania technického pokroku mnohých odvetví priemyslu patrí fondu na zavádzanie novej techniky. Tento fond sa vytvára z odvodov z plánovaných vlastných nákladov porovnateľnej, ako i novej produkcie. Odvody prostriedkov do fondu zavádzania novej techniky uskutočňujú všetky podniky, kým z neho dostávajú len tie, v plánoch ktorých sa počíta so sériovým zavedením nových výrobkov. Prostriedky fondu na zavádzanie novej techniky boli dlho zamerané na náhradu nákladov len z prípravy a osvojenia výroby nových výrobkov strojárstva. Od začiatku r. 1965 fond na zavádzanie novej techniky sa využíval aj na stimulovanie výroby novej produkcie v podnikoch.

Na dokonalejšie a správnejšie určenie efektívnosti vedy a techniky je účelné viesť evidenciu efektívnosti nových výrobných prostriedkov v troch základných etapách. V *začiatkovej etape*, keď vysoké náklady na výrobu nových výrobkov sa obyčajne nekryjú dôchodkami, je nevyhnutné zabezpečiť maximálnu rentabilitu výroby pokrokovej techniky, ktorá sa ešte veľmi nerozšírila. V *druhej etape*, keď sa zvyšuje sériovosť, znižujú sa náklady na jednotku výroby výrobku a hrubá tržba prekračuje náklady, *normálna rentabilita* výrobkov je dostatočná. V *tretej etape*, keď sa už urýchluje morálne opotrebenie technických prostriedkov, rentabilita ich výroby musí byť *minimálna*, aby podniky boli zainteresované a usilovali sa zaviesť nové, efektívnejšie výrobné prostriedky.

Ako vieme, náklady na novú techniku a prípravu novej výroby dávajú nevyhnutný národohospodársky efekt a rentujú sa o niekoľko rokov. Ale donedávna chozrasčotné stimulovanie bolo obmedzené hlavne dosiahnutím vysokých ukazovateľov bežnej výroby v rámci ročného plánu. V dôsledku toho podniky, ktoré zavádzali novú techniku a dosahovali zvýšenie jej efektívnosti, často sa ocitali v horšom postavení (lebo nemohli počas roka dosiahnuť vysokú rentabilitu výroby) ako tie podnikové kolektívy, ktoré pokračovali vo výrobe zastaraných a máloefektívnych výrobných prostriedkov. Preto v dnešnej etape výstavby komunizmu zvlášť dôležitý význam pre zvýšenie efektívnosti vedeckotechnického pokroku získava stimulovanie podnikov k uskutočneniu dlhodobých a významných opatrení na technické zdokonaľovanie výroby a výrobu novej efektívnejšej techniky. Na XXIV. zjazde KSSZ sa poukázalo na nevyhnutnosť „posilniť zainteresovanosť pracovníkov podniku, združení a ministerstiev nielen na bežných, ale i na dlhodobých výsledkoch — na rozsiahlom zavádzaní vedeckých a technických poznatkov a zlepšovaní kvalitatívnych ukazovateľov práce podnikov“ (XXI. zjazd KSSZ, s. 448—449). V súčasnom období strana a vláda počítala s novými opatreniami na vytvorenie väčšej zainteresovanosti podnikov na zavádzaní nového zariadenia. Napríklad pri vytváraní fondov na zavádzanie novej techniky sa teraz berú do úvahy zvýšené náklady podľa rokov, v ZSSR je už rozpracované a prijaté nové nariadenie o tvorbe fondov na zavádzanie novej techniky. Zároveň je zavedený do podnikových plánov a združení ukazovateľ *objemu realizácie novej produkcie*, ktorý podľa svojich technicko-ekonomických ukazovateľov zodpovedá najvyšším úspechom domácej a zahraničnej techniky.

Je zrejmé, že na úhrade nákladov na zavádzanie nových druhov výrobkov musí mať podiel celé národné hospodárstvo. Pritom sféra uplatnenia fondu na zavádzanie výroby nových výrobkov sa musí ohraničovať úhradou nákladov na zavádzanie výroby novej produkcie, z uplatnenia ktorej ekonomický efekt získavajú podniky iných odvetví. A v ostatných prípadoch sa spravidla musí širšie využívať úver.

Avšak platný poriadok využívania fondu na zavádzanie novej techniky obsahuje rad protirečení, preto je nevyhnutné hľadať príslušné formy ich riešenia. Napríklad v súvislosti s tým, že podnikom sa uhrádza z fondu na zavádzanie novej techniky celá hodnota projektovej dokumentácie pokusnej vzorky, podnikové kolektívy nie sú materiálne zainteresované (ani zodpovedné) na znížení hodnoty zavádzaných výrobkov. A navyše, fond na zavádzanie novej techniky v mnohých prípadoch sa stáva zdrojom krytia akýchkoľvek nákladov podniku pri vytváraní novej techniky, včítane i strát z nerozumnej organizácie a prípravy výrobných procesov.

Tvorba a zavádzanie novej techniky a zároveň zdokonaľovanie organizácie výroby i práce má v socializme veľmi veľký význam. Na základe nich, ako vieme, sa dosahuje rast produktivity práce, zvýšenie efektívnosti výroby. V ekonomických vzťahoch podnikov a spoločnosti pri riešení týchto úloh existujú podstatné protirečenia.

Pre jednotlivý socialistický chozrasčotný podnik, ako správne píše D. M.

Bardin, zavádzanie nového stroja a iných výrobných prostriedkov je ekonomicky výhodné len v tom prípade, keď tento prostriedok zabezpečuje zvýšenie masy zisku aj miery zisku [2]. Ak nové pracovné prostriedky sú cenovo vyššie ako mzda nahradzovaných robotníkov, i keď sa zdajú produktívnejšie, pre chozrasčotný podnik sú ekonomicky nevýhodné (pri ostatných rovnakých podmienkach), lebo znižujú masu a mieru zisku. Pre spoločnosť je využívanie pracovných prostriedkov ekonomicky výhodné, lebo sa šetrí práca a oslobodením pracujúcich je možné vytvoriť nadprodukt vo väčších rozmeroch ako zníženie zisku v podniku, ktorý využil dané pracovné prostriedky.

Na vyriešenie tohto protirečenia, aby sa nebrzdilo uplatňovanie novej, produktívnejšej techniky, hodnota ktorej je vyššia ako mzda nahradzovaných robotníkov, socialistická spoločnosť v mene štátu prešla na voľné financovanie podnikov a ceny výrobných prostriedkov určovala v nižších rozmeroch, ako je ich hodnota. Dnes sa v tomto smere situácia zmenila, pretože značne vzrástli možnosti na vytvorenie produktívnejšej techniky. Okrem toho sa silne zvýšilo ekonomické stimulovanie podnikových kolektívov prevedených v súčasnom období na relatívne úplný chozrasčot. V týchto podmienkach ceny výrobkov ťažkého priemyslu sa blížia k ich hodnote. To bude napomáhať urýchľovanie technického pokroku a rast produktivity práce, lebo zaväzuje kolektívy projektovať a vytvárať výkonnejšie stroje na úrovni najmodernejších výtobytkov domácej a zahraničnej vedy a techniky.

Socialistický štát stimuluje riešenie spomínaného protirečenia aj celým radom iných opatrení, včítane určovania povinného direktívneho ukazovateľa zavádzania novej techniky pre každý chozrasčotný výrobný podnik. Pritom normatívny rozvoja novej techniky sa využívajú ako dodatočné hodnotové ukazovatele pri formovaní fondu materiálneho stimulovania podnikov (podiel nových výrobkov).

Určovanie direktívnych úloh zavádzania novej techniky podnikom je spojené so zvýšením úlohy ukazovateľov zavádzania novej techniky v technicko-ekonomickom zdôvodnení výrobných plánov. V súčasnosti ukazovatele technického pokroku sa široko odrazili v operatívnom plánovaní podnikov.

Dôležitou úlohou plánovania a stimulovania technického pokroku je skrátenie lehôt vytvárania a zavádzania novej techniky. Dnes vzrástla potreba rozpracovať normatívne lehoty trvania projektovo-konštruktérskych, pokusných i priemyselných prác na vytváraní a zavádzaní novej techniky. Neexistencia takých normatívov vedie k veľkým ekonomickým stratám.

Vo vzťahoch medzi spoločnosťou a podnikom sa vyskytuje určité protirečenie, ktoré sa týka stimulovania skrátenia termínov vytvárania a zavádzania novej techniky. Skrátenie takýchto termínov spravidla zvyšuje kladný efekt. No pričasté skracovanie termínov vytvárania a zavádzania novej techniky vedie k znižovaniu ekonomickej efektívnosti v dôsledku zníženia kvality novej techniky. Toto protirečenie sa rieši výberom optimálneho, ekonomicky najracionálnejšieho, účelného riešenia.

Socialistickej spoločnosti je cudzie riešenie protirečení medzi celou spoločnosťou a jednotlivým kolektívom z úzkych pozícií — len z hľadiska jednotlivého

podniku. Spoľu s ním existuje národohospodársky prísľup, ktorý má rozhodujúci význam. V súvislosti s tým pri výbere tých či iných foriem riešenia dozretých protirečení sa ukazuje, ako tieto protirečenia vplývajú na rozvoj ekonomiky na iných úsekoch národného hospodárstva — v príbuzných objektoch tak u výrobcu, ako aj u ich spotrebiteľa. Zistenie národohospodárskej efektívnosti niekedy privádza k inému riešeniu otázok ako pri rozpočte v rámci jednotlivého podniku.

Ak napríklad v metalurgických závodoch sa zvýši sortiment valcovaných výrobkov v súvislosti s potrebami strojárstva, čo sa už na mnohých miestach robí, zvýši to podiel peňažných prostriedkov a práce v celej čiernej metalurgii a tiež na jednotku výrobku. Ale v strojárskych závodoch sa vďaka týmto zmenám dosiahnu značné úspory. Tieto pokryjú dodatočné investície do národného hospodárstva a značne znižujú náklady výrobných prostriedkov a práce na úhrnný spoločenský produkt. Získaná úspora z hľadiska celej spoločnosti sa dosahuje predovšetkým v dôsledku rýchleho zníženia strát valcovaných výrobkov čiernych kovov, ktoré sa vyskytujú v dôsledku dodávok nezodpovedajúcich profilov, druhov a rozmerov.

Neantagonistické protirečenia pôsobia medzi spoločnosťou a podnikovým kolektívom v oblasti špecializácie, kooperácie a kombinovania výroby aj v mnohých iných ekonomických javoch. Napríklad rozširovanie podnikov zabezpečuje zvyšovanie produktivity práce pracujúcich v daných podnikoch, no zároveň vedie k zväčšeniu vzdialenosti prepravy, v dôsledku čoho rastú náklady obehu, čo znižuje ekonomický efekt, ktorý bol získaný vo väčšom podniku. Avšak o protirečeniach takéhoto druhu nemusíme podrobne hovoriť, pretože sú viac či menej podrobne vysvetlené na stránkach ekonomickej a filozofickej literatúry.

Štúdium neantagonistických protirečení medzi spoločnosťou, kolektívom a osobnosťou za socializmu, vykonané na faktickom materiáli našej súčasnosti nás presvedčia o tom, že socializmu sú vlastné objektívne protirečenia, ktoré *neustále existujú*. Ich pôsobenie a riešenie vystupuje ako jeden z najdôležitejších zdrojov rozvoja spoločenských vzťahov socializmu a ich postupného prerastania v komunistické vzťahy.

S prechodom spoločnosti k socializmu antagonistické protirečenia — ako vzťahy nepriateľstva medzi vlastními výrobnými prostriedkami a vykorisťovanými a ako antagonizmus medzi jednotlivými súkromnými vlastními — miznú zo scény, nastoľuje sa jednota vo vzťahoch medzi účastníkmi spoločenskej výroby v celom spoločenskom živote. Socialistická spoločnosť ako charakter vzťahov, spočívajúci na spoločnej držbe výrobných prostriedkov, je stmeľená súladom vzťahov, záujmov, jednotou cieľov. V tomto je zdroj jeho najväčších predností.

Jednota spoločenských vzťahov za socializmu, ako aj v každej spoločnosti, je protirečivá. Avšak táto protirečivosť spoločenských vzťahov má principiálne iný charakter. V podmienkach socializmu výroba patrí samotným pracujúcim a je zameraná na uspokojovanie potrieb každého člena spoločnosti. Táto výroba nemôže a nesmie prebiehať na úkor nejakej sociálnej skupiny alebo kategórie ľudí. V súvislosti s tým protirečenia vlastné spoločenským vzťahom strácajú antagonistickej charakter, menia sa na zdroj samopohybu a postupného rozvoja socia-

listickej spoločnosti. Tu rozvoj jednej strany vzťahu vedie k rozvoju druhej strany, vďaka čomu táto s narastajúcou silou aktívne vplýva na prvú, napomáha jej rozvoj. Napríklad rozvoj socialistickej výroby na báze neustáleho rastu produktivity práce vedie k uspokojovaniu materiálnych a kultúrnych potrieb každého pracovníka. A rast materiálnej a kultúrnej životnej úrovne v konečnom dôsledku si kliesni cestu k rozkvetu osobnosti a jej tvorivé schopnosti s rastúcou silou vplývajú na rozvoj spoločenskej výroby.

V kapitalizme existujú protirečenia, ktoré sa riešia len víťaznou socialisticou revolúciou. V komunistickej spoločenskej formácii na rozdiel od kapitalizmu *sa protirečenia riešia nepretržite*, čo ukazuje na progresívny charakter spoločenského zriadenia, jeho najvyššieho a neohrančeného rozvoja.

Úloha vedomého princípu v podmienkach socialistických výrobných vzťahov rýchle rastie. Socialistická spoločnosť prestáva byť ošrokom zákonov a protirečení vlastného rozvoja. Socializmus po prvýkrát v dejinách vytvára reálnu možnosť a nevyhnutnosť vedomého využívania objektívnych zákonov a protirečení spoločenského života. Plánovitost sa stáva všeobecnou formou využívania a riešenia protirečení v súlade s bezprostredným cieľom socialistickej výroby.

Preto, aby spoločnosť za socializmu mohla podriaďovať sily protirečení svojim záujmom, je nevyhnutné nielen ich poznanie, ale aj spoločenské konanie. Jedným z nich je bezprostredná organizácia riadenia ekonomiky, ktorá zahŕňa také dôležité prvky ako plánovanie a stimulovanie.

Vedecké riadenie spoločenského života má riešiť z hľadiska významu a zložitosti kolosálne úlohy výstavby komunizmu včítane zabezpečovania vzájomného súladu záujmov všetkých účastníkov a článkov spoločenskej výroby, nachádzania kritérií hodnotenia a stimulovania činnosti stoviek odvetví, tisícov podnikov a miliónov pracujúcich. Pritom sa nachádzajú cesty, formy a stimuly vzájomného podriadenia záujmov jednotlivcov, ich skupín, článkov a jednotlivých odvetví výroby *najvyššiemu všeludovému záujmu*.

Podstata objektívnych predností ekonomických vzťahov socializmu spočíva v tom, že tieto prednosti najlepšie zodpovedajú súčasným výrobným silám, sú nevyhnutným výsledkom a nevyhnutnou cestou rozvoja celej ľudskej spoločnosti.

Preložila Zdenka Sokirová

Literatúra

- [1] ČERKOVEC, V. N.: Planomernost socialističeskogo proizvodstva. Moskva, Izd. Ekonomika 1965.
- [2] BARDIN, D. M.: Proizvoditel'nost' truda i effektivnost' proizvodstva. Moskva, Izd. Znanije 1967, s. 24–25.

Recenzie a bibliografia

GERGELYI, K. — KOLEK, J. — ŠUJAN, I.: *Komplexné prognózy v socialistickom hospodárstve*. Bratislava, Alfa 1973, 204 s.

Ekonometria je pomerne novou metódou ekonomickej analýzy a prognostiky, založenou na aplikácii matematiky a matematickej štatistiky na ekonomické javy a procesy. Hoci niektoré základné ekonometrické prístupy pôvodne rozpracovali buržoázni ekonómovia, racionálne jadro tejto metódy nachádza čím ďalej tým väčšie uplatnenie v analýze a v tvorbe prognóz socialistickej ekonomiky a jej správania sa. Podstata ekonometrickej metódy, očistená od nánosov buržoáznej apologetiky a vychádzajúca z marxisticko-leninskej ekonomickej teórie, sa u nás postupne stáva pracovnou metódou kvantifikovania vzťahov medzi ekonomickými veličinami a tvorby prognóz vývoja socialistickej ekonomiky.

Relatívna novosť tejto metódy sa u nás prejavuje aj v tom, že v našej literatúre zatiaľ nejstuje súborné spracovanie teoretických modelov ako základných prvkov ekonometrie. Na tomto stave nič nemení ani skutočnosť, že v našej ekonomickej odbornej literatúre sa čím ďalej tým častejšie objavujú ekonometrické štúdiá, ktoré analyzujú niektorú vybranú časť spoločenského reprodukčného procesu pomocou tejto metódy; viaceré z nich nespĺňajú základné kritériá štatistickej významnosti alebo ekonomickej interpretácie modelu, niektoré prezentované modely nie sú vôbec indentifikovateľné, a tak najmä menej

zasvätenému ekonómovi sa situácia právom môže zdať chaotická a dezorientujúca.

Za daného stavu sa do rúk slovenského ekonóma dostáva publikácia, ktorá v mnohom vyplňa medzeru a kompletizuje základné poznatky jednej z oblastí ekonometrie — ekonometrických komplexných modelov. Už sama táto skutočnosť je cenným prínosom a záslužnou činnosťou nielen autorov, ale aj vydavateľstva.

Ekonometrické modely sa z hľadiska šírky zachytávaných vzťahov medzi ekonomickými veličinami delia na čiastkové a komplexné. Čiastkové modely zachytávajú určitú časť reprodukčného procesu národného hospodárstva, napríklad sféru výroby, investícií, spotreby a podobne, a to vo viac alebo menej agregovanej forme. Komplexné ekonometrické modely zachytávajú reprodukčný proces ako celok, pričom pre každú jeho jednotlivú časť formulujú jeden alebo viacero (rôzne agregovaných) vzťahov, ktoré sú vzájomne prepojené tak, že celý model vytvára simultánnu sústavu regresných stochastických rovníc; komplexný ekonometrický model používa deterministické vzťahy vo forme tzv. identít, vyjadrujúcich bilančné vzťahy medzi ekonomickými veličinami. Zatiaľ čo v našej odbornej literatúre sa problémy čiastkových ekonometrických modelov pertraktujú pomerne často, pre oblasť komplexných

ekonometrických modelov platí priamo opak, a za skutočnosť, že predsa len existuje niekoľko úryvkovitých článkov a metodologických statí z tejto oblasti, možno vďačiť najmä trojici autorov recenzovanej publikácie.

Práca v oblasti ekonometrického modelovania sa často označuje za proces, pretože po ukončení jednotlivých fáz modelovania nie sme si nikdy istí, či sa k nej už nebude treba vracieť, korigovať naše predošlé predstavy a ich matematické formulovanie. V uvedenej súvislosti sa v ekonometrickom modelovaní rozlišujú tieto fázy: konštrukcia modelu, ktorá zahŕňa špecifikáciu premenných veličín, analytickú formuláciu a identifikáciu modelu; potom je to fáza kvantifikácie modelu zahŕňajúca štatistický odhad parametrov modelu, výpočet teoretických hodnôt vysvetľovaných (endogénnych) premenných ako tzv. riešenie modelu a výpočet charakteristík pre testovacie procedúry (verifikácia modelu); a napokon ide o fázu aplikácie modelu, ktorá môže byť analytická (ex post) alebo prognostická, ktorá sa ďalej delí na základnú (trendovú) a simulačnú. Každá z týchto fáz ekonometrického modelovania má mnohé drobné i zásadné problémy, od správneho riešenia ktorých závisí celkový úspech modelovania.

Teoretické vysvetlenie problémov spojených s ekonometrickým modelovaním vo väčšine známej odbornej literatúry zachádza hlboko do teórie pravdepodobnosti, matematických a štatistických analýz a metód, ktorých zložitosť často zastiera principiálny zmysel a spôsob ekonometrického modelovania. Okrem toho, takéto vysvetľovanie nepodáva presvedčivo praktickú stránku modelovania, neukazuje skutočné výsledky a ich ekonomickú interpretáciu. Autori publikácie volili v tomto smere netradičný prístup: teoretické problémy vysvetľujú v priamej súvislosti s praktickou konštrukciou konkrétneho komplexného ekonometrického modelu československej ekonomiky: ide o agregovaný krátkodobý model pracujúci s 25 premennými veliči-

nami. Vzťahy medzi týmito premennými vyjadruje 8 stochastických rovníc a 4 identity, takže ide o model dosť malý na to, aby sa s ním dalo vhodne ilustratívne pracovať, a dosť veľký na to, aby výsledky získané pomocou neho mali dostatočnú ekonomickú významnosť. Na kvantifikáciu modelu autori použili cenovo upravené konzistentné časové rady za 19 rokov (1950—1968).

V publikácii akoby autori prevádzali čitateľa cez všetky etapy a problémy konštrukcie, kvantifikácie a aplikácie modelu. Zdôvodňujú logiku výberu premenných veličín pre jednotlivé rovnice — špecifikáciu modelu (podstata III. a IV. kapitoly), pre predbežnú špecifikáciu identifikovaného modelu odhadujú jeho parametre jednoduchou a dvojstupňovou metódou najmenších štvorcov, stručne vysvetľujú ich teoretické pozadie (V. kap.), uvádzajú výsledky odhadu parametrov pôvodnej verzie modelu a posudzujú jeho kvalitu podľa vybraných testov (VI. kap.). V kapitole VII. autori zdôvodňujú zmeny v pôvodnej špecifikácii modelu a jeho rovníc indikované výsledkami vykonaných testov a poukazujú na potrebu meniť špecifikáciu tých rovníc, ktoré nevyhovujú verifikačným kritériám, a to na základe experimentu. V tejto pomerne rozsiahlej kapitole autori názorne ukazujú späťosť ekonomickej úvahy — hypotézy s jej štatistickým vyhodnotením, testovania štatistickej významnosti modelu s jeho ekonomickou interpretovateľnosťou. V závere tejto kapitoly sa uvádza konečná špecifikácia rovníc a premenných veličín, a to na základe kritického hodnotenia predchádzajúcich experimentov. V kapitole VIII. sa autori opäť vracajú k odhadu parametrov modelu so spresnenou špecifikáciou, a to pomocou jednoduchšej a dvojstupňovej metódy najmenších štvorcov, porovnávajú výsledky odhadu parametrov pomocou týchto metód a celkovo ich hodnotia. Ďalej podrobne analyzujú ekonomickú interpretáciu vypočítaných parametrov modelu, a to podľa jeho jednotlivých rovníc. Obsahom IX. kapitoly je najmä overova-

nie výrokovej schopnosti modelu, pri ktorom treba predovšetkým určiť, ktorá endogénna premenná je určená ktorou rovnicou a aký je stupeň a tvar vzájomnej závislosti rovníc, keďže v upresnenej špecifikácii došlo v priebehu spracovania modelu k zmenám oproti pôvodnej špecifikácii. Tu sa tiež ukazuje spôsob prevodu štruktúrálnej formy modelu na redukovanú formu a ekonomická interpretácia matice koeficientov tejto formy modelu, ktorú treba považovať za základný nástroj jeho riadiacej a prognostickej aplikácie. Vlastné prognostické použitie konštruovaného modelu sa uvádza v X. kapitole, kde sa tiež celkovo hodnotí jeho analytická a prognostická schopnosť. V záverečnej časti knihy autori uvádzajú cenné poznatky o možnosti ďalšieho zdokonalenia a rozšírenia analyzovaného modelu. Originálnym a cenným doplnkom publikácie je stručný slovník základných pojmov z oblasti komplexných ekonometrických modelov, v ktorom sa vysvetľuje vyše 100 najdôležitejších pojmov a termínov v stručnej, ale výstižnej forme.

Okrem kapitol, ktoré som stručne charakterizoval a ktoré sa priamo zaoberajú problematikou konštrukcie, kvantifikácie a prognostickej aplikácie komplexného ekonometrického modelu, publikácia v prvých dvoch kapitolách výstižne charakterizuje význam a použitie týchto modelov pri plá-

novitom riadení socialistického hospodárstva a podáva stručný prehľad uplatnenia tohto nástroja vo vyspelých krajinách a v ČSSR.

Na to, aby bolo možné zostaviť publikáciu teoreticky na vysokej úrovni a prakticky dovedenú až do štádia vlastného prognostického experimentovania, sa vyžadujú nielen hlboké znalosti, ale aj veľké praktické skúsenosti. Autori v publikácii presvedčili, že majú oba tieto atribúty a že vedia — aj vďaka bohatým pedagogickým skúsenostiam — podať zložitý problém jednoduchou a zrozumiteľnou formou.

Publikácia, pravda, nie je bez drobných chýb a nedostatkov, tieto však nijako neznižujú jej cenu a význam. Viac pozornosti bolo možné venovať snáď jej titulu, ktorý nezachytáva skutočnosť, že ide o komplexné prognózy uskutočňované pomocou ekonometrického modelu.

Knihu možno vrelo odporúčať do pozornosti nielen odborníkov v oblasti plánovania a prognostiky, ale aj všetkých ekonómov, ktorí majú záujem o ekonometrickú analýzu a prognózu ako trvalú súčasť ekonomickej vedy. Knihu budú môcť vhodne využiť aj poslucháči vysokých škôl ekonomických, a to najmä v rámci špeciálnych seminárov a praktických cvičení.

Vladislav Garaj

OLSEVIČ, Ju. Ju.: *Effektivnost ekonomiki a socializm*. Moskva, MysI 1972, 287 s.

Dôsledná a efektívna kritika antimarxistických teórií socializmu stavia pred ekonómov úlohu vypracovať cielavedomú stratégiu tejto kritiky. Ústredná téza tejto stratégie je obsiahnutá v materiáloch XXIV. zjazdu KSSZ. Zjazd určil hlavné sociálnotriedne ideologické pozície, proti ktorým je buržoázna kritika namierená a poukázal na tie reakčné koncepcie, ktoré musia byť vedecky odhalené. Zjazd zároveň zdôraznil aktuálne a kľúčové ekonomické otázky, kto-

ré sú najviac napádané buržoáznymi a revizionistickými teóriami.

Recenzovaná práca sovietskeho ekonóma J. J. Olseviča o efektívnosti socialistickej ekonomiky sa zaoberá kritikou názorov buržoázných „soviológov“ na hospodársky mechanizmus v socialistických krajinách, predovšetkým v Sovietskom zväze. Autor v knihe analyzuje dve navzájom spojené stránky buržoázných koncepcií o socialistickej ekonomike: úsilie prekrútiť

hospodárske procesy, ktoré prebiehajú v socialistických krajinách, a pokusy navrhnúť alternatívne „modely socializmu“.

Špecifickým prínosom tejto práce je odhalenie teoretickej neudržateľnosti buržoázných koncepcií sociálno-ekonomickej štruktúry socializmu a kritická analýza buržoáznej metodológie a predstáv o kritériách a mechanizme národohospodárskeho optima. Popri týchto všeobecných teoreticko-metodologických otázkach autor sústredil svoju pozornosť na kritiku buržoázných názorov na zdokonaľovanie plánovania, systému hospodárenia a tvorby cien za socializmu. Cenné je najmä to, že tieto otázky nie sú riešené odtrhnuté od súčasného vývoja, ale naopak, v úzkej súvislosti s rozborom mechanizmu fungovania socialistického ekonomického systému a riešením niektorých aktuálnych otázok politickej ekonómie socializmu.

Kniha je rozčlenená do štyroch kapitol, v ktorých autor analyzuje základné smery buržoázných a revizionistických interpretácií socialistickej ekonomiky, podrobuje kritike buržoázne názory na efektívnosť plánovania socialistickej reprodukcie a fungovania socialistického hospodárskeho mechanizmu.

Prvá zo štyroch kapitol charakterizuje vývoj a hlavné smery buržoázných koncepcií socializmu.

Koncom minulého storočia sa rozšírila reformistická ideológia buržoázie — katedrový a fabiánsky socializmus. Bol to ideologické smery, ktoré obhajovali buržoáziu proti vzrastajúcemu robotníckemu hnutiu a marxizmu. Medzi stúbcov katedrového socializmu patrili vulgárni ekonómi, ktorí predstavovali jadro „novej historickej školy“ v politickej ekonómii — A. Wagner, G. Schmoller, L. Brentano, V. Sombart. Tieto dva smery nemali podľa autora len historický a metodologický význam. Súčasne reformistické koncepcie, napr. koncepcia trhového socializmu, sú rozšíreným a doúplneným variantom fabiánskej interpretácie teórie Jevonsa-Mengerera. Na druhej strane súčasné reformistické teórie „in-

dustriálnej“ a „postindustriálnej“ spoločnosti odhaľujú spätosť s „novou historickou školou“.

Ako ďalšiu rozšírenú formu buržoázneho socializmu spomína autor bernsteinovský socializmus, ktorý vznikol z pravicového revizionizmu vnútri nemeckej sociálnej demokracie.

Ústredné miesto v tejto kapitole zaujímajú teoretické základy ekonomiky socializmu, ktoré rozpracoval K. Marx, F. Engels, neskoršie V. I. Lenin v konfrontácii s dovtedy existujúcimi teóriami maloburžoázneho socializmu. Autor vyzdvihuje novú etapu marxistickej kritiky buržoázneho socializmu v prácach Lenina.

V súčasnosti sa podľa autorovho názoru v buržoáznej literatúre vyčleňujú tri prístupy ku klasifikácii ekonomických systémov. Prvý, najviac rozšírený, vyzdvihuje sociálno-politické kritériá. Druhý typ kladie dôraz na vonkajšie formy fungovania hospodárskeho mechanizmu, a to:

- tzv. centralizované alebo prikazovacie hospodárstvo,
- decentralizované alebo trhové hospodárstvo,
- zmiešaný typ hospodárstva.

Tretí prístup spája klasifikáciu podľa sociálneho princípu s klasifikáciou funkčnou.

Známy americký ekonóm J. S. Prybyla v knihe *Komparatívne ekonomické systémy* dáva za základ klasifikácie „funkcionálno-štruktúrally prístup“ a vychádzajúc z toho, člení systémy podľa princípu „trhovej orientácie“ a „prikazovacej orientácie“. J. Olševič kriticky hodnotí tento prístup a upozorňuje na jeho nevhodnosť tak z hľadiska súčasného hospodárstva v rozvinutých krajinách, ako aj hospodárstva krajín tzv. „tretieho sveta“.

Stručne sú charakterizované názory ďalších buržoázných ekonómov na ekonomické systémy, názory „dualistov“, „monistov“, názory jednotlivých predstaviteľov týchto smerov. Autor ich konfrontuje s názormi Marxa. Ich spoločnou črtou je povrchnosť, s ktorou buržoázni ekonómi pri-

stupujú k problému sociálno-ekonomických vzťahov, k fungovaniu hospodárskeho mechanizmu.

Buržoázni ekonómi stále naliehavejšie zdôrazňujú teóriu „konvergenie“ socializmu a kapitalizmu. Reakční predstavitelia „konvergenie“ kladú osobitný dôraz na domnelý „prerod“ socializmu ku kapitalizmu. Tvrdia, že proces rozvoja súčasných výrobných síl v socialistických krajinách spôsobil také zmeny v ich sociálno-ekonomickom systéme, ktoré v konečnom dôsledku vedú ku kapitalizmu.

V závere kapitoly autor veľmi správne poukazuje na to, aký vplyv mali rôzne koncepcie buržoázneho socializmu na revizionizmus, ktorý mal „zlepšiť“ socializmus v Československu; zdôrazňuje, k akým negatívnym výsledkom vedie „trhový socializmus“ v oblasti zamestnanosti, v perspektívach vedeckotechnického pokroku, pričom vyvoláva rozpad vnútornej jednoty socializmu.

Východiskovým bodom ďalšej kapitoly, ktorá sa zaoberá efektívnosťou plánovitej socialistickej reprodukcie a jej kritikou v prácach buržoáznych ekonómov, je stručná marxisticko-leninská analýza procesu spoločenskej reprodukcie, pričom autor poukazuje na principiálne rozdiely medzi jej marxistickým chápaním a chápaním buržoáznej politickej ekonomie. Buržoázni ekonómi sa usilujú dokázať, že socialické hospodárstvo nemôže zabezpečiť racionálnu štruktúru výrobných zdrojov, spojenú s voľbou optimálnych technických variantov, nemôže zistiť objem potenciálnych výrobných možností vedeckotechnického pokroku. Buržoázni ekonómi absolutizujú nedostatky a prechodné disproporcie v ekonomickej štruktúre jednotlivých socialistickej krajín a presviedčajú sami seba, že opatrenia, ktoré majú v socialistických krajinách zlepšiť fungovanie hospodárskeho mechanizmu, sú vraj ústupom od hlavných princípov socializmu a približovaním sa ku kapitalistickému trhovému mechanizmu.

Pretože subjektivistické kritiky socializmu stále viac strácajú na pravdivosti, bur-

žoázni ekonómi sú nútení hľadať novú teoretickú bázu pre zdôvodnenie svojich anti-komunistických koncepcií. Existuje celý rad argumentov, kde „dokazujú“, že kapitalizmus je efektívnejší ako socializmus.

Buržoázni ekonómi si nemôžu nevšimnúť protirečenie medzi ich tvrdením o „neefektívnosti“ socialistickeho hospodárstva na jednej strane a vysokým tempom jeho rozvoja na druhej strane. Vysvetľujú to nepomerne vysokým podielom akumulácie v spoločenskom produkte a dokazujú „neefektívnosť“ vysokej akumulácie tým, že s jej zvyšovaním upadá efektívnosť socialistickeho hospodárskeho mechanizmu. A aká je optimálna akumulácia podľa najnovších názorov buržoáznych ekonómov? V tejto súvislosti autor uvádza teórie o „zlatom pravidle akumulácie“.

Autor výstižne konfrontuje názory na ekonomické optimum — podľa marxistických názorov ekonomické optimum ako problém uvedomelého výberu variantov hospodárskeho rozvoja je možné len za socializmu na báze celospoločenského vlastníctva výrobných prostriedkov. V buržoáznej literatúre prevláda principiálne odlišný názor — uvedomelý výber variantov na dosiahnutie určitých cieľov sa robí na úrovni firmy a makrooptimum je výsledkom vzájomného pôsobenia optim na mikroúrovni.

Tretia kapitola sa zaoberá problematikou buržoáznych názorov na pracovnú teóriu hodnoty a tvorbu cien v socialistickej hospodárstve. Sovietska ekonomická veda sa vraj odkláňa od pracovnej teórie hodnoty a prechádza na „západné“ pozície — takéto verzie rozširujú „sovietológovia“ a ako dôkaz uvádzajú, že v ZSSR začínajú ekonómi používať v ekonomike matematiku a že skúmajú podmienky ekonomického optima. Aby mohli vyvrátiť pracovnú teóriu hodnoty, na jednej strane ju sami skresľujú a na druhej strane nepravdivo interpretujú funkciu cien v podmienkach socializmu. Marxizmu pripisujú nielen stožňenie hodnoty a ceny, ale prišli až k absurdnému tvrdeniu, že celá prax ce-

novej tvorby v Sovietskom zväze vychádza z tohto stotožnenia.

J. Olševič pri skúmaní problému tvorby cien v Sovietskom zväze upozorňuje na problém veľkoobchodných cien. Autor ich charakterizuje a rozoberá podmienky ich fungovania v socializme, analyzuje zmeny v určovaní veľkoobchodných cien v ZSSR od roku 1955 a naznačuje postupný prechod k novým princípom novej tvorby. Odpovedá aj na niektoré aktuálne otázky politickej ekonómie socializmu.

Posledná kapitola skúma kritiku buržoázných názorov na hospodársky mechanizmus socialistickej reprodukcie.

Schéma hospodárskeho mechanizmu obsahuje podľa Olševičovho názoru analýzu zdrojov a potrieb spoločnosti, na základe ktorej sa určia koncepcie základných úloh v danej etape i perspektíve. Tieto úlohy určujú funkcie ekonomiky, vzájomné vzťahy medzi výrobou, spotrebou, medzi funkciami plánovania, stimulovania, hospodárskej činnosti, vzťahy medzi centralizovaným riadením a v rôznej miere decentralizovanými procesmi atď. Dôležité miesto v hospodárskom mechanizme socialistickej spoločnosti má sústava riadenia národného hospodárstva.

V buržoáznej literatúre, a najmä v literatúre USA, sa ešte na začiatku nášho storočia začala rozvíjať samostatná veda o riadení. Súčasné teórie riadenia a buržoázna politická ekonómia sa zaoberajú problematikou štátneho regulovania hospodárstva — ide o skúmanie otázok cieľov, motívov, foriem výroby a trhov, vzťahu medzi formami organizácie hospodárstva a jeho efektívnosťou. Prístup buržoázných teoretikov k problému riadenia národného hospodárstva má niekoľko spoločných črt: a) úsilie čo možno najviac abstrahovať od

sociálno-ekonomického obsahu problémov organizácie a riadenia hospodárstva; b) absolutizácia jednotlivých stránok organizácie a riadenia; c) úsilie absolutizovať podmienky monopolistického riadenia a prenášať ich aj na iné ekonomické systémy.

Názory „sovietológov“ na fungovanie hospodárskeho mechanizmu v Sovietskom zväze zhodnotil J. Olševič takto: na jednej strane nesprávne chápu jeho obsah a sociálnu podstatu, na druhej strane sú donútení priznať praktickú úlohu, ktorú tento mechanizmus hrá v hospodárskom a vedeckotechnickom súťažení dvoch svetových sústav.

Autor v závere svojej práce hodnotí nepodstatnosť buržoázných názorov na tendencie a perspektívy rozvoja hospodárskeho mechanizmu v ZSSR, predovšetkým ukazuje, že nesprávna interpretácia podstaty hospodárskych reforiem uskutočnených socialisticými krajinami smeruje k úsiliu likvidovať prednosti svetovej socialistickej sústavy, dezintegrovať ich spoluprácu a podriaďiť jednotlivé socialisticke štáty vplyvu kapitalizmu.

Kniha J. J. Olševiča podstatne obohatí naše vedomosti z oblasti kritiky buržoázných teórií socializmu. Autor formuloval celý rad problémov, na ktoré nebolo možné v plnej šírke dať odpoveď v rámci tejto práce. Jeho komplexný prístup umožňuje marxistickej ekonómii kritizovať buržoázne názory a odhaliť ich jednostranný prístup k danej problematike. Niektoré buržoázne teórie sa odzrkadlili v revizionistických názoroch v krízových rokoch v Československu, a aj preto možno knihu odporúčať československým čitateľom.

Lýdia Hermannová

PREHLAD OBSAHOV ZAHRANIČNÝCH ČASOPISOV

VOPROSY EKONOMIKI, 1974, č. 7

JAGELSKI, M.: Spolupráca so Sovietskym zväzom — hybná sila rozvoja socialistického Poľska — SECOMSKI, K.: Spoločensko-ekonomický rozvoj Poľska — PORWIT, K.: O základných smeroch zdokonaľovania plánovania v Poľskej ľudovej republike — CHOLAJ, G.: Rozvoj marxisticko-leninskej ekonomickej vedy v PLR — LUKINOV, I.: Špecializácia a medzihospodárska kôoperácia v poľnohospodárstve — GORBUNOV, E.: Efektívnosť sféry sociálnych služieb — VASILEV, G.: Rozvoj automatizácie v strojárstve — SAMBORSKIJ, G. — SIMČEGA, V.: Cesta zvyšovania efektívnosti výpočtovej techniky — MAŠINSKIJ, I.: Práčne vyčísľovanie výrobných nákladov — ŽUKOV, V. — OLSEVIČ, Ju. — CHROMUŠIN, G.: Sociálno-ekonomická „teória“ a prax maizmu — PROBST, A.: Diskutabilné otázky určovania ekonomickej efektívnosti — ŠTERN, Ju.: Produkčné funkcie a analýza kvalitatívnych faktorov rastu

EKONOMIČESKIJE NAUKI, 1974, č. 7

ELMEJEV, V.: Ekonomika vedy v systéme ekonomických vied — KOROŤUK, Je.: Politická ekonómia a história ekonomických vied (k otázke o zásade klasifikácie ekonomických vied) — MOKROV, G.: Spoločenské rozdelenie práce a socialistický podnik — REŠETINSKIJ, K.: Podstata a kritériá efektívnosti spoločenskej výroby — ŠILIN, I.: O komplexných ukazovateľoch efektívnosti výroby —

ORLOVA, A. — ORLOV, A.: Náhrada základných výrobných fondov ako faktor zvyšovania produktivity spoločenskej práce — RABINOVIČ, I.: Zásada dynamickej rovnováhy a jej využívanie pri hodnotení efektívnosti spoločenských nákladov — SAGAJDAK, E.: Politicko-ekonomická podstata a špecifiká nákupných cien v súčasnosti — VITUN, Je.: Efektívnosť diferenciacie nákupných cien — BLANKMAN, Ja.: K otázke výrobných kapacít v živočíšnej výrobe — VAJS, T.: Spolupráca členských krajín RVHP a využívanie pracovnej sily — GANKOVSKIJ, V.: Rozširovanie hospodárskych vzťahov medzi socialistickými a rozvojovými krajinami — ŠTUKATUROV, I.: Militarizácia ekonomiky a kapitalistická reprodukcia — SYTNIKOV, V.: Úloha štátnych financií v systéme štátno-monopolistického riadenia ekonomiky — ČUPAŠKIN, V.: O buržoáznej koncepcii hrubej výroby v poľnohospodárstve a jej sociálnej podstate — KIGEL, R. — STEPANENKO, Ju.: Profesionálne zameranie pri výučbe politickej ekonómie ako metodický problém — ŠIČOV, I.: O profesionálnom zameraní výučby politickej ekonómie na pedagogických vysokých školách

PLANOVOJE CHOZIAJSTVO, 1974, č. 7

Produktivita práce — dôležitý faktor rozvoja sovietskej ekonomiky — ROVOVSKIJ, N.: Možnosti zvyšovania tempa rastu produktivity práce v priemysle — PERVUCHIN, M.: Energetické zdroje ZSSR

a ich racionálne využívanie — MOROZOV, B.: Cenný prínos do pokladnice marxizmu-leninizmu — KORŇUCHIN, A. — TURBANOV, A.: Socialistické súťaženie a produktivita práce v strojárstve — MILUKOV, A.: Stimulovanie účastníkov socialistického súťaženia v podnikoch — ČIŠŤAKOV, M.: O metodických ukazovateľoch pri príprave štátnych plánov národného hospodárstva ZSSR — SOKOKIN, V.: Svetové hospodárstvo a socialistická reprodukcia — VULA, V.: Zdokonaľovanie systému plánovitého riadenia národného hospodárstva v ČSSR — KOSTAKOV, V.: Hospodárne využívanie práce pracovne aktívneho obyvateľstva — MAŠENKOV, V.: Zvyšovanie produktivity práce v poľnohospodárstve — BORČENKO, N.: Program komplexného rozvoja poľnohospodárstva v Nečiernozemnej oblasti — SEMENOV, V.: Plánovanie, financovanie a úverovanie investícií v poľnohospodárstve — VOLKOV, K.: Výber variantu uplatňovania novej techniky — CHANINEV, B.: K otázke vytvorenia vše-zväzových klasifikátorov — LAZAREVA, S.: Zdokonaľovanie systému prémiovania pracovníkov priemyselných podnikov — SADOVNIKOV, Ju.: Vnútro podnikový chozrasčot a kolektívna materiálna zodpovednosť — MAMČENKO, A.: Rozvoj vnútro podnikovej špecializácie — BARULINA, V.: O vzájomných vzťahoch jednotlivých ukazovateľov bilancie spoločenského produktu a medziodvetvovej bilancie — KOŠKAREV, A. — SLAVUTSKIJ, Ju.: Plánovanie a stimulovanie rytmickosti — ANDREJEV, V. — SMIRŤUKOV,, V.: Výrobnno-finančný plán odvetvového výpočtového strediska — LIR, Ju. — JANBAJEVA, A. — NUDELMAN, N.: Rozpočtové ceny a ich používanie

МИРОВАЯ ЭКОНОМИКА И МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ, 1974, č. 7

SOKOLOV, I.: Magistrala mierového rozvoja — BARKOVSKIJ, A. — KOSTIKOV, P.: Rozkvet socialistického Poľska

— IVANOV, I. — OLEGVASOV, Ch.: OSN a problémy „tretieho sveta“ — MOLODCOV, S.: Aktuálne problémy morského práva — MAJDANIK, K.: Sociálno-politická kríza v Latinskej Amerike a perspektívy jej prekonania — MADZOJEVSKIJ, S. — PEREGUDOV, S.: Nové tendencie na politickej aréne Anglicka — KOZLOVA, K.: Spotrebiteľský dopyt a trhová stratégia monopolistických firiem — SVETLOV, G.: Japonské monopoly v Juhovýchodnej Ázii — PANOVA, S.: Súčasné problémy svetovej politiky — VARENCOV, K. — IVANOV, Ju.: Špecifická rozvoja kapitalizmu v poľnohospodárstve „tretieho sveta“ — ARAB-OGLY, E.: Sociologická teória či sociálny mýtus? — FEDOROV, V.: Kapitalistické vlastníctvo v NSR: formy a protirečenia — ZACHAROVA, O.: Vedeckotechnická revolúcia a sociálny pokrok

EKONOMIKA SOVETSKOJ UKRAJINY
1974, č. 7

LUKINOV, I.: Zdokonaľovanie ekonomických vzťahov medzi priemyslom a poľnohospodárstvom v podmienkach vedeckotechnického pokroku — SINGAJEVSKIJ, O.: Intenzifikácia a vedeckotechnický pokrok — DEREVIANKIN, T.: Niektoré otázky metodológie výskumu priemyselnej revolúcie — TROSTANOVSKIJ, Ž.: Rozvíjať sociologický výskum v podnikoch — KOČERGA, A. — KARSEKIN, V.: Problémy organizácie podnikov verejného stravovania vo veľkom meste — KRUGLAK, B. — VAJNS, S. — MALACHOVSKIJ, V.: Štúdium faktorov rastu produktivity práce v stavebníctve metódou korelačnej analýzy — KRIVDA, F.: Skúsenosti perspektívneho plánovania technického rozvoja na ministerstve stavebníctva — KALITA, N. — ALFEROVA, T.: Zdokonaľovanie plánovania hodnoty a cien neštandardizovaných zariadení — KOLEGAJEV, R. — ORLOV, P.: O ekonomickom porovná-

vaní nákladov pri výpočte životnosti a efektívnosti opráv strojov — MARMOZA, A.: Medziodvetvové vzťahy základných druhov rastlinnej výroby — KOZLOV, Ju.: Ekonomická efektívnosť výroby krmovín na kolchozoch Jasinovatského rajóna — CHONGSMAN, Ja.: Rozvoj a upevnenie sovietsko-poľskej spolupráce v podmienkach hospodárskej integrácie — SEMENOV, L. — KUROVSKIJ, V.: Posilniť úlohu objednávateľov pri projektovaní stavieb — ABRAMOV, V.: Chozrasčot v nástrojári Kameneco-podoľského elektromechanického závodu — VOLKOV, A.: — KOZINSKIJ, L.: Vnútrohospodárska špecializácia a produktivita práce — ŠKARABAN, S.: O zavádzaní chozrasčotu v cechoch — KOBIAKOV, V.: Práca arbitrážnych orgánov v boji za kvalitu výroby — OSPENKO, I.: Zo skúseností služieb zákazníkovi

WIRTSCHAFTSWISSENSCHAFT, 1974, č. 7

K pôsobeniu ekonomických zákonov socializmu a ich využívaniu riadením a plánovaním národného hospodárstva. Tézy — LINHART, A. — METZNER, H.: Problémy spoločnej investičnej činnosti pri postupnom prechode k priemyselným výrobným metódam v poľnohospodárstve NDR — BIEBLER, E.: Delfská metóda a jej aplikácia pri projektovaní v metalurgii — HORSCH, G. — LEONHARDT, A.: Kríza životného prostredia — forma pohybu štátnomonopolistického zhodnocovania kapitálu — HAUK, R. — REHBERG, R.: Vplyvy vedeckotechnického pokroku na pracovný proces — GRAUPNER, K. H. — KRZYZANOWSKI, W. — THEDE, S.: 8. a 9. zasadnutie Vedeckej rady pre ekonomický výskum — BEAU, I. — SANFTENBERG, H. G. — SCHNELL, M.: Vedomé využívanie ekonomických zákonov a napäté plány — BERK, G. — SEIDEL, K.: Teoretické problémy valutových a úverových vzťahov v socialistickom svetovom systéme

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE, 1974, č. 7–8

SZABÓ, K.: Podniková demokracia a politická ekonómia — NYERGES, J.: Pozadie a problémy posledných rokov GATT-u — KOVÁCS, J.: Plná zamestnanosť a nedostatok pracovných síl — KOVÁCSNÉ OROLIN, Zs.: Všeobecné črty zamestnania ženských pracovných síl v poľnohospodárstve — BARTA, I.: O zvýšení orientačnej úlohy ukazovateľov rentability — KÁDÁS, T. — VAGÓ, J.: Perspektívny vývoj spotreby potravín — BUDAVÁRI, J.: Priemysel vyrábajúci výrobné zariadenia a hospodárenie s potravinami — BOROSZNÓI, V. — PUSKÁS, S. — SZAKONYI, L.: Hospodárenie s obrátovými prostriedkami a otázky ich financovania v poľnohospodárskych výrobných družstvách — TAKÁCS, B.: Poznámky k marxistickému pojmu vlastníctva — MANDEL, M.: Úloha zainteresovanosti pri určovaní cieľov rozvoja — BÍRÓ, A.: O organizácii socialistického podniku a jeho vzťahoch — SINKOVICS, A.: Súvislosti cenovej a nákladovej bázy podnikov s našim cenovým systémom — VENYIGE, J. — OLAJOS, A.: Rozdiely v zárobkoch mužov a žien u zamestnancov so stredným vzdelaním — ADAMIČEK, J.: Riadenie československého systému maloobchodných cien a spotreby — CSÁKI, Cs. — MÉSZÁROS, S.: Medzinárodné sympóziu o využívaní matematických metód a výpočtovej techniky v krajinách RVHP — JOZSITS, Zs. — ORDÖG, M. — TENYI, Gy.: Konzultácia ekonómov z NDR a maďarských ekonómov o hospodárskej štruktúre

IKONOMIČESKAJA MISL, 1974, č. 7

ŽIVKOV, Ž.: Tridsať rokov ekonomického a sociálneho rozvoja — LESEČKO, M.: Tridsať rokov sovietsko-bulharskej spolupráce — TRIČKOV, K.: Zdokonaľovanie sociálneho riadenia v BLR — PAPAŽOV, N.: Vedeckotechnický pokrok — rozhodujúci faktor urýchleného rozvoja našej ekonomiky — CAREVSKI, N.: Úloha spo-

lupráce a socialistickej integrácie v ekonomickom rozvoji BLR — POPOV, T.: Úspechy a perspektívy rozvoja nášho poľnohospodárstva — POPOV, D.: Financie a rozvoj našej ekonomiky — GOČEV, G.: Socializmus a blahobyt bulharského národa — VYLČEV, T.: Zahrančný obchod Bulharska s rozvojovými krajinami

NOVÉ KNIHY

ZSSR

AGAPOVA, V. M.: Pribyl v ekonomických otnošenijach socializma. Moskva, Nauka 1974, 143 s.

ALEKSEJEV, A. M. — KOZLOV, L. A — KRIUČKOV, V. N.: Setevyje modeli v perspektivnom planirovanii razvitija proizvodstva. Novosibirsk, Nauka 1974, 110 s.

ANDREJEVA, N. M.: SŠA: Specializacija sel'skogo choz'jajstva. Moskva, Nauka 1974, 147 s.

ARCHIPOV, V. M. — KOLESNIKOV, V. I.: Effektivnosť i štimuly tehničeskogo progressa. Leningrad, Leninizdat 1974, 167 s.

BARANENKOVA, T. A.: Vysvoboždenije rabočej sily i ulučšenije jej ispol'zovanija pri socializme. Moskva, Nauka 1974, 175 s.

BATYŠEV, S. Ja.: Formirovanije kvalificirovannyh rabočich kadrov v SSSR. 2. doplnené a prepracované vydanie. Moskva, Ekonomika 1974, 383 s.

BOČKO, A. M.: Proizvodstvennyje fondy i finansy sovchozov. Moskva, Finansy 1974, 176 s.

BOGOMAZOV, G. G.: Marksizm-leninizm i problemy tovarno-denežnyh otnošenij v period stroitel'stva socializma v SSSR. Istoriko-teoretičeskij očerk. Leningrad, Izdat. Leningrad'skogo universiteta 1974, 144 s.

BYKOV, A. N.: Naučno-tehničeskaja integracija socialističeskich stran. Moskva, Izdat. Meždunarodnyje otnošenija 1974, 192 s.

BUNIN, P. G.: Choz'jajstvennyj raščot i effektivnosť proizvodstva. Moskva, Mysl' 1974, 142 s.

BUTENKO, A. P.: Socializm kak obščestvennyj stroj. Moskva, Politizdat 1974, 287 s.

CVYLEV, R. I.: Informacionnyj aspekt dolgosročnogo planirovanija. Moskva, Nauka 1974, 176 s.

DOKUNIN, V. I.: Kritika sovremennyh antimarksistskich ekonomičeskich teorij. 2. doplnené a prepracované vyd. Moskva, Vysšaja škola 1974, 359 s.

DOVGALEVSKIJ, A. A. — KUZIN, Ju. V. — OVČINNIKOV, G. P.: Obnovlenie osnovnyh fondov i osvovenije novoj tehniki. Leningrad, Leninizdat 1974, 160 s. Ekonomika, organizacija i planirovanije novoj tehniki. Leningrad, Leninizdat 1974, 160 s.

Ekonomika, organizacija i planirovanije sel'skochoz'jajstvennogo proizvodstva. Učebnoje posobije. Moskva, Kolos 1974, 220 s. Ekonomika socialističeskaj promyšlennosti. Učebnik. Moskva, Vysšaja škola 1974, 575 s.

Ekonomičeskij zakon neuklonnogo rosta proizvoditel'nosti truda: suščnosť, dejstvije i ispol'zovanije. Moskva, Mysl' 1974, 263 s.

FORRESTER, D.: Dinamika razvitija goroda. Preklad z angličtiny. Moskva, Progress 1974, 287 s.

GATOVSKIJ, L. M.: Naučno-tehničeskij progress i ekonomika razvitogo socializma. Očerki političeskaj ekonomii. Moskva, Nauka 1974, 431 s.

GLAGOLEV, V. F. — GUDOŽNIK, G. S. — KOZIKOV, I. A.: Sovremennaja naučno-tehničeskaja revolucija. Učebnoje posobije. Moskva, Vysšaja škola 1974, 256 s.

GRINCEL, B. M.: Izmerenije effektivnosti naučno-tehničeskogo progressa. Moskva, Ekonomika 1974, 183 s.

IVANOV, Ju. I.: Meždunarodnyje sravněnija nacional'nogo dochoda. Moskva, Statistika 1974, 128 s.

JERŠOV, S. A.: SŠA: razvitije form i metodov kapitalističeskaj ekspluatacii. Moskva, Nauka 1974, 231 s.

KIPERMAN, G. Ja.: Ekonomičeskije pokazateli promyšlennyh predprijatij i objedinenij. Moskva, Statistika 1974, 287s.

- KLEMYŠEV, P. A.: Efektivnost kapitalnih vloženij v selškoje chozjajstvo. Ekonomičeskiye problemy analiza. Moskva, Nauka 1974, 215 s.
- KOLESOV, N. D.: Sobstvennost' v razvitom socialističeskom občestve. Leningrad, Lenizdat 1974, 125 s.
- KONNIK, I. I.: Socialističeskaja ekonomika i mehanizm jejo funkcionirovanija. Teoretiko-metodičeskij analiz. Moskva, Mysl 1974, 270 s.
- KOŇUŠAJA, Ju. P.: Otkrytija i naučno-techničeskaja revolucija. Moskva, Izdat. Moskovskij rabočij 1974, 494 s.
- LAVRENTEV, V. N.: Ekonomika, organizacija i planirovanije selškochozjajstvennogo proizvodstva. 2. preprac. vyd. Moskva, Vysšaja škola 1974, 407 s.
- LEBEDINSKIJ, I. I.: Ekonomičeskiye problemy vnedrenija novoj tehniki. Leningrad, Lenizdat 1974, 199 s.
- LEVIN, B. M.: Socialno-ekonomičeskiye potrebnosti: zakonmernosti formirovanija i razvitija. Moskva, Mysl 1974, 316 s.
- LUKOVEC, A. I.: Na raznyh polusach. Dorogami socializma. Moskva, Mysl 1974, 502 s.
- MAJEVSKIJ, V. I.: Problemy dinamičeskogo mežotraslevogo planirovanija. Moskva, Nauka 1974, 166 s.
- MEŇŠIKOV, L. I.: Delovaja ocenka rabotnikov v sfere upravljenija. Moskva, Ekonomika 1974, 159 s.
- MEŇŠIKOV, S. M.: Sovremennij kapitalizm. Kratkaja politekonomija. Moskva, Mysl 1974, 262 s.
- Metodičeskiye ukazanija k razrabotke gosudarstvennyh planov razvitija narodnogo chozjajstva SSSR. Moskva, Ekonomika 1974, 791 s.
- Metodologičeskiye problemy sociologičeskogo issledovanija mobilnosti trudovyh resursov. Moskva, Novosibirsk 1974, 318 s.
- MOLAKOV, D. S.: Planirovanije i ispolzovanie pribyli. Moskva, Finansy 1974, 127 s.
- Narodonaselenije stran mira. Spravočnik. Moskva, Statistika 1974, 479 s.
- Naučnoje upravljenje občestvom. Vypusk 8. Moskva, Mysl 1974, 319 s.
- OBOLENSKIJ, K. P.: Ekonomičeskaja efektivnost' selškochozjajstvennogo proizvodstva. Teorija i praktika. Moskva, Ekonomika 1974, 160 s.
- OGAŇAN, G. A.: Raspredelitelnye otnošenija v neproizvodstvennoj sfere. Kijev 1974, 247 s.
- Opyt naučnoj organizacii truda, proizvodstva i upravljenija v stroitelstve. Riga 1974, 304 s.
- Optimizacija razvitija i razmeščeniya promyšlennogo proizvodstva. Sbornik statej. Novosibirsk, Nauka 1974, 238 s.
- Organizacija upravljenija v sisteme ministerstva. Moskva, Izdat. Moskovskogo universiteta 1974, 323 s.
- Osnovy ekonomiki truda i proizvodstva dla molodyh rabočich. 2. preprac. vyd. Moskva, Politizdat 1974, 272 s.
- Osnovy ekonomičeskich znanij dla rabočich. 2. vyd. Moskva, Politizdat 1974, 335 s.
- PEREPELOVA, L. I.: Ispolzovanie ekonomičeskich zakonov v processe upravlenija. Moskva, Ekonomika 1974, 111 s.
- PETKEVIČ, K. S.: Vyjavlenije i ispolzovanie rezervov rosta proizvoditelnosti truda na predprijatii. Moskva, Ekonomika 1974, 208 s.
- PILIPENKO, N. V.: Sootnošenije obščich zakonomernostej i osobennostej vzniknovenii i razvitii socializma. Moskva, Vysšaja škola 1974, 301 s.
- Političeskaja ekonomija. Nagladnoje posobie. Vypusk 2. Socializm — pervaja faza kommunističeskogo sposoba proizvodstva. Moskva, Politizdat 1974, 152 s.
- Pol'skaja Narodnaja Respublika. Moskva, Nauka 1974, 207 s.
- Predmet i metod političeskoj ekonomii socializma. Saratov 1974, 487 s.
- Problemy razvitija ekonomičeskoch otnošenij meždu socialističeskimi i kapitalističeskimi stranami. Moskva, Izdat. Moskovskogo universiteta 1974, 328 s.
- Problemy socialističeskoj ekonomičeskoj integracii. Moskva, Mysl 1974, 263 s.

RASKOV, N. V.: Gosudarstvenno-mono-
polističeskij kapitalizm. Očerki teorii. Len-
ningrad, Izdat. Leningradskogo universi-
teta 1974, 132 s.

SALNIKOV, I. I.: Naučno-tehničeskij
progress i effektivnost' sel'skochoz'jajstven-
nogo proizvodstva. Moskva, Mysl 1974,
231 s.

SAVINOV, Ju.: Novaja tehnika i kapita-
lizm. EVM: problemy proizvodstva i pri-
menenija. Moskva, Mysl 1974, 350 s.

SAZONOVA, O. K.: Socialnoje planiro-
vanije na sele. Moskva, Politizdat 1974,
111 s.

SIBIREV, A. I.: Chozrasčet i jego razvi-
tije v sovremennyh uslovijach. Voprosy
teorii i metodologii. Leningrad, Izdat. Len-
ningradskogo universiteta 1974, 208 s.

SIVOLGIN, V. Je.: Političeskaja ekonomija.
Istorija ekonomičeskoj mysli. Annotirovannyj
ukazatel' otečestvennyh bibliografičeskich
posobij, izdannyh v 1812—
1972 gg. Moskva, Kniga 1974, 71 s.

SMIRNOV, I. A.: Metodika analiza cho-
z'jajstvennoj dejatel'nosti sovchozov i kol-
chozov. 2. preprac. vyd. Moskva, Kolos
1974, 303 s.

Socialističeskoje sorevnovanije v sel'skom
choz'jajstve: opyt i problemy. Sbornik sta-
tej. Moskva, Kolos 1974, 239 s.

Sovet Ekonomičeskoj Vzaimopomošči. 25
let. Moskva, Progress 1974, 647 s.

Spravočnik po materialno-tehničeskomu
snabženiju i sbytu. Moskva, Ekonomika
1974, 647s.

Spravočnik projektirovščika ASUP. Mosk-
va, Ekonomika 1974, 375 s.

STADNIČENKO, A. I.: Na rifach valut-
nogo krizisa. Krach poslevojennoj valut-
noj sistemy kapitalizma i problemy jejo
reformy. Moskva, Meždunarodnyje otnoše-
nija 1974, 168 s.

SUSLOV, I. I.: Metodologija ekonomičes-

kogo issledovanija. Obščije voprosy. Mosk-
va, Mysl 1974, 334 s.

ŠATILOV, N. F.: Analiz zavisimostej so-
cialističeskogo rasširenogo vosproizvodstva
i opyt jego modelirovanija. Novosibirsk
1974, 250 s.

ŠEPOŤKO, L. A.: Effektivnost' vosproiz-
vodstva v sel'skom choz'jajstve. Kijev 1974,
271 s.

ŠIROKORAD, L. D.: Metodologičeskije
problemy političeskoj ekonomii socializma
v sovetskoj ekonomičeskoj literature pere-
chodnogo perioda. Leningrad, Izdat. Len-
ningradskogo universiteta 1974, 141 s.

ŠMIGOL, N. N. — FAMINSKIJ, I. P.:
Razvivajuščijesja strany, problemy dosti-
ženija ekonomičeskoj samostojatel'nosti.
Moskva, Izdat. Moskovskogo universiteta
1974, 220 s.

Teoretičeskije problemy upravlenija socia-
lističeskoj ekonomikoju. Moskva, Mysl
1974, 405 s.

TICHONOV, N. M.: Neobchodimyj pro-
dukt v uslovijach razvitogo socializma. Vo-
prosy teorii. Leningrad, Leninizdat 1974,
239 s.

TIHČUK, N. F.: Metody ekonomičeskogo
obosnovanija razvitija gorodov i rajonov.
Kijev 1974, 166 s.

TOČILNIKOV, G. M.: Socialističeskije
finansy. Voprosy teorii. Moskva, Finansy
1974, 207 s.

TVERDOCHLEB, N. I.: Mašinnaja obra-
botka ekonomičeskoj informacii v promyš-
lennosti. Moskva, Statistika 1947, 254 s.

ZAMOSKOVNYJ, O. P. — CHAZANOV,
Ju. S.: Osnovy statistiki. Učebnoje poso-
bije. Moskva, Vysša'ja škola 1974, 144 s.

ZRINIJA, L. Ja.: Planirovanije sel'skogo
choz'jajstva. Moskva, Kolos 1974, 287 s.

ZAVIALOV, P. S.: Naučno-tehničeskaja
revolucija i meždunarodnaja specializacija
proizvodstva pri kapitalizme. Moskva,
Mysl 1974, 334 s.

Správy

Celoštátna vedecká demografická konferencia

V dňoch 7. až 11. októbra sa konala v Domove vedeckých pracovníkov v Smoleniciach celoštátna vedecká konferencia na tému *Sociálne a hospodárske aspekty populačného vývoja v ČSSR*, ktorú poriadali Slovenská demografická a štatistická spoločnosť pri SAV v Bratislave a Československá demografická spoločnosť pri ČSAV v Prahe.

Konferencii bolo predložených 33 písomných príspevkov, z toho 12 zo Slovenska. Okrem toho sa celý rad účastníkov zúčastnil diskusie. Príspevky a vystúpenia sa týkali 6 problémových okruhov. V 1. okruhu problémov o sociálnych aspektoch populačného vývoja bolo 8 príspevkov. V problémovom okruhu ekonomických aspektov populačného vývoja bolo 6 príspevkov, z oblasti historickej demografie boli 3 príspevky. Modernej výpočtovej techniky v demografii sa týkali 3 príspevky, reprodukcie a prognózy populácie 5 príspevkov. Problémami rozmiestnenia obyvateľstva a urbanizácie sa zaoberalo 8 príspevkov.

Rokovania sa zúčastnilo celkom 57 demografov z celej ČSSR.

Konferenciu otvoril podpredseda SDŠS pri SAV Ing. Rudolf Krč, CSc. Prehľadný referát na tému *Postavenie a význam demografickej vedy v ČSSR* predniesol predseda SDŠS doc. Ing. Daniel Vojtko, CSs. V referáte zdôraznil, že demografia má

v Československu dlhú tradíciu; už v 19. storočí sa rozvíjala historická demografia. V 20. storočí sa už objavujú čisto demografické práce (Koloušek, Horáček, Gruber, Boháč, Chura, Svetoň, Korčák, Sekera a pod.). Osobitné miesto v československej demografii zaujíma dr. F. Fajfr, teoretik a vychovávateľ našej súčasnej demografickej generácie.

Československá demografia sa však začala cielavedome rozvíjať až po druhej svetovej vojne, keď začali vychádzať učebnice o demografii, zakladali sa demografické pracoviská pri vedeckých ústavoch. V r. 1958 bola zriadená *Štátna populačná komisia* ako poradný orgán vlády a v r. 1959, časopis *Demografie* a zborník *Statistika a demografie*. Demografia bola zaradená aj do študijných plánov niekoľkých vysokých škôl.

Napriek tomu u nás ďalší rozvoj demografie trpí tým, že neexistuje samostatné pracovisko, ktoré by sa mohlo špecializovať len na štúdium demografických problémov. Obidve demografické spoločnosti v ČSSR, a to Československá demografická spoločnosť pri ČSAV so sídlom v Prahe a Slovenská demografická a štatistická spoločnosť pri SAV so sídlom v Bratislave, sú len dobrovoľnými organizáciami, a preto nemôžu riešiť nejaké komplexné vedecké úlohy z oblasti demografie.

Na veľký význam populačných otázok v našom štáte poukázali aj závery XIV. zjazdu KSČ. Na podnet zjazdu v spolupráci s demografmi sa v poslednom období realizoval celý rad opatrení, ktorými sa zvyšuje účasť socialistickej spoločnosti na hmotnom zabezpečení rodín s väčším počtom detí. V dôsledku celého radu progresívnych opatrení na úseku populačnej politiky sa dostalo Československo v posledných rokoch na svetovú špičku v úrovni starostlivosti o priaznivý vývoj populácie.

V poslednom období sa zintenzívnila spolupráca s výskumnými pracoviskami populačného charakteru krajín RVHP, najmä so Sovietskym zväzom.

Druhý prehľadný referát — *O vývoji populácie v Československu* — predniesol predseda Slovenského štatistického úradu v Bratislave Ing. J. Kollár. Analyzoval hlavné faktory vplývajúce na rozdiely populačného vývoja v českých krajoch a na Slovensku od konca 19. storočia až po súčasnosť. V príspevku sa kriticky zaoberal i názormi buržoázných demografov o príčinách nepriaznivého vývoja populácie v prvej ČSR. Mimoriadnu pozornosť venoval sociálnym, pronatalitným opatreniam vlády ČSSR, ktoré vyplynuli zo záverov XIV. zjazdu KSČS. Zároveň analyzoval celý rad zmien, ktoré prebehli v jednotlivých zložkách reprodukčného procesu.

V okruhu problémov spojených so sociálnymi aspektmi populačného vývoja predniesol námestník ministra práce a sociálnych vecí Ing. L. Kozár základný referát na tému: *Sociálne aspekty populačného vývoja a prínos ich poznania k hodnoteniu súčasných a výhľadových tendencií*. S. Kozár zdôraznil, že v socialistickej spoločnosti sa začínajú vo vývoji populácie uplatňovať aj nové črty, ktoré ju priaznivo ovplyvňujú. Vyplýva to z toho, že socialistická spoločnosť postupne preberá na seba časť nákladov spojených s výživou a výchovou detí, a tak vytvára predpoklady na zlepšenie podmienok reprodukcie obyvateľstva. Životná úroveň rodín s deťmi je v súčasnosti zabezpečená rozsiahlou sústavou

spoločenskej pomoci tak v oblasti právnej, ako aj v oblasti materiálnej.

Pretože na populáciu môžu v budúcnosti vplývať nielen ekonomické, ale aj iné faktory, ako sú úroveň kvalifikácie rodičov, kvalita bývania, pracovné začlenenie, určité zvyklosti a pod., spoločnosť bude musieť v prípade poklesu účinnosti súčasných prepopulačných opatrení hľadať nové, účinnejšie opatrenia, primerané socialistickej spoločnosti.

V skupine *Sociálne aspekty populačného vývoja* referoval doc. Ing. Z. Pavlík, CSc. Vo svojom príspevku hodnotil populačný vývoj na území dnešnej ČSSR v posledných dvoch storočiach. V polovici 19. storočia prebehla u nás demografická revolúcia, ktorá sa prejavila ako veľký populačný prírastok pri súčasnom poklese úmrtnosti obyvateľstva. Táto vlna skončila v ČSR r. 1930, v SSR až po 2. svetovej vojne. V súčasnosti sa uplatňuje v ČSSR iný typ demografickej revolúcie, vyznačujúci sa poklesom úmrtnosti pri stálej pôrodnosti.

Z ďalších diskusných príspevkov v tejto skupine spomenieme príspevok doc. dr. L. Piscu *O niektorých sociálnych a ekonomických dôsledkoch starnutia populácie v ČSSR*. Z tohto aspektu rozoberal mobilitu pracovnej sily, kvalifikáciu, resp. re-kvalifikáciu, a to v súvislosti so štruktúrnymi a technologickými zmenami, chorobnosťou a invalidizáciou pracovnej sily a racionalizáciou práce a mzdových sústav.

Dr. J. Grunt, CSc. v spoločnom referáte s V. Lipkovou hovoril o odraze sociálno-ekonomických aspektov na telesný vývoj mládeže a detí na Slovensku, ako výsledku výskumu základných somatických charakteristík u detí a mládeže od 0 do 18 rokov. V referáte predložili aj výsledky porovnania jednotlivých hodnôt výskumu s korešpondujúcimi hodnotami z r. 1951 a 1961 a poukázali aj na existujúce rozdiely v telesnom vývoji mládeže podľa krajov a typu osídlenia.

Doc. Ing. M. Hiršl, CSc. predložil výsledky výskumu o rozdieloch medzi príjmami bezdetných domácností a rodín s deť-

mi a o ich ovplyvňovaní sociálnou politikou.

Dr. A. Kertészová predostrela konferencii problém cigánov a ich miesta v dlhodobom vývoji obyvateľstva a zamestnanosti vo Východoslovenskom kraji.

V tejto sekcii sa dospelo k záveru, že súčasne vysoké miery pôrodnosti u oboch našich populácií sú dosiahnuté predovšetkým vďaka priaznivej vekovej štruktúre rodového kontingentu žien a v omnoho menšej miere sú zapríčinené zmenou populačnej klímy. Preto je potrebné, aby sa naša populačná politika i naďalej zaoberala týmito otázkami, aby znovu nedošlo u nás v najbližších rokoch k veľmi významnému poklesu miery pôrodnosti.

Odporúčalo sa širšie používanie modelov reprodukcie obyvateľstva v praxi. Pritom sa vychádzalo z toho, že na populačný vývoj by bolo možné pôsobiť rôznymi opatreniami populačnej politiky, napr. aj tak, aby sa odstránila značná nerovnomernosť tohto vývoja, resp. aby sa usmernili v žiadanom smere.

V sekcii Ekonomické aspekty populačného vývoja mal základný referát prof. Ing. M. Kodaj, CSc., ktorý sa zaoberal zákonitým vplyvom ekonomiky na reprodukčný proces obyvateľstva. Ekonomický populačný zákon v socializme vyžaduje súlad medzi počtom pracovných miest a pracovnými zdrojmi. V plánovanom hospodárstve sa vytvárajú pracovné miesta na základe existujúcich pracovných zdrojov. Pracovné zdroje sú však ovplyvňované spodnou a vrchnou hranicou produktívneho veku a ďalšími fyziologickými a ekonomickými faktormi. Tieto hranice majú v socializme tendenciu navzájom sa zblížovať, a tak znižovať množstvo pracovných zdrojov.

Z ďalších diskusných príspevkov v tejto skupine treba spomenúť príspevok Ing. R. Krča, CSc., na tému *Demografické investície a ich vývoj v ČSSR a na Slovensku v rokoch 1948–1972*. R. Krča sa sústredil na tri okruhy problémov: vymedzenie demografických investícií, metódy výpočtu demografických investícií a charakteristické

črty vývoja demografických investícií v ČSSR a na Slovensku.

K. Jaroš sa zaoberal ekonomickou aktivitou starších vekových skupín obyvateľstva, a to podľa skupín zamestnania, podľa územného rozdelenia, podľa veľkostných skupín obcí, podľa pohlavia a podľa národnosti.

Ing. P. Súsedka hovoril o metodickom prístupe ku kvantifikácii vplyvu demografických faktorov na rozdiely v ekonomicko-sociálnej úrovni ČSR a SSR a dr. Olga Vidláková o úlohe práva v populačnom vývoji.

Ing. Š. Zeman sa zaoberal demografickými predpokladmi zamestnanosti na Slovensku r. 2000 v územnom priereze. Vo svojom príspevku uviedol nielen metodiku a výsledky výpočtu, ale aj nevyhnutné sociálne a ekonomické opatrenia na zabezpečenie vývoja osídlenia a urbanizácie najmä vo veľkomestách.

Príspevky prednesené v sekcii *Historická demografia* sa zaoberali súčasným stavom a hlavnými smermi výskumu historickej demografie v ČSSR. V ďalšom období sa bude klásť dôraz na obsah a metódy štúdia historického vývoja populácií na území ČSSR.

V tejto sekcii predniesli diskusné príspevky dr. P. Horská, CSc. (*Historická demografie v ČSSR*), dr. M. Stloukal, CSc. (*Praveké a ranostredoveké populácie*), dr. L. Dokoupil, CSc. (*Pramene a metodické problémy štúdia populácie v 19. storočí*) a dr. E. Čáňová (*Archívne pramene a ich použitie pri spracovaní demografickej štatistiky predštatistického obdobia v Čechách*).

V sekcii *Moderná výpočtová technika v demografii* boli prednesené 4 príspevky a diskusie sa zúčastnilo 11 účastníkov. Z priebehu panelovej diskusie vyplynulo, že stále širšie používaná moderná výpočtová technika v demografických prognózach vyvoláva potrebu pravidelnej výmeny skúseností na pôde odbornej skupiny pri Československej demografickej spoločnosti, ktorá by sa zaoberala metodologickými problé-

mami vyvolanými použitím samočinných počítačov pri demografických prognózach a analýzach.

V uvedenej sekcii boli prednesené tieto diskusné príspevky: *Využitie počítačov v demografických projekciách* (Ing. A. Veselá), *Demografické prognózy na samočinných počítačoch* (Ing. F. Koschin), *Aplikácia modelu demografických tokov na plánovanie a prognózu vzdelávacieho procesu* (Ing. E. Kozíková, CSc.).

Príspevky prednesené v sekcii *Reprodukcia a prognózy populácie*, v počte 15 a 8 diskutérov, sa zamerali na skúmanie účinnosti populačnej politiky a na možnosti využívania prieskumov verejnej mienky, na terminológiu sídelnej štruktúry, na potrebu hlbšieho územného členenia demografických údajov, na problémy odhadu migrácie v populačných prognózach z hľadiska potrieb plánovania národného hospodárstva a pod.

Spravodajcom tejto sekcie bol doc. Ing. V. Roubíček, CSc. Referoval na tému *Výhľady populačného vývoja Československa do roku 2000 a ciele populačnej politiky*. Vychádzal z analytických modelových projekcií obyvateľstva ČSSR do r. 2000, ktoré boli zostrojené v laboratóriu demografie VŠE v Prahe. Sú to: model stability celkového počtu obyvateľstva, model stability rozsahu produktívnych generácií a model stability počtu narodených.

Ďalší diskutujúci v tejto sekcii, dr. V. Wynnyczuk, hovoril k niektorým otázkam populačnej klímy v ČSSR. Informoval o výsledkoch prieskumu faktorov pôsobiacich na vývoj pôrodnosti a o podmienkach, ktoré určité skupiny žien potrebujú vytvoriť, aby súhlasili s narodením dieťaťa.

Ing. J. Vigaš, CSc. hodnotil vývoj populácie v európskych socialistických štátoch po druhej svetovej vojne a opatrenia prijaté na zlepšenie populácie v týchto štátoch.

Dr. A. Syrovátka, CSc. sa zaoberal zmenami frekvencie živonarodených detí s nízkou pôrodnou váhou a ich neonatálnou a postnatálnou úmrtnosťou v ČSSR za posledných 20 rokov.

Ing. K. Dobeš sa zaoberal demografickým vývojom v ČSR v r. 1945—2000 a jeho vplyvom na utváranie spoločenského fondu pracovných síl.

Z príspevkov a diskusie v sekcii populačných prognóz vyplynulo, že je potrebné aj naďalej venovať pozornosť metodologickým otázkam odhadov perspektívneho vývoja plodnosti a úmrtnosti, pravdepodobnému vývoju intenzity reprodukčných procesov oboch národných populácií, prehĺbiť analýzu populačnej klímy a hľadať riešenie problémov tzv. efektívnej staroby.

V sekcii rokujúcej o problémoch rozmiestnenia obyvateľstva a o urbanizácii v ČSSR bolo prednesených 8 príspevkov. Referát predniesol PHDr. J. Musil, CSc.; zaoberal sa otázkou stability systému českých miest v uplynulých 100 rokoch, a to na základe rozboru zmien poradových miest 215 miest.

Z ďalších diskusných príspevkov spomenieme na prvom mieste príspevok prof. dr. M. Blažeka: *Urbanizácia v ČSSR a jej populačné dôsledky*. Referát vychádzal z vývoja urbanizovaných regiónov a okrskov v ČSR v r. 1961—1970, všimol si procesu formovania regiónov okolo Bratislavy a Košíc a okolo ďalších miest a uviedol dôsledky vývoja urbanizácie na vývoj populácie u nás.

Ing. J. Brezák sa zaoberal posudzovaním sociálnej a technickej infraštruktúry v sídlach z hľadiska vývoja osídlenia SSR.

Ing. V. Peterka referoval o demografických aspektoch štruktúrálnej analýzy sídelného útvaru a otázkach efektívnosti pohybu za prácou.

Dr. M. Syslová sa zaoberala urbanizačným procesom okolia mesta Prahy a určila pravdepodobné smery ďalšieho rozvoja osídlenia v prazskom priestore.

Ing. M. Kučera referoval o zmenách v rozmiestnení obyvateľstva ČSR v rokoch 1961—1970, o ich príčinách a budúcich následkoch.

Z prednesených príspevkov, ako aj z diskusie v tejto sekcii vyplynulo, že v ČSSR dochádza v posledných 20. rokoch k urči-

tým urbanistickým zmenám osídlenia, rastú aglomerácie a predovšetkým mestá, ktoré tvoria jadro urbanizačných oblastí. Riadenie procesu urbanizácie a redistribúcie obyvateľstva vyžaduje ďalšie zlepšovanie štatistiky obyvateľstva z územného hľadiska. Ďalej bude účelné v metóde výskumu venovať stále väčšiu pozornosť novovznikajúcim sídelným štruktúram vyšších fáz urbanizácie, t. j. mestským regiónom, aglomeráciám a urbanizovaným oblastiam.

Účastníci konferencie došli v priebehu svojho rokovania k týmto záverom:

— Odsudzujú určité oživenie neomaltuziánskych tendencií vo vyspelých kapitalistických krajinách, ktoré sa v súvislosti s relatívne väčším početným rastom obyvateľstva rozvojových krajín začínajú znovu presadzovať a osobitne výrazne sa prejavili na III. svetovej populačnej konferencii v Bukurešti. V tejto súvislosti sa pripájajú k prehláseniu medzinárodnej pracovnej skupiny *Populačný rast a sociálny rozvoj*.

— Usudzujú, že súčasná vlna vyššej

plodnosti u oboch našich populácií bude pravdepodobne dočasným javom, ak sa nepríjmu ďalšie primerané opatrenia populačnej politiky.

— Odporúčajú, aby sa jednotlivé demografické problémy zaradovali u nás do plánu základného výskumu, a to vzhľadom na dočasné trvanie vlny vyššej plodnosti.

— Odporúčajú posúdiť nevyhnutnosť vytvoriť relatívne samostatné demografické pracoviská, zaoberajúce sa teoretickým zázemím s cieľom rozvíjať demografiu v Československu.

— Odporúčajú, aby demografia bola zaradená vo väčšom rozsahu do vysokoškolskej výučby tých odborov, ktoré z jej záverov vychádzajú, resp. na jej problematiku bezprostredne nadväzujú.

— Odporúčajú zriadiť odborné skupiny, ktoré by umožnili v rámci demografických spoločností stretanie sa pracovníkov teórie a praxe s cieľom posúdiť rôzne špeciálne demografické problémy.

E. Kozíková

POKYNY PRE AUTOROV

Rukopisy prijíma redakcia Ekonomického časopisu, ul. Obrancov mieru 4, 884 16 Bratislava. Články majú mať teoretický charakter, zodpovedajúci zameraniu časopisu, ich názov má byť stručný a výstižný. Ku každému článku pripraví autori resumé v rozsahu najviac 50 riadkov. Časopis uvádza resumé v ruskom a anglickom jazyku. Príspevky sa predkladajú v 3 exemplároch (1 originál a 2 kópie), napísané podľa platnej ČSN (60 úderov v riadku, maximálne 30 riadkov na jednej strane). Rozsah článkov je najviac 20–25 strojom písaných strán, recenzií (podľa rozsahu knihy) 6–10 strán, správ 4–10 strán. Redakcia neprijíma rukopisy v kópiách bez originálu, ani texty získané rozmnožovacou technikou. Poznámky, ktoré patria pod čiaru, čísloujú sa poradovým číslom v texte a prikladajú sa súhrnne za článok. Takisto sa v texte označujú obrázky, grafy a schémy a zaraďujú sa za článok. Bibliografické citácie musia zodpovedať ČSN 01 0197 — Bibliografické citace. Odvolania na literatúru sa označujú v texte alebo v poznámkach pod čiarou príslušným poradovým číslom v hranatej zátvorke; zoznam použitej literatúry sa uvádza na konci článku. Matematické vzorce a výrazy majú byť napísané, pokiaľ je to možné, strojom, zreteľne a podľa zaužívaných zvyklostí. Autor má uviesť presnú adresu svojho pracoviska a tituly; dostane príslušné číslo časopisu a niekoľko separát-nych výtlačkov svojho príspevku.

Autori článkov: Dr. ELIÁŠ, Juraj, CSc., Výskumný ústav finančnej a úverovej sústavy, Drieňová 36, 829 00 Bratislava — Ing. MELICHER, Emil, t.č. aspirant Akadémie spoločenských vied pri ÚV KSSZ, Moskva — Doc. Ing. SLEZÁK, Ervín, CSc., Stavebná fakulta, Gottwaldovo nám. 52, 800 00 Bratislava — Ing. SYSÁK, Mikuláš, Výpočtové laboratórium SLPK, Rožňavská cesta, 800 00 Bratislava — Ing. TRÁVNIK, Igor, Ústav ekonomiky a organizácie stavebníctva, Ružová dolina 27, 800 00 Bratislava — Doc. GOLIKOV, V. A., kandidát filozofických vied, Moskva

Karol Martinka, Ekonomicko-sociálny rozvoj Slovenska od oslobodenia našej vlasti slávnou Sovietskou armádou

Josef Nikl, Smysl českých dějin, protifašistický odboj a třicátá výročí

Ladislav Rendoš, Účast Vysoké školy ekonomickej na rozvoji ekonomickej vedy na Slovensku

Filip Hronský, Rozvoj životnej úrovne na Slovensku za 30 rokov

Jiřina Švantnerová, O vývoji niektorých teoretických názorov na ekonomickú efektívnosť v ZSSR

V. P. Sergejev, Medzinárodný socialistický trh ako ekonomická kategória

Z OBSAHU časopisu Ekonomického ústavu ČSAV

POLITICKÁ EKONOMIE číslo 7/23/1975

Miloš Mach, Obsah a kritéria racionálnosti v socialistických výrobných vzťahoch

Dagmar Gluckaufová, Miroslav Toms, Některé jednoduché metody agregace dílčích kritérií efektivity v komplexním vyhodnocení

Zdeněk Lamser, Volný čas a sociální plánování v zemědělství

János Márton, Industriální zemědělství, ochrana přírody a člověk

Jaroslav Vejvoda, Polemicky k otázkám vlastnictví a zbožní výroby

Miloslav Fremer, Zdeněk Hába, Sporné a nesporné otázky vlastnictví a zbožní výroby za socialismu

Miroslav Křížek, K metodickým a teoretickým otázkám vlastnictví a zbožní výroby

Jan Kazimour, Statistika a ekonomický výzkum

Helena Kociánová, Poptávka po spotřebních předmětech dlouhodobého užití a její význam v ekonomickém vývoji vyspělých kapitalistických zemích

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Ekonomického ústavu Slovenskej akadémie vied, ročník 23, 1975, č. 4 — Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. — Hlavný redaktor Andrej Lantay, výkonná redaktorka Zdenka Sláviková, redaktorka Katarína Rybanská, tajomníčka redakcie Naďa Proksová. — Vytlačili: Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Ružomberok. — Výmer SÚTI 2/1. — Rozširuje PNS. — Objednávky vrátane zo zahraničia a predplatné prijíma PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 48/VII, 884 19 Bratislava. — Časopis možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. — Celoročné predplatné Kčs 80.—, jednotlivé čísla Kčs 8.—.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia. Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON und SAGNER, D-8000, München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries, distribution rights are held by JOHN Benjamins, N. V., Periodical Trade, 54 Warmoesstraat, Amsterdam, Netherlands.